

P. 506

FL. d.

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEŞ-BOLYAI

SERIES PHILOLOGIA

FASCICULUS 1

1971

C L U J

767/971 FACULTÉ
767/971 SCIENCE

REDACTOR ȘEF: Prof. ȘT. PASCU, membru corespondent al Academiei

REDACTORI ȘEFI ADJUNȚI: Acad. prof. ȘT. PÉTERFI, prof. GH. MARCU,
prof. A. NEGUCIOIU

COMITETUL DE REDACȚIE AL SERIEI FILOLOGIE: Prof. M. BOGDAN,
prof. I. MÁRTON, prof. I. PERVAIN, prof. D. POP (redactor responsabil),
prof. R. TODORAN, lector I. NICULIȚA, asist. I. ȘEULEANU (secretar de
redacție)

STUDIA

UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

SERIES PHILOGOGIA

FASCICULUS 1

Redacția: CLUJ. str. M. Kogălniceanu, 1 • Telefon: 1 34 50

SUMAR -- TARTALOM -- СОДЕРЖАНИЕ -- INHALT -- SOMMAIRE -- CONTENTS

Literatura și dinamica societății socialiste contemporane • Литература и динамика современного социалистического общества • Literature and Dynamics of the Contemporary Socialist Society	8
P. V. VEHVILAINEN, Neue Wege in der germanistischen Forschung • Direcții noi în studiul limbii germane • Новые направления в изучении немецкого языка	13
M. PROTASE, Petru Maior în exegeza critică românească • Петру Майор в румынской критике • Petru Maior dans l'exégèse critique roumaine	21
M. QUITTNER, Cu privire la delimitarea noțiunii de stil verbal • О разграничении понятия речевого стиля • The Delimitation of Verbal Style	37
V. LASCU, Incunabulele italiene ale bibliotecii Batthyaneum • Итальянские инкунабулы в библиотеке Batthyaneum г. Алба Юлия • Gli incunabuli italiani della biblioteca Batthyaneum di Alba Iulia	49
PENTEK J., A néprajzi leírás néhány kérdése a népi foglalkozások szokásának vizsgálatában • Cîteva probleme ale descrierii etnografice în cercetarea terminologiei populare • Некоторые вопросы этнографического описания в исследовании народной терминологии • Quelques problèmes de description ethnographique dans l'étude de la terminologie populaire	67
A. GHIJȚCHI, Concepțiile estetice ale lui N. M. Karamzin și preromantismul anglo-german • Эстетические взгляды Н. М. Карамзина и англо-немецкий предромантизм • Les conceptions esthétiques de N. M. Karamzine et le préromantisme anglo-allemand	79
V. PĂLTINEANU, Numele propriu — semu lingvistic • Собственное имя — лингвистический знак • The Proper Name — a Linguistic Symbol	95
M. SZILAGYI, Cîteva aspecte ale încadrării morfologice a împrumuturilor românești în graiurile săsești din nordul Transilvaniei • Некоторые аспекты морфологического включения румынских заимствований в сакские говоры севера Трансильвании • Angleichsaspekte rumänischer Lehnwörter im den sächsischen Mundarten Nordsiebenbürgens	101

ȘT. HAZU, Gerunziul — predicat „dependent” ● Деепричастие — „зависимое” сказуемое ● The Gerund — “Dependent” Predicate	109
S. IERCOȘAN, Realismul popular și concepția estetică a lui Ioan Slavici ● Народный реализм и эстетические взгляды Иоана Славича ● Le réalisme populaire et la conception esthétique de Ioan Slavici	121
G.G. NEAMȚU, Despre calitatea unor interjecții ● О качестве некоторых междометий ● On the Quality of Some Interjections	131
Recenzii — Рецензии — Bücherbesprechung — Livres parus — Books	
I. Simionică, <i>Limba franceză contemporană. Lexicologie</i> (GH. HAȘ)	139
Vasile Șerban, <i>Sintaxa limbii române — curs practic</i> (G. GRUIȚĂ)	141
Lidia Sfirlea, <i>Pronunția românească literară</i> (I. T. STAN)	142
Mario Wandruszka, <i>Sprachen — vergleichbar und unvergleichlich</i> (E. VIOREL)	144
Cronică — Хроника — Chronik — Chronique — Chronicle	147

LITERATURA ȘI DINAMICA SOCIETĂȚII SOCIALISTE CONTEMPORANE

În dimensiunile contemporane ale societății socialiste străbătute de fenomene și procese esențiale, cu vaste repercusiuni în conștiință, literatura își asumă, constant, funcționalitatea unui acut vector spiritual, aducînd cu sine, în dinamica transformărilor istorice pe care le-a cunoscut ultimul sfert de secol, permanențe și valori elaborate în devenirea sa anterioară, îmbogățind deci această dinamică a istoriei contemporane pe latura componentei dialectic necesare a *continuității și duratei*. Evident, dincolo de termenii adoptați de istoricul, criticul sau teoreticianul literar, literatura anilor 1944—1970 există ca o realitate efectivă, în dimensiuni și structuri modelate de *istoria* acestui timp. Ea s-a configurat și continuă să-și desăvîrșească fizionomia, descoperindu-și opțiuni stilistice și elaborîndu-și modalități inedite de expresie, potrivit cu condițiile și determinările epocii inaugurate de zilele Eliberării, și mișcate pe traiecții adesea dramatice de evenimentele anilor edificării socialismului și ai experienței noastre istorice. Deopotrivă însă, sentimentul unei *continuități umaniste* este prezent în conștiința creatorului de azi, solicitată de un etalon etic și estetic edificat în timp, de unde și certitudinea că literatura română contemporană nu și-a inventat o istorie, ci o continuă. Ea tinde să se adreseze ca sensibilitate și expresie, ca structuri și disponibilități, *orei istorice*, coordonatelor contemporane, dominate de idealul umanismului socialist.

Nu ne propunem, desigur, o investigație panoramică, sub aspectele amintite, a literaturii acestui sfert de veac, ambiție ce ar implica un spațiu egal cu dimensiunile unui întreg tom de istorie literară. Ceea ce nu ne putem refuza, fie și în limitele temei enunțate, este însă relevarea sensului *evolutiv*, a propensiunii către idealurile *majore* ale artei, evident caracteristice acestei perioade de renaștere a scrisului românesc. Căci dacă în anii primelor decenii de după Eliberare am mai avut de luptat încă împotriva formulelor eclecticice sau simplificatoare, împotriva diletantismului și — nu o dată — chiar a imposturii, favorizate la un moment dat și de o concepție critică simplistă — corolar al sociologismului dominant în estetica vremii —, anii din urmă au impus, prin însăși dialectica faptului artistic, o perspectivă salutară asupra actului de creație. Dacă judecata de valoare a criticii nu a fost totdeauna sigură,

notînd tremurat și cu unele ezitări fapte literare incerte, prea repede declarate creații autentice, nu înseamnă că rigorile estetice și ideologice nu s-au impus în cele din urmă. În fapt, selecția s-a realizat, operînd și afirmînd sau, dimpotrivă, eliminînd. Depășînd, în ritm cu celelalte domenii de activitate ideologică și artistică, faza tatonărilor timorate, critica noastră, maturizată prin asimilarea organică a principiilor estetice ale noului umanism și împrăștiată prin aportul decisiv — putem spune — al noilor generații, crescute în stîmă marilor tradiții ale culturii autohtone și universale, a intervenit cu competență și curaj în orientarea dezbaterilor teoretice și în reevaluarea întregii producții artistice a acestor ani. Criterii sigure prezidează astăzi la formularea judecăților de valoare, răspunzînd totodată sensurilor contemporaneității, mutațiilor de ordin social și spiritual dictate de dinamica vieții, în general, și deci și de aceea a artei, ca formă specifică de manifestare a atributelor umanității.

Procesul firesc al dezvoltării literaturii în contextul societății românești răspunde unor deziderate axiologice și pentru că nu a fost întreprinsă o condiție supremă: *continuitatea*. În fond, literatura și-a urmat o devenire firească, conservînd tradiția unei creații de o remarcabilă diversitate, animată de atributele spirituale ale înaintașilor. Proiectîndu-și valorile reale, literatura interbelică și mărturiile indelebile ale marilor precursori au continuat să funcționeze ca factori sensibili și activi. Mai presus de atari condiții ale viabilității unei arte, un termen cu adevărat decisiv pentru fizionomia literaturii contemporane rămîne, desigur, *conștiința istoriei*. Adevăratele dimensiuni ale culturii, în general, s-au alcătuit prin dobîndirea acestei conștiințe, stăruitoare și pregnantă, prin care literatura *s-a angajat* în contemporaneitate. Sentimentul că scrisul obține o reală adeziune și că prin cuvîntul scriitorului se revelează marile semnificații ale timpului, acordă literaturii noi prerogative. Paralel cu aceasta, însă, ideea de continuitate și-a păstrat drepturile ei, orientînd astfel rezolvarea în termeni optimi a mult discutatului raport dintre tradiție și inovație. Oricît de îndepărtate ar părea ca soluții, regăsim în literatura contemporană experiențe mai vechi, unificate sub semnul unei pasionate cercetări a relațiilor umane, a destinului individual, în multiplele lui determinări. Maturitatea momentului literar actual, distincție certificată de opere remarcabile, vine din aceste premise, prezente în creația unor Argezei sau Bacovia, Blaga sau Barbu, Pillat sau Voiculescu, Sadoveanu sau Galaction, Rebreanu sau Pavel Dan, Davila sau Sorbul, Camil Petrescu sau G. M. Zamfirescu, ca să numim doar cîteva contribuții semnificative din istoria literaturii noastre, mai apropiate de sensibilitatea contemporană. Unele corespondențe sînt, firește, doar simple ipoteze pentru fapte artistice consemnate de literatura ultimilor ani. Continuitatea apare însă oricum, în deplina sa calitate de act fundamental, exigent, angajat în coordonatele unui timp istoric, afirmînd înnoirile și experiențele conjugate sau pronunțînd o anume receptivitate — nu fără disocierile necesare — la valorile reale ale scrisului contemporan universal.

Dar ceea ce realizează, mai presus de toate, literatura de astăzi la creația predecesorilor este, cum spuneam, tocmai aspirația umanistă, fervoarea intelectuală, ambiția de a edifica valori conform unui postulat estetic decis de sensurile creației, de expresia ei națională, precum și de datele ei etice imanente. Nu poate fi refuzată, din orice unghi am privi-o, apropierea literaturii de umanitatea care prezidează, în ultimă analiză, creația: o umanitate cu fulgerări de conștiință, parcurgând o istorie a sa cu demnitate și înțelepciune, cu o lucidă estimare a relațiilor umane.

Maturitatea literaturii de azi își revendică, așadar, valori anterioare, dar și posibilități descoperite acum. Ele obligă la o examinare atentă, încorporând în cercetare problemele diverse ale condiției scrisului și ale „scriiturii“, în general, problemele comunicării literare neputând fi nici ele eludate sau tratate în subsidiar. Faptul că ne întâlnim uneori cu practica unei critici „în sine“, interzisă atunci când este vorba de a produce referiri la opera literară, nu anulează constatarea despre însemnătatea discuțiilor consacrate sistemului de mijloace specifice comunicării literare; acestea devin însă cu adevărat pertinente numai în clipa când semnaleză — cel puțin — proprietățile unei literaturi, în diversitatea înclinațiilor ei. Accidentele de lectură, ca să le numim așa, din unele eseuri critice (nu fără contribuții de ordinul documentării) nu ne pot îndepărta de preocupările legitime pentru structurile viabile din momentul actual al literaturii noastre, chemate să îndeplinească ceea ce se pregătise — chiar dacă nu fără ezitări și neinspirate mimări de rețete — în etapele ei anterioare.

Asistăm astăzi la afirmarea unei conștiințe artistice comprehensive, sensibile la datele „discursului“ literar, pentru că mai presus de acesta e vorba de a găsi posibilități pentru exprimarea unor realități noi, pentru sesizarea unor mișcări ale conștiinței, a unor raporturi și deveniri neașteptate și complicate. Deschiderea literaturii către un limbaj contemporan, realizarea unor structuri viabile, proprii literaturii române, vin nu dintr-un exercițiu practicat cu ostentație, ci din realitățile unui univers complex și bogat. Cum se observă cu deplină justificare în Tezele pentru cel de al X-lea Congres al Partidului Comunist Român, ne găsim în fața unei cerințe vitale a literaturii: „introducerea în artă și literatură a acestui univers omenesc inedit“, apt unor fecunde investigații în expresia contemporană. În cele din urmă, scriitorul se găsește în fața unei obligații: aflarea unor căi tot mai proprii pentru a comunica semnificații, și nu doar pentru a valida, fără consecințe interioare, aspecte exterioare, fără adevărate la resorturile interne ale realității. Scriitorul contemporan se întâlnește cu procese care cer nu numai o explicație în planul logicii artistice, ci și o cercetare, personală și creatoare, a universului actual, în măsură să angajeze pe cititor în receptarea unei literaturi deschise atîtor categorii noi, nemaiîntlnite în creația tradițională. Ține deci de o elementară obligație a criticii actuale și de însăși valoarea comunicării cu un cititor avertizat, sensibil la structuri literare

ce merg dincolo de reprezentările comune, familiarizarea cu noi echivalente artistice ale raporturilor umane investigate.

Nu e greu de descoperit, în realizările scriitorilor noștri din acest ultim pătrar de veac, o adevărată istorie a unor lumi, în devenirea lor răscolitoare, aspirind la o deplină angajare și afirmare a esenței lor umane. Ce altceva este argheziana *Cîntare omului* decît o meditație profundă asupra evoluției și rosturilor speței umane, fidele ideii prometeice a continuei autodepășiri, în planul biologiei și spiritualității „Celui ce gîndește singur“? Sau memorabila cîntare a marilor miracole ale lumii și a „tot ce devine în patrie“, din *Mirabila sămînță* și din alte pagini ale lui Lucian Blaga, apărute în ultimul deceniu, configurînd personalitatea poetului — martor al acestui timp? Sau *Lauda* adresată *lucrurilor* de către G. Călinescu, completînd, din noi unghiuri, elogiul arghezian al unui univers dominat de ființa maiestuoasă a Omului, stăpîn pe sine și pe propriul destin? Sub semnul acestor prezențe s-a dezvoltat lirica românească a ultimelor decenii, de unde și dispoziția ei pentru o poezie de vibrație, cîștigată definitiv pentru reflecție și esențe. Sentimentul de *omenie*, coordonată esențială a întregii noastre literaturi, începînd cu inegalabila *Mioriță* și sfîrșind cu versurile oricărui debutant, a dobîndit noi dimensiuni în creația poetilor contemporani. Prezența unui intelectual ca Alexandru A. Philippide, a poetilor generației lui Miron Radu Paraschivescu, Eugen Jebeleanu, Mihai Beniuc, poemele lui Geo Dumitrescu sau Ștefan Augustin Doinaș, reprezintă semnele participării alături de generația lui Nichita Stănescu, Adrian Păunescu, Cezar Ealtag ș.a., cu tot atîtea posibilități ale artei poetice. Aceeași umanitate, decantată și sedimentată secular, poate fi astfel descifrată — firește, la diapazonul specific liricii prin excelență moderne — în poemele celor mai valoroși reprezentanți ai celor mai tinere generații. Condensate în caracterele noii sensibilități lirice, faptele de conștiință, prezente în poezia contemporană, desenează graficul unei evoluții către esența de noblețe a umanității acestor zile.

Aceeași evoluție de la fenomen la esență, de la concretetea faptului de viață, către sondarea zonelor dinamizate de freamătul adesea imperceptibil al conștiințelor, caracterizează și stadiul actual al prozei și dramaturgiei românești. Și aici, diversitatea și opțiunea pentru soluții plurale, de la cele tradiționale la un limbaj de nuanțată expresivitate modernă, fiind definitorii pentru textele cele mai reprezentative, nu fac în același timp decît să le pună în evidență, și mai pregnant, organica și profunda umanitate care le animă. S-au constituit treptat, pe parcursul acestor decenii, opere confirmate de timp, unele revendicîndu-se literaturii realist-clasice, acceptată ca soluție a obiectivării, potrivit unei viziuni istorice și sociale esențialmente modificată. *Moromeții* lui Marin Preda, roman ce se completează prin revizuirea scriiturii o dată cu etapele noi ale destinului; poemul epic al lui Zaharia Stancu (*Descult*) sau recompunerea istoriei în datele ei problematice fundamentale, prin romanele lui G. Călinescu (*Bietul Ioanide* și *Scrinul negru*) nu confirmă doar o tradiție a romanului, ci îl ratifică prin certe valori integrate lite-

raturii românești a secolului XX. Viziunea dinamică a lumilor, a conflictelor și destinelor, zbuțuita devenire a caracterelor revelează spiritul ce stăpânește aceste opere: un umanism lucid, dirijat de o superioară înțelegere a coordonatelor istorice. Astfel, *Eietul Ioanide* și *Scrinul negru*, contribuții prestigioase ale epicii călinesciene, configurează procese profunde, ce au zguduit societatea noastră în așteți ani, anunțând crepusculul unor forme și mentalități atinse de morbul perimării istorice și apariția unei alte viziuni asupra omului și a condiționării sale sociale. Cele două volume ale *Moromeților* lui Marin Preda refac o întreagă istorie a satului contemporan, punând accentul nu numai pe mutațiile exterioare, accesibile oricărui observator de bună credință, ci și pe frământările ce animă straturile mai ferite de indiscreția spectatorului comun. Întregul ciclu al lui Dărie ne relevă în Zaharia Stancu un prozator de o nebănuită vigoare realistă, invitându-ne la o drumetrie, soldată cu delectare și învățăminte, pe făgăsurile unei zbuțuite epoci a umanității rurale și urbane românești. Filtrate prin conștiința acestui „martor“ al istoriei ultimelor șase decenii, realitățile înfățișate în *Descult*, în *Jocul cu moartea*, în *Pădurea nebună*, în *Șatra* etc., se concretizează artistic în pagini de o vibrantă pledoarie pentru reexaminarea concepțelor de demnitate umană și justiție socială. Un roman cum e *Șatra*, recompunând în liniile unei *saga* (istorie, mit și legendă) universul tulburat de război, profesează o statornică încredere în valorile indestructibile ale umanității, în ciuda semnelor de cosmar ale unei lumi construite pe coordonate simbolice (războiul, exodul, moartea și viața). Liniile unei noi „geneze“ se desprind dintr-un roman ca *Facerea lumii* de Eugen Parbu, căruia proza noastră îi datorează și tulburătoarea parabolă din *Princepele*, sau acel fascinant și original „poem“ al unor realități revoluate, surprinse cu acuitate și omenească înțelegere în lumea crepusculară cantonată în celebra *Groapă* a periferiei bucureștene de odinioară. Povestirile lui V. Voiculescu și Șt. Bănulescu ne poartă pe tărîmuri de autentică patriarhalitate, conturînd o realitate cu aparențe adeseori fantastice, în care omul se caută pe sine în mediul ambiant, sau își ghiceste destinul în zodiile tănuite sau revelate stihial. Valențe prin excelență contemporane ale noului univers rural, ale cărui rapide transformări generează structuri adeseori insolite, tipuri umane cu aparențe de „cazuri“, greu de catalogat în registrele unei tradiții epice autohtone, prezintă, pe de altă parte, proza lui D. R. Popescu, de la *Zilele săptămînii* și *Umbrela de soare*, la recentul său roman *F*, dezbateri profund revelatoare pe tema responsabilității istoriei față de oameni, crescută din acumulări succesive de fapte și semnificații, alăturate uneori voit parcă paradoxal, dar străbătute de același patos al adevărului.

Asupra producției epice a ultimilor ani s-ar impune de altfel să ne oprim mai pe larg poate, în ordinea de idei urmărită, aceasta apărîndu-ne cu deosebire simptomatică sub raportul direcțiilor pe care le sugerează cercetătorului preocupat de vocația umanistă a creatorilor contemporani. Cu riscul restrîngerii exemplificărilor, vom insista deci asu-

pra acelor opere care ne oferă cele mai edificatoare, estetic, puncte de convergență la tema abordată. Ar fi vorba, în speță de romanele lui Fănuș Neagu, Nicolae Erebă, Marin Preda și D. R. Popescu, din care nu e greu să desprindem o anumite *tendință* a prozei noastre contemporane.

Universul cercetat de Fănuș Neagu în *Ingerul a strigat*, de pildă, aparține unui trecut dominat de ură, de vrăjmășii teribile. Acestora li se opune, potrivit unei viziuni constante în construcțiile epice ale folclorului, spiritul nonconformist, polemic, al unor conștiințe ce disimulează sau supun deriziunii manifestări condamnable. Se apelează la un sistem bogat de referințe pentru a revela sensurile unei lumi conduse de atributele omeniei, de o sete de fericire fără limite, în dezacord total cu abaterile morale hipertrofiate, conform aceleiași viziuni folclorice. De-reglările și crimele morale sînt compromise în numele unor raporturi umane superioare, concepute și admise de echilibrul și demnitatea criteriilor etice. Războiul sau tarele morale ale mentalităților anacronice se sancționează în spiritul unei literaturi exemplare (Pavel Dan, Zaharia Stancu, Ștefan Bănuțescu).

În romanul lui Nicolae Breban, *Animale bolnave*, se surprind manifestări simptomatice situate în zonele conștiinței. E de reținut — ceea ce de obicei se neglijează sau se ignorează într-o literatură sedusă de reprezentări unilaterale — că scriitorul are în vedere nu expresia imediată, fatal exterioară și secundară, ci raporturile ascunse, mai puțin sesizabile, ale destinelor. Ca și Marin Preda în *Intrusul* sau Zaharia Stancu în *Șatra* (aparitii editoriale ale aceluiași an — 1968), Breban pledează pentru o reeștigare a esenței umane, pentru reabilitarea ei, abandonînd polemic neîncrederea și sursele oricărei suspiciuni și aspirînd la reintegrarea personalității în relații umane favorabile deplinei sale afirmări. Năzuința spre ceea ce Marx numea o *reală apropiere a esenței umane de către om și pentru om* este confirmată de altfel de o întregă serie epică valoroasă, o literatură care prin afirmarea unui *ethos* al socialismului descoperă cauzalitatea unor procese, seriile unor determinări (istoria edificării societății socialiste), acțiunea unor factori de ordin moral și spiritual, integrîndu-i într-o viziune atentă și concepîndu-i în interacțiunea lor plurală. Determinările nu se suprimă într-o atare literatură, dar nici nu apar direct, ostentativ, elementar, ci se întîlnesc în consecințele lor. Raporturile umane cele mai generale, ca și cele mai intime, sînt reexaminat, într-o literatură concepută ca o veritabilă cercetare în straturile dramatice ale lumii și prezidată de criteriile umanismului socialist, ce tinde să pregătească (angajarea fiind, prin urmare, un act esențial, necesar) *adevărata rezolvare a conflictului dintre om și natură și dintre om și om — cum se pronunță Marx —, adevărata soluționare a conflictului dintre existență și esență, [...] dintre libertate și necesitate, dintre individ și specie.*

În *Intrusul*, redobîndirea încrederii, anularea tuturor practicilor compromise, amendarea morală a oportunistului, precum și invitația patetică la adevăr, dau romanului calitatea unei dezbateri și, implicit, a

unei comunicări pasionante. Criza de conștiință a unui om, Călin Suru-păceanu, apare aici ca o argumentație în favoarea încrederii și a supunerii tuturor deficitelor morale. Condamnarea eroului vine dintr-un simbol general (prezent și la unele personaje ale lui Camil Petrescu) al încrederii, menținută statornic intactă, chiar și în condițiile dureroaselor încercări pe care i le rezervă destinul. Până la un punct, romanul lui Marin Preda este un *Bildungsroman*, cu devenirile și zbaterile unei personalități polemic angajate împotriva aparențelor.

În ultimul său roman, *F*, Dumitru Radu Popescu pare decis să urmărească, în modificările cele mai diverse ale conștiinței, căutările și absențele, gesturile false sau neînțelegerea unor sensuri ascunse. Scrii-rul cercetează în straturile cele mai adânci, numai pentru a statua de-terminările la care este supusă conștiința, pentru a releva sensul existenței, în condiționări numeroase, dispuse divers în raport cu destinul individual al omului. Relațiile existențiale se alcătuiesc și se explică în prezent, într-o lume cu proprietăți esențialmente umaniste, dezvăluind drumul spre vindecarea omului de consecințele alienării, drumul spre reabilitare posibilă în contextul unei epoci guvernate de umanism. Abaterile de ordin moral sînt, în dimensiunile romanului, și abateri de la raporturi esențial-umane, cartea impunîndu-se ca o dramatică cercetare a șanselor de a reintra în coordonatele unor noi raporturi umane.

Ethosul căruia îi sînt credincioși scriitorii din familia celor amintiți înseamnă și înfățișarea comportamentului general al unei lumi, văzute în dimensiunile ei multiforme. Totalitatea spre care aspiră romanul (nu neapărat spațial sau temporal, ci prin adîncime) vine din reprezentări vechi (în *Ingerul a strigat* apar atitudini notate după convențiile basmului) ale gestului uman restrictiv, ale sancțiunilor morale decretate de o colectivitate sau ale raporturilor supravegiate de idealul umanist al oamenilor. Dragostea și rezistența morală, chemările puternice ale vieții, dimensiunile naturale și istorice, sînt recompuse astfel în asemenea romane în spiritul unei tradiții îndelung verificate. Umanistă și profund angajată în idealurile etice ale socialismului, nondelclarativă și polemică atunci cînd e vorba de abateri în manifestările particulare ale oamenilor, respinse de istoria relațiilor umane, proza contemporană se realizează major, prin creații destinate unor dezbateri esențiale și unor răspunsuri convingătoare. Patosul cercetării neliniștite, fervoarea și pasiunea creației decid și experiențele, opțiunea pentru structuri diverse, de la povestire (tipul esențial al epicului) la romanul construit într-o mare diversitate de formule. Dincolo de această diversitate, proza se situează conștient într-un realism polivalent, eliberat de elementul descriptiv, exterior, cu disponibilități pentru această cercetare a lumilor interioare ale societății românești, străbătute de mutații tulburătoare, evoluînd spre o literatură a problemelor, scrutînd destine și creînd o tipologie umană conform dialecticii istoriei și potrivit cu o acută conștiință a timpului.

Concretizate valoric în realizări de o mai puțin pronunțată, poate, pregnanță artistică, dar multe dintre ele realmente notabile, creațiile

dramaturgilor noștri pot fi integrate în același tablou al eforturilor de continuă autodepășire, prin evitarea conjuncturalului și a conflictelor exterioare, în favoarea prospectării adânci, și cu mijloace neompromise de o anume tradiție bulevardieră, a conștiințelor tulburate de autentice conflicte existențiale. Horia Lovinescu este, în această privință, un veritabil deschizător de drumuri, în sensul adaptării la cerințele umanismului contemporan a unor experiențe prestigioase ale dramei de idei, cultivate odinioară de un Camil Petrescu; și dacă evoluția sa este mai puțin spectaculoasă, dramaturgul bazându-se de cele mai multe ori pe reluarea, dintr-o nouă perspectivă, a unor motive frecventate, sub o formă sau alta, de înaintași, fervoarea intelectuală a teatrului său, năzuința sa către formule majore, sînt calități ce au imprimat nedezmințit o linie ascendentă experiențelor mai noi în această direcție. Limitîndu-ne, iarăși, la creația ultimilor ani, nu putem să nu consemnăm succesele reale înregistrate de unele piese, îndeosebi cu pretextul în faptul istoric, adus însă în mod inteligent în contemporaneitate. Sensul istoriei, pilduitoare pentru condiția contemporană a României socialiste, e relevat, în structuri dramatice diverse, de Horia Lovinescu, care ne dă în *Petru Rareș* o operă de autentică frumusețe, de patetică afirmare a ideilor, patosul piesei rezidînd mai ales în luciditatea eroului; de Paul Anghel, în *Săptămîna patimilor* și în *Viteazul*; de Ion Omescu, în *Veac de iarnă*; de Al. Popescu, în *Croitorii cei mari din Valahia*; de Al. Voitin, în *Procesul Horia*, configurînd, toate la un loc, o fertilă alternativă a dramaturgiei românești contemporane. Alte modalități de expresie, literară și scenică, ne sînt oferite de drame ca *Iona* de Marin Sorescu, *Iertarea* de Ion Băieșu, *Acești îngeri triști* de Dumitru Radu Popescu, de teatrul Luciei Demetrius sau al lui Aurel Baranga, al lui Teodor Mazilu sau al lui Romulus Vulpescu. Marin Sorescu adoptă formula alegoriei, aptă pentru un poem dramatic — demonstrație. Se rescrie, în piesa sa, același conflict (prezent, de altminteri, și în literatura absurdului) dintre om și o lume agresivă, înțeleasă treptat în resorturile și funcțiile ei, pentru a pleda, în cele din urmă, lucid și patetic, în numele unei noi condiții a omului. Conformismul, indolența, spiritul terorizat sînt condamnate la un mod ce nu suportă apelul. Replica la literatura absurdului vine dintr-un concept superior, filozofic, despre *strivirea individualității de către accidental*, cum este caracterizat, în interpretarea lui Marx și Engels, raportul individului cu societatea. Căutarea și descoperirea unui sens lucid într-o lume dezordonată și serios alterată de conflictul dintre individ și univers este exprimată prin dezvăluirea căilor spre raporturi echilibrate, congruente. Piesa ne trimite astfel la *Sam* al lui G. M. Zamfirescu, cu care poate fi asociată pentru aceeași pasiune și fervoare în drama de idei. Condițiile și criteriile sancționării abaterilor de ordin moral ce sînt totodată și abateri de la linia ideală a raporturilor esențial umane (cu care ne-am întîlnit și într-un roman ca *Animale bolnave*), constituie motivul fundamental al dramei *Iertarea* de Ion Băieșu. Ideea culpabilității se explică aici într-o dezbateră acută,

ale cărei date majore ne pot face să trecem parțial cu vederea unele ezitări în substanța structurii dramatice a textului.

Evident, valoarea unei literaturi nu poate fi măsurată în funcție de durata strictă a acestui sfert de secol de istorie a României. În schimb, deceniile, de loc egale, au decis o selecție foarte severă și pentru că literatura s-a impus nu numai prin dimensiunile aproximative ale unor romane sau prin miile de versuri ale unor poeme, ci — titlu suprem — prin *angajare* filozofică, prin adeziune afectivă și prin conștiința politică a scriitorilor. În special primul fenomen este edificator pentru direcțiile contemporane ale literaturii. Angajarea filozofică semnifică nu numai acceptarea unei concepții despre lume, ci și alegerea deliberată a unei alternative a creației. O literatură de idei, susținută prin constante traiectii filozofice, ridică o opțiune fundamentală valabilă pentru toate genurile literaturii românești contemporane. Consecințele sînt binecunoscute, atît în poezie, cît și în proză și dramaturgie. Spiritul animator al creației devine astfel angajarea în accepția sa superioară, degajată de înțelesuri primitive. De aici și *calitatea intelectuală* a unei creații aspirînd spre înălțimea abstracțiilor și, bineînțeles, a sensurilor fundamentale. Chiar și faptul că aspectele creației sînt supuse unor dezbateri critice și teoretice reprezintă un indiciu caracteristic pentru direcțiile literaturii contemporane, cucerită de un spirit deschis și înnoitor. Astfel, o istorie a literaturii de azi readuce în atenția criticii opere și scriitori din generații diferite, sub semnul aceluiași coordonate. Refuzînd o imagine uniformizatoare, istoricul și criticul literar se întîlnesc cu aspecte de istorie bogată în evenimente. Idealul etic al socialismului conjugă în numele *umanismului* cele mai de seamă creații. O lume complexă, cu manifestări și condiționări avînd valoarea unor linii directe pentru umanitatea de azi, participînd conștient și activ la viață, se configurează astfel în literatura contemporană. Scriitorii nu ignorează nici o clipă disponibilitățile unui umanism conștient de istoria sa și de datele alcătuirii sale. Literatura afirmă sensurile acestui umanism din necesități interioare, urmînd unor coordonate ce continuă valori exemplare ale precursorilor. Continuitatea și prezența acestei literaturi în contemporaneitate, adjudecarea unor modalități adecvate descoperirilor în planul raporturilor umane, confirmă vitalitatea și maturitatea literaturii române contemporane. Tabloul acestui timp se organizează astfel coerent, se susține convingător, în afara vreunui bilanț edulcorat, lipsit de criterii. Comunitatea scriitorilor și efortul de a angaja literatura alături de celelalte valori spirituale produse în acest timp e în măsură să restituie cu rigoare faptele viabile. Putem contempla acum, la dimensiuni reale, o creație în care s-au pronunțat responsabil sensurile epocii, în care se regăsesc destinele ei edificatoare. Nu lipsesc accentele dramatice și patetice, reprezentările ample și grave, confruntările generatoare de tragic și pasiunea pentru dezbaterile de idei. În fond, tocmai prin existența acestor ipostaze și atitudini, a acestor raporturi și atribute estetice, se realizează *durata* literaturii. Dimensiunile ei reale provin din această manifestare plurală a creației, iar timpul propriu-zis al celor

aproape trei decenii câștigă în relief și adâncime. Umanismul, termen definitiv pentru „lumile“ literaturii contemporane, vine din necesități interioare, din permanențele culturii românești, iar declarațiile festive și de circumstanță devin inutile. Afirmarea plenară a acestor posibilități ale scrisului nostru este astăzi o realitate incontestabilă, iar timpul parcurs a revitalizat integral proprietăți statornice ale literaturii românești, aflată în momentul matur al tinereții ei permanente.

Tradițiile înaintate și spiritul contemporan, dispus să valideze o scriitură pe măsura sensibilității și a exigențelor de azi, angajează literatura noastră, cu datele sale proprii, în creația secolului XX, configurându-i o istorie și un sens, într-o etapă ce reprezintă peste un sfert de veac de eforturi și aspirații creatoare.

NEUE WEGE IN DER GERMANISTISCHEN FORSCHUNG

PAUL V. VEHVILAINEN

Die jüngsten Entwicklungen in der Linguistik haben sehr viele der Grundauffassungen über die Natur der Sprachstruktur und über die Art, in der man die Sprachen beschreiben sollte, tiefgreifend beeinflusst. Diese Entwicklungen sind von grosser Bedeutung für die germanistische Forschung. Es ist nicht meine Absicht, hier eine annotierte Bibliographie über das Fachgebiet zu präsentieren; ich will vielmehr versuchen, einige der wichtigsten Fäden im dichten Gewebe der Germanistik zu charakterisieren.

Erst seit etwa anderthalb Jahrhunderten untersucht man Sprachen unter wissenschaftlichen Aspekten mit sorgfältigen und umfassenden Beobachtungen. Man kann sagen, dass die linguistische Wissenschaft ihren Anfang nahm, als die Philologen nach den Zusammenhängen zwischen den indoeuropäischen Sprachen zu suchen begannen und nach den Gesetzen, denen sie in ihrer historischen Entwicklung unterworfen waren. Besonders die deutschen Forscher bemühten sich in ihren Werken zu zeigen, dass vor allen anderen die germanischen Sprachen das indogermanische Erbe am reinsten bewahrt haben und dass durch sie die Grundzüge des Indoeuropäischen am reinsten rekonstruiert werden können. Sie ersetzten sogar die Bezeichnung „indoeuropäische Sprachen“ durch „indogermanische Sprachen“.

Die Erforschung der Sprachen war in ihrer ganzen Ausrichtung nur historisch.¹ Die typische Haltung der Gelehrten des neunzehnten Jahrhunderts wurde von Hermann Paul charakterisiert, als er 1880 feststellte, dass „wissenschaftliche Behandlung der Sprache nur durch historische Betrachtung möglich ist... Es ist eingewendet, dass es noch eine andere wissenschaftliche Betrachtung der Sprache gäbe als die geschichtliche. Ich muss das in Abrede stellen.“²

¹ Vgl. z. B. Holger Pedersen, *Sprogvidenskapen i det Nittende Aarhundrede: Metoder og Resultater*, Kopenhagen, 1924. Engl. Übersetzung von John W. Spargo, *The Discovery of Language: Linguistic Science in the Nineteenth Century*, Bloomington, Indiana, 1962.

² Hermann Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, 4. Auflage, Halle, Max Niemeyer, 1909, S. 20.

Nach dem ersten Weltkrieg wurde es immer deutlicher, dass die historisch-vergleichende Methode in eine Sackgasse geraten war und dass die Forschung die gewohnten Wege nicht mehr beschreiten konnte. Die historische Entwicklung der hochdeutschen Laut- und Formenlehre war bereits ausführlich beschrieben worden; übrig blieb nur noch, die bisherigen Ergebnisse durch genauere Untersuchung besonderer Einzelheiten zu ergänzen. Die Forschung musste sich anderen Gebieten zuwenden. Die traditionelle Forschung gab den Anstoss zur Dialektologie, deren Ziel es unter anderem war, die Entwicklung örtlicher Dialekte aus ursprünglich gemeinsamen Formen zu erklären. Heute ist die Dialektforschung wieder zu einem wichtigen Zweig der modernen Germanistik geworden.

Viele Germanisten richteten ihre Aufmerksamkeit auch auf die mit dem Wortschatz verbundenen Probleme. In den letzten drei Jahrzehnten sind nicht nur in Deutschland, sondern auch im Ausland wichtige lexikologische Studien erschienen. So veröffentlichten, zum Beispiel, Professor Emil Ötman und seine Schüler an der Universität Helsinki bedeutende Arbeiten über den Einfluss anderer Sprachen auf die deutsche, wodurch die finnische Schule unter den Gelehrten ganz Europas ihren hohen Rang erhielt.

Auch beim Studium der deutschen Grammatik wurden neue Wege begangen. Die historische Methode hatte sich auf die Laut- und Formenlehre konzentriert, während die Syntax beinahe völlig vernachlässigt worden war. Es ist bezeichnend, dass es Bücher gab, auf deren Titelblatt man „Teil Fins: Lautlehre“ lesen konnte, deren versprochener zweiter Band aber nie erschien. Erst seit kurzer Zeit richtet sich das Interesse auf das Studium der Syntax, und dieses Gebiet ist gegenwärtig das Zentrum wissenschaftlicher Aktivität. Aber die deutsche Grammatik bietet viele Probleme, von denen viele bislang ungeöst geblieben sind. Aus dem Mangel an einer geeigneten Methodik und dem Überfluss an beschreibbarem Material ergeben sich die grössten Schwierigkeiten. Das Wort „Wir wissen zwar vieles, aber nicht viel“ kann man auch auf die deutsche Syntax anwenden. Unser Wissen über die deutsche Sprache *in toto* ist noch immer überaus lückenhaft. Eine Unmenge von Einzelinformationen über syntaktische Konstruktionen sind zusammengetragen worden, aber dieses Wissenskomplex in seiner Gesamtheit bildet — zumindest augenblicklich — ein Chaos ohne einheitliches System. Sieht man das Inhaltsverzeichnis einer Studie über deutsche Syntax durch, so entfällt sich die oft nur willkürliche Einteilung der linguistischen Kategorien. Die Wissenschaft sucht noch immer nach einer konsequent anwendbaren Methode, nach der die vielfältigen syntaktischen Daten einheitlich geordnet werden können.

Die Linguistik ist in jeder Hinsicht eine internationale Wissenschaft. Eine auf einen einzigen Sprachbereich begrenzte Forschung wäre sowohl in der Germanistik als auch in anderen Sprachen unangebracht, denn die Probleme, nach deren Lösung gestrebt wird, sind grundlegend und universal. Deswegen gehört ein grosser Teil der in den letzten

Jahren zu der deutschen Sprache veröffentlichten Studien eigentlich in das Gebiet der allgemeinen Linguistik. Die Wissenschaftler verfolgen mit grosser Aufmerksamkeit die Entwicklung der Forschung in anderen Sprachen und experimentieren gern mit den dort gefundenen Lösungen und Methoden. Bei der Suche nach fundamentalen linguistischen Kategorien wurde es notwendig, viele der traditionellen Auffassungen über die Struktur der Sprachen aufzugeben. Der Schweizer Hans Glinz³ zeigte 1947 in seiner Dissertation, dass mehrere vertraute Eegriffe und Einteilungen in unseren traditionellen normativen Schulgrammatiken nicht wirklich mit der wahren Struktur des modernen Deutsch übereinstimmen.

Grammatik wurde in der hellenistischen Welt geboren. Die alten Griechen besaßen die Gabe, sich über das zu wundern, was andere Völker als selbstverständlich hinnahmen. Sie spekulierten kühn und bearrlich über den Ursprung, die Geschichte und den Aufbau der Sprache. Unsere traditionelle Lehre von der Sprache verdanken wir weitgehend ihnen. Aber die Griechen betrachteten keine andere Sprache ausser ihrer eigenen. Es war ihnen selbstverständlich, dass die Struktur ihrer Sprache alle universellen Formen des menschlichen Denkens umfasste. So machten sie auch grammatische Beobachtungen und entdeckten die Wortklassen und die syntaktischen Kategorien des Griechischen. Sie definierten ihre Ergebnisse nicht mit konkreten linguistischen Begriffen, sondern mit Hilfe einer abstrakten philosophischen Terminologie.

Die Römer konstruierten die lateinischen Grammatiken nach dem griechischen Modell, und diese Gepflogenheit wurde auch in den folgenden Jahrhunderten weitergeführt: man betrachtete das klassische Latein als die logisch-normale Form des menschlichen Ausdrucks. Später führte diese Lehre zu den allgemeinen Grammatiken, die beweisen wollten, dass die Struktur der verschiedensten Sprachen — einschliesslich des Deutschen — dieses universell gültige Dogma der Logik enthielt. Diese Auffassung bestand bis in das 20. Jahrhundert hinein in unserer Schultradition, die das Muster der „griechisch-lateinischen Methode“ der Grammatik den modernen Sprachen anzulegen bemüht war.

Die Erkenntnis, dass Sprachen besser aus sich selber ohne vorgefasste Schemata beschrieben werden können, wurde erst ziemlich spät in Deutschland akzeptiert, wo die Tradition der historischen Philologie fest verwurzelt war und erst langsam gelockert werden musste. Die jüngere Generation zeigte sich jedoch aufnahmebereit für die neuen Ideen, die in der strukturellen Linguistik entwickelt worden sind. In der DDR ist eine Reihe von Studien (*Studia Grammatica*) erschienen, die zum Nachdenken herausfordern. Diese Studien reflektieren nämlich die letzten Ergebnisse der strukturellen Forschung in den Vereinigten Staaten und erstrecken sich von der Morphologie und Prosodie bis zur

³ Vgl. Hans Glinz, *Geschichte und Kritik der Lehre von den Satzgliedern in der deutschen Grammatik*, Bern, Francke, 1947.

Transformationsanalyse der modernen deutschen Syntax.⁴ In der Bundesrepublik tendiert man nun auch mehr zur Betrachtung der Struktur des Deutschen in seinen eigenen logischen Kategorien, aber die Werke von Wissenshaftlern wie Weisgerber, Brinkmann, Erben, Grebe und anderen basieren nicht auf den Theorien der deskriptiven Linguistik, sondern auf den Ideen Wilhelm von Humboldts.⁵ Die letzte Ausgabe der *Duden Grammatik* enthielt die Ergebnisse dieser Forschung, und die Studien, die unter der Leitung von Professor Weisgerber am Institut für deutsche Sprache in Mannheim vorbereitet werden, werden zweifellos die gleichen Tendenzen aufweisen.

Die germanistische Forschung befindet sich in einem Übergangsstadium zwischen dem Alten und dem Neuen. Das Grundproblem im Sprachaufbau bleibt die Suche nach einer Antwort auf die Frage „Warum“. Obwohl schon ein grosses Wissen über das „Wie“ zusammengetragen worden ist, haben wir bislang ausser einer Anzahl unbeweisbarer Vermutungen nichts über das „Warum“. Professor Henry Gleason bemerkte, dass sich die Erforschung des Inhalts viel weniger schnell und eindrucksvoll entwickelt habe als die des Ausdruckes. Die Forschung nach einer Struktur des Inhalts müsse jetzt ohne einen gleichwertigen Ursprung der Ordnung in der Gesamtheit ihrer Grundtatsachen weitergehen.⁶

Auf der einen Seite gibt es die Schule der strukturellen oder deskriptiven Linguistik, deren Hochburg in den USA ist. Die meisten beschreibenden Studien über die deutsche Sprache wurden bisher ausserhalb Deutschlands betrieben. Das Forschungsgebiet der *Descriptive Linguistics* ist die Sprache als hierarchische Struktur mit identifizierbaren Bestandteilen auf verschiedenen linguistischen Ebenen. Sie beschäftigt sich hauptsächlich mit objektiven Daten in den Sprachäusserungen und hat bis vor kurzem die verschiedenen geistigen Vorgänge ausgeschlossen, die in einem Sprecher in Verbindung mit dem Gebrauch seiner Muttersprache vor sich gehen.

Auf der anderen Seite hat sich in Deutschland eine neue Schule entwickelt, die bereits durch ihren Namen „Inhaltbezogene Grammatik“ charakterisiert wird. Dieser Name wurde von Leo Weisgerber, der führenden Persönlichkeit dieser Gruppe, geprägt. Die Grundkategorien, die eher semantisch als strukturell sind, werden von Sprachinhalten be-

⁴ *Studia Grammatica*, I—VII, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin (Arbeitsstelle Strukturelle Grammatik), Akademie Verlag, 1962—1966.

⁵ Vgl. z. B. *Sprache — Schlüssel zur Welt: Festschrift für Leo Weisgerber*, Hrsg. Helmut Gipper, Düsseldorf, Schwann, 1959.

⁶ „The content side of linguistics has developed much less rapidly and to a very much less impressive extent than the study of expression... The study of content structure must proceed, at present, without equivalent source of order in the totality of its primary data.“ Henry Gleason, *An Introduction to Descriptive Linguistics*, Rev. ed., New York, Holt, Rinehart & Winston, 1961, pp. 12—13.

stimmt, die „geistiger Natur sind“ und „sprachlichen Charakter haben“. So betont die inhaltbezogene Grammatik den „geistigen Prozess“, die innere Form der Sprache mit ihren geistigen und psychischen Vorgängen (Denkkreise).⁷ Die Ergebnisse sind oft subjektiv, da sie im Hinblick auf den Inhalt der Aussage auf der Interpretation des Forschenden beruhen.

Beide Schulen haben berechtigte Kritik erfahren. Einzelne deskriptive Studien erinnern an das Wort von Horaz „Partiriunt montes, nascitur ridiculus mus.“ Moderne strukturelle Studien erscheinen wie symbolische Logik oder linguistische Algebra, und es fehlt ihnen völlig die geruhsame, oft sogar bezaubernde Eigenschaft der traditionellen Grammatiken. Ich würde in meiner eigenen Arbeit nicht auf diese traditionellen Grammatiken zurückgreifen, aber ich möchte zu bedenken geben, dass Sparsamkeit nicht immer eine Tugend ist; in manchen Fällen resultiert sie nämlich aus Armut. Das schnelle und unabhängige Wachsen der amerikanischen strukturellen Linguistik hat eine Art von Isolation, sogar Engstirnigkeit hervorgerufen, die von denen die — wie ich selber — glauben, dass die Forschung international bleiben sollte, nur beklagt werden kann. Amerikanische Linguisten finden es schwierig, europäische Schriften in ihrem Spezialgebiet zu lesen, und sie bezeichnen sie oft als „die übliche Art europäischer Philosophie auf der Grundlage unzureichender Beweise.“⁸ Man hat der inhaltbezogenen Grammatik den Vorwurf gemacht, dass ihre Methoden unwissenschaftlich seien. Es schien oft, als verende sie zur Analyse willkürliche und unfundierte Prinzipien, die mehr ästhetische als wissenschaftliche Gültigkeit besitzen. Auf Forderungen wie diese hat natürlich die Schule der inhaltbezogenen Grammatik mit Gegenwürfen geantwortet, indem sie ihrerseits die Tatsache beklagt, dass die Strukturalisten die geistige Substanz der Sprache vermindern wollten und sich selbst nur auf die Beschreibung des äusseren Aufbaus beschränkten. Sie meinte, dass das Studium der Sprachen in den Bereich der Geisteswissenschaft gehöre und nicht den exakten Methoden der Naturwissenschaft unterworfen werden solle. Dazu möchte ich bemerken, dass die Sprache, derer sich der Mensch bedient, um seine innersten Gefühle und sein ästhetisches Empfinden auszudrücken, dennoch nicht „die zarte, blaue Elume“ des *Heinrich von Ofterdingen* ist, die unter einer strengen strukturellen Untersuchung welken und sterben würde.

Die Gegensätze zwischen den beiden Methoden sind unnötig aufgebauscht worden, besonders da trotz allem für die eine wie die andere die Sprache als menschliches Verständigungsmittel das Forschungs-

⁷ Vgl. Leo Weisgerber, *Grundzüge der inhaltbezogenen Grammatik*, Düsseldorf, Schwann, 1962.

⁸ „The usual kind of European philosophizing on the basis of insufficient evidence“. Quoted from Einar Haugen, *Directions in Modern Linguistics, Readings in Linguistics I*, ed. by Martin Joos, 4th ed., Chicago, 1966, p. 357.

gebiet ist. Die Strukturalisten beschäftigen sich mit der Mitteilungsfunktion der Sprache, während die inhaltbezogene Grammatik sich für die Ausdrucksfunktion der Sprache interessiert. Aber das sind nur zwei verschiedene Blickwinkel, unter denen man dasselbe Phänomen betrachtet. Die Dichotomie zwischen den beiden Richtungen kann auch mit der Terminologie Ferdinand de Saussures bezeichnet werden: *langue* und *parole* bilden zusammen die ganze Sprache, *le langage*.⁹

Die strukturelle Linguistik bemüht sich um *langue*, die inhaltbezogene Grammatik um *parole*. Was auch immer die Unterschiede in Methodik und Akzent zwischen den beiden Schulen sein mögen, nachdem ich hier versucht habe, die Grundzüge beider zu skizzieren, ist es meine Auffassung, dass sie über dieselbe Sache reden und dass sie auf dasselbe Ziel hinarbeiten.

Und es ist befriedigend festzustellen, dass man sich sogar in Amerika von rein strukturellen Betrachtungen zu distanzieren beginnt. Der strukturelle „Mechanismus“ Bloomfields wechselt zum „Mentalismus“ Chomskys und der Psycholinguisten. Bestimmte in den Vereinigten Staaten die reine Beschreibung der Sprache den Geist der vierziger und fünfziger Jahre, so ist es die Erklärung der Sprache, die den Geist der sechziger Jahre prägt.

Neuere Forschungen über Form und Inhalt haben unser Wissen über das Wesen der deutschen Sprache erweitert und uns neue und besser fundierte Ausgangspunkte erbracht. Nur durch weiteres Forschen mit verschiedenen Methoden können wir darauf hoffen, unser Wissen derart zu erweitern, dass es als Grundlage für zukünftige wissenschaftliche Schlussfolgerungen dienen kann.

DIRECȚII NOI ÎN STUDIUL LIMBII GERMANE

(R e z u m a t)

Metodele moderne ale structuralismului și gramaticii transformăionale au pătruns cu intirziere in studiul limbii germane, găsindu-și o aplicație consecventă numai în Republica Democrată Germană. Faptul se explică prin persistența relativ îndelungată a tradițiilor lingvisticii istorice, al cărei loc a fost luat de curentul neohumboldtian al gramaticii semantice (Inhaltsbezogene Grammatik), reprezentat de Weissgerber, Erben și alții. Gramatica semantică, insistind asupra formei interne și asupra elementelor psihologice și spirituale ale limbajului, a fost criticată pentru caracterul arbitrar al metodelor și subiectivismul rezultatelor sale, in timp ce descriptivismului american i se poate reproșa o anumită îngustime a vederilor și sectarism.

Autorul consideră necesară apropierea celor două puncte de vedere, structural-obiectiv și mentalist, ambele ocupându-se de două diferite laturi ale aceluiași fenomen, care este limba.

⁹ Vgl. Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, Payot, 1960. Besonders Kapitel III & IV.

НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ В ИЗУЧЕНИИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

(Резюме)

Современные методы структурализма и трансформационной грамматики проникли с опозданием в изучение немецкого языка, найдя себе последовательное применение лишь в Германской Демократической Республике. Это объясняется сравнительно продолжительным сохранением традиций исторической лингвистики, которая была вытеснена неогумбольдтианским направлением семантической грамматики (*Inhaltsbezogene Grammatik*), представляемым Вейсгербером, Эрбеном и другими. Семантическую грамматику, уделявшую особое внимание внутренней форме и психологическим и духовным элементам речи, критиковали за произвольный характер её методов и за субъективизм результатов, в то время как американский дескриптивизм упрекали в некоторой узости взглядов и сектантстве.

Автор считает необходимым сближение двух точек зрения — структурно-объективной и менталистической, которые занимаются двумя различными аспектами того же явления — языка.

PETRU MAIOR ÎN EXEGEZA CRITICĂ ROMÂNEASCĂ

MARIA PROTASE

„Timpul operelor — spunea Gerard Genette¹ — nu este timpul definit prin scriere, ci timpul indefinit al lecturii și al memoriei. Sensul cărților este înaintea și nu în spatele lor, este în noi: o carte nu reprezintă un sens finit, o revelație pe care am încercat-o, ci o rezervă de forme care își așteaptă sensul“. Numai în acest fel se poate motiva păstrarea în patrimoniul culturii universale sau al unui popor a acelor opere în care fiecare generație caută răspunsuri întrebărilor ce o frământă. Așa se explică și faptul că scrisul lui Maior nu aparține doar timpului său; fiecare din generațiile care i-au urmat a simțit adânc acest adevăr, descoperind pentru propria epocă noi și noi semnificații în preluarea sacrelor idealuri ce o iluminează. Caracterul reprezentativ al personalității lui Maior explică de asemenea interesul particular al cercetătorilor față de moștenirea sa spirituală, interes concretizat în apreciabilul volum al exegezei.

Adevărat memento, împlinirea a 150 de ani de la moartea cărturarului român obligă nu numai la investirea cu noi valențe a idealurilor ce animă scrierile sale, ci deopotrivă la evaluarea critică a exegezei, în scopul stabilirii aportului pe care contemporaneitatea e datorare să-l aducă la valorificarea științifică a variatei lui opere, ce apare ca o ofensivă organizată pe toate fronturile de afirmare a luminismului transilvănean.

Un istoric al exegezei dă posibilitatea detectării erorilor și lacunelor existente încă, precum și a relevării *permanențelor* — prin permanente înțelegînd acele însușiri datorită cărora opereii lui Maior i se recunoaște calitatea de valoare reprezentativă, indiferent de optica sau epoca în care au trăit cercetătorii ei.

E. Lovinescu demonstra în *Mutația valorilor estetice* că valorile spirituale ale trecutului devin treptat și cel puțin parțial impenetrabile pentru sensibilitatea civilizațiilor ulterioare; golurile, porțiunile opace din cercetarea opereii lui Maior întăresc o dată mai mult adevărul afir-

¹ *Figures*, Paris, Seuil, 1966, p. 132.

mației. Această deficiență, datorată faptului că opera sa se nutrește dintr-un climat spiritual (ideologic, filozofic, religios etc.) diferențiat de climatul epocilor următoare, trebuie să constituie pentru cercetarea modernă o invitație la reconstituirea atentă a aceluși climat.

Studiul critic al exegezei dezvăluie, de asemenea, că revenirile, re-interpretările uneia și aceleiași probleme la Maior se explică nu numai prin punerea în circulație a unui plus documentar, nu numai prin optica particulară fiecărei etape din istoria cercetării, ci și prin perfecționarea continuă a metodelor și procedeele de investigație analitică. Urmărirea acestui proces poate da prețioase sugestii pentru fixarea celui mai adecvat sistem de principii metodologice aplicabil obiectului.

În sfârșit, o viziune globală asupra lui Maior nu se poate realiza decât prin valorificarea tuturor elementelor și relațiilor descoperite de exegeza anterioară.

Cel care își revendică pe drept meritul de a iniția exegeza lui Maior este un folclorist: Ath. M. Marienescu. Personalitatea istoricului ardelean constituie obiectul discursului său de recepție la Academia Română în 1883². Consacrarea acestuia figurii lui Maior își are originea în descoperirea unor valoroase documente biografice, precum și prezenței morale a patriotului ardelean în conștiința celor care la sfârșitul secolului al XIX-lea simțeau mai acut ca oricând necesitatea realizării unității de stat.

Concepția ce stă la baza lucrării este fundamentată pe postulatul considerării personalității lui Maior ca valoare reprezentativă pentru timpul său. În virtutea lui, Marienescu înțelege necesitatea raportării la epocă, aceasta, la rândul ei, fiind corelată, pe un plan mai larg, cu istoria altor popoare. Dar raportul personalitate-epocă este redus simplist la exagerarea rolului personalității, încît intenția rămîne un deziderat. Dat fiind însă faptul că personalitatea face școală, Marienescu e întîiul cercetător care, îndreptățit, evidențiază pleiada discipolilor lui Maior; dar, din exces de zel, îl consideră unica valoare de referință pentru istoricii de mai târziu.

Lucrarea nu e lipsită totuși de incontestabile merite. Remarcabile sînt bogăția informației, valoarea deosebită a materialului documentar inedit, publicat în anexe, pasiunea pentru detaliu, pus în evidență sobru, cu exactitate. Se simte însă că folcloristul abordează numai ocazional domeniul istoriei literare, ceea ce explică limitele sale conceptuale. Deși sistematic expuse, părțile constitutive ale lucrării nu se îmbină într-un tot unitar. Capitolele consacrate analizei climatului politic și cultural (suplimentate într-un substanțial *Adaus*, p. 101—138) — de altfel temeinic argumentate documentar — rămîn exterioare biografiei lui Maior. Prezentate linear, faptic, ele nu dau posibilitatea conturării unui

² Publicat în volum sub titlul: *Viața și operele lui Petru Maior*, București, 1883.

profil spiritual integrat în epocă. Tot separat este inventariată în continuare opera, într-un capitol de astă dată cu totul inconsistent, prin lipsa comentariului.

Expusă în for academic și prilejuind un răspuns elogiativ al autorității pe care o reprezenta V. A. Urechia, prima exegeză a lui Maior apărea totuși la un nivel sub-mediu față de exigențele momentului.

La zece ani după tipărirea lucrării lui Marienescu, apărea la Cernăuți „biografia“ lui Maior — de fapt o încercare monografică — datorată lui George Bogdan-Duică³.

Metoda folosită se bazează pe tendința de conciliere a două principii. Potrivit primului principiu, se urmărește conturarea profilului personalității lui Maior prin motivarea psihologică strict individuală, relevându-se implicit originalitatea operei. Conform celui de al doilea, prin stabilirea relațiilor dintre conținutul operei și specificul epocii, autorul tinde spre încadrarea personalității lui Maior în contextul mai larg al spiritualității vremii.

Atenția istoricului literar nu e reținută întâmplător de figura lui Maior. Autorul își permite o digresiune prin care definește conceptul de *natură centrală*. Necesitatea digresiunii este expusă concluziv: „O natură centrală a fost și Maior. Toate tendințele sociale, politice și literare ale timpului și poporului său au lăsat în scrierile lui urme care dovedesc că lui nimic nu-i scapă din vedere [...]”⁴. În 1927 Bogdan-Duică dezvăluie sursa concepției sale — teoria lui Ranke asupra personalității: „Personalitate [...] este cel ce întrupează [...] energie, victorios, mare, tendințele epocii”⁵. Sub acest unghi va privi Bogdan-Duică prezența lui Maior în epocă. Deci, autorul schiței monografice își propune să transforme personalitatea și mediul în jaloane care marchează cîmpul cercetării sale critice. Opera studiată își trage astfel seva din mediul social, rezultat însă al expresiei individuale a autorului. Prin aceasta Bogdan-Duică trădează afinități cu spiritul critic al lui Gherea sau Taine⁶.

La câțiva ani după apariția monografiei asupra lui Maior, în 1900, criticul motivează utilitatea studiilor biografice, care „servesc uneori la fixarea momentului și la explicarea condițiilor din care au răsărit cutare ori cutare operă, altelei la precizarea epocii [...]”⁷. Succesiv, istoricul literar — adaugă Duică — trebuie să supună acel cîmp de cercetare critică operațiilor de prospecție analitică și privire generalizatoare, sintetică.

Strădania autorului de a îmbina cele două modalități critice este vizibilă; sinteza nu se realizează însă, ca principală trăsătură a încercării monografice prevalînd aspectul ei explicativ. Dacă laudabilele de-

³ Petru Maior, *Studiu biografic*, Cernăuți, 1893.

⁴ *Ibid.*, p. 12—13.

⁵ *Pentru cititorii mei*, în „Națiunea”, 1927, nr. 70.

⁶ Relativ la concepția critică a lui Duică, vezi D. Popovici, *Evoluția concepției literare a lui G. Bogdan-Duică*, București, 1938.

⁷ *Despre Gr. Alexandrescu*, în „Convorbiri literare”, 1900, p. 639.

ziderate nu-și găsesc împlinirea, aceasta se datorează, fără îndoială, faptului că lucrarea în discuție aparține perioadei de tinerețe, caracterizată la Bogdan-Duică printr-un evident decalaj între concepție și realizare. Aceasta cu atât mai mult cu cât în momentul preocupărilor pentru Maior, Bogdan-Duică încă nu formulase expres un sistem teoretic. Lectura monografiei convinge însă că încă de pe atunci autorul intuise coordonatele generale care vor caracteriza activitatea sa de istoric literar. Din felul în care Duică definește personalitatea ca „natură centrală” a unui moment istoric, rezultă importanța deosebită pe care o acordă relației personalitate-epocă. Monografia nu abordează însă problema formației intelectuale a lui Maior și nu-l încadrează spiritualității epocii luminilor. Prin simpla afirmație că din punct de vedere afectiv există o comunitate între Maior și aspirațiile vremii, relația nu e demonstrată; metoda de cercetare rămîne deductivă, iar nu științifică.

Dacă portretul lui Maior este insuficient conturat, aceasta se explică și prin faptul că autorul valorifică prea puține izvoare documentare, mărginindu-se în majoritatea cazurilor la culesprinderea anumitor elemente autobiografice din însăși opera analizată. În întreaga lucrare se fac doar câteva raportări neesențiale la materiale informative exterioare operei.

Unică metodă folosită pentru schițarea climatului politic, social, cultural al vremii se rezumă la enumerarea referirilor de acest gen desprinse și ele doar din opera însăși. Așa se face că, paradoxal, epoca apare ca un rezultat al operei.

În ceea ce privește analiza propriu-zisă a lucrărilor cărturarului ardelean, acestea sînt prezentate cronologic, insistîndu-se cu precădere asupra conținutului lor, cu intenția de a sublinia doar acele trăsături proprii spiritului lui Maior care se degajă din ele cu pregnanță. Referirile la calitățile de ordin artistic rămîn însă cu totul accidentale. Deși se remarcă — în ceea ce privește stilul — prezența accentelor de ironie disimulată, valorificarea unor expresii populare sau tonul polemic, aceste particularități nu constituie obiectul analizei.

Dezvoltarea istoriografiei literare face ca personalitatea lui Maior să fie inerent prezentă sub forma unor micromonografii (inserate în contextul mai larg al epocii luminilor) în istoriile literare ale lui Nicolae Iorga, Ovid Densusianu, George Pascu⁸.

Nicolae Iorga nu numai că realizează prima sinteză asupra Școlii ardelenae — fapt cu totul remarcabil —, ci, prin amploarea, dar mai ales calitatea capitolului rezervat lui Maior, face ca acesta să depășească nivelul unei simple micromonografii, personalitatea învățatului ardelean, receptor al idealurilor colective, impunînd intitularea întregii perioade „Epoca lui Feru Maior”.

⁸ N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, vol. III, *Partea întâia (Generalități. Școala ardelenae)*, ed. a II-a, București, 1933; O. Densusianu, *Literatura română modernă*, vol. I, Buc., 1920; G. Pascu, *Istoria literaturii române din secolul XVIII*, vol. III, Iași, 1927.

Volumul consacrat luminismului românesc are un triplu merit. Sinteza tratează perioada în „mediul de universalitate“, circumscriind-o în contemporaneitatea europeană. Se renunță apoi la tradiționala tratare separată a laturilor vieții sociale (istorie politică, culturală etc.) și, în fine, păstrînd omul în centrul cercetării, se descoperă în personalitatea lui Maior cheia de boltă a definirii epocii. Asociate, erudiția, subtilitatea și copleșitoarea capacitate de sinteză, proprii marelui istoric, fac ca tabloul sinoptic al luminilor ardeleni să fie nu numai multiplu relaționat celui din Principate sau celui european, stabilindu-se influențe și analogii, ci și să se detecteze importante cauze care îi explică dubla geneză: pe plan social și politic — condițiile specifice, iar pe plan spiritual — rădăcinile adînci în tradiția culturală.

Spre deosebire de Marienescu, care face o prezentare lineară a momentului istoric în care apare Maior, Iorga se ghidează după comandanamente net superioare. Recunoaște însemnătatea datelor de detaliu, dar le subordonează unor sensuri directe în epocă: „Ceva însă trebuie să se simtă mereu sub defilarea a ceea ce scene și figuri care de departe înseamnă tot. Pentru a înțelege, trebuie să recurgi la permanențele istorice. Ele unesc prin timp și spațiu capitolele organismului în mers care este istoria⁹. Or, tocmai în funcție de aceste „permanențe istorice“ e definită figura lui Maior ca personalitate reprezentativă.

În ciuda vastului material vehiculat, capitolul Maior e realizat în stil eseistic. Datorită multiplelor sale însușiri, Iorga realizează un Maior autentic, în pofida unor lacune de documentare — explicabile prin nivelul de atunci al cercetării — sau a unor erori datorate citării după memorie. „Adevărurile istorice — precizează Iorga — sînt de *discernămînt* (s.n.), nu de simplă constatare și reproducere“¹⁰. În acest spirit, după o succintă trecere în revistă a datelor esențiale relative la formația intelectuală a lui Maior, opera și omul sînt discutate conexe, ținîndu-se seama concomitent de imperativele fixării coordonatelor generale ale operei. Astfel, Maior istoricul se conturează în paralel cu *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* și *Istoria beserecei românilor...*, Maior frondeurul — o dată cu *Procanonul*, Maior oratorul — alături de *Didahii* sau *Prediche*, și, în sfîrșit, Maior filologul — cu *Orthographia...* sau *Disertațiile* despre limbă etc. Și, lucru deosebit de important, nu se omit niciodată raportările necesare la operele similare din cadrul luminismului transilvănean, fapt care subliniază o dată mai mult exemplaritatea figurii lui Maior.

Afinitățile de ordin structural pe care cercetătorul atent le descoperă a fi comune lui Maior și Iorga îl fac pe acesta din urmă să formuleze aprecieri de valoare cu privire la două din cele mai caracteristice trăsături ale scrisului cărturarului ardelen. Cine ar fi fost mai în măsură decît Iorga să motiveze calitatea operei lui Maior în ciuda tim-

⁹ N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, ed. a III-a, București, 1944, p. 248.

¹⁰ N. Iorga, *Generalități...*, p. 348.

pului record de redactare? Și cine ar fi putut mai bine decât polemistul Iorga să remarce obiectivele polemicii lui Maior: discreditarea adversarilor științifici și, mai ales, re consolidarea încrederii în sine a românilor?

În mod firesc, conform principiului său de corelare a fenomenelor istorice, o dată cu discutarea operei lui Maior, Iorga prezintă, uzînd ca de obicei de o informație inedită, întreaga școală istorică creată ulterior. Surprinde însă că sensibilitatea sa n-a fost receptivă la puterea de sugestie a operei lui Maior. Așa se face că, tocmai concludiv, istoricul afirmă: „Și e regretabil că din mișcarea ardeleană, o mișcare de școală, n-a ieșit nici o istorie a neamului pe întesul tuturor, o carte clară, luminoasă...“¹¹. Credem că de data aceasta spiritul analistului n-a reușit să se transpună în epocă. Afirmatia se verifică și prin constatarea că, desi avem în față o istorie a literaturii, autorul nu acordă importanța cuvenită analizei laturii artistice a operei lui Maior. Structura specifică a unei istorii literare impunea apoi limitarea sferei problemelor abordate, unele din acestea rezumîndu-se la forma enunțiativă. (Remarcăm un singur caz: Iorga vede necesitatea integrării ideologiei lui Maior într-un context european, însă, concret, intenția nu se materializează.)

Marele erudit care a fost Iorga realizează întâia și fundamentală evidentiere științifică a personalității lui Maior, capitolul sugerînd importante direcții de abordare a problemei pentru exegeza ulterioară.

Receptiv la una din sugestii, O. v. Densusianu înțelege să studieze literatura română modernă în special sub unghiul valorii artistice. Volumul I al istoriei sale literare cuprinde un capitol consacrat „începuturilor literaturii poetice“, capitol de rezistență al lucrării. Luminismul ardelean însă — impropriu numit „școala latinistă“ —, cuprinzînd doar pe Micu, Șincai, Maior, este în exclusivitate sondat pe latura filologică și istorică, neglijîndu-se total criteriul artistic. În capitolul introductiv, de 22 pagini, 12 sînt acordate definirii cu orice preț a Școlii ardelenene ca „Școală latinistă“, considerîndu-se ca principală caracteristică a ei activitatea filologică. Ignorînd factorii social-politici, ca și influența climatului luminist european, Densusianu raportează eronat luminismul transilvănean exclusiv la actul Unirii (1700). Exagerarea rolului Unirii merge încă mai departe, consacrindu-se un capitol aparte luministilor bănățeni, reprezentativi pentru aripa ortodoxă a mișcării. De altfel și Budai-Deleanu este arbitrar desprins de grupul Micu, Șincai, Maior. Căutînd să dea în mod expres originalitate istoriei sale literare, Densusianu pornește, după cum s-a putut constata, de la premise cel puțin curioase. Iar didacticul capitol închinat lui Maior e neglijabil din punct de vedere al ineditului față de exegeza anterioară.

G. George Pascu se situează și mai tranșant decât Densusianu pe poziția nejustificatei separări a Școlii ardelenene în două grupări distincte — ortodoxă și unită —, acordînd pondere acesteia din urmă, de unde și subtitlul volumului „Epoca lui Clain, Șincai, Maior“ (în treacăt spus, nefiresc, Budai-Deleanu nu-și găsește loc în cuprinsul volumului).

¹¹ *Istoria literaturii românești...*, p. 274.

Ignorarea organizării mișcării Școlii ardeleni în primul rînd pe baze naționale, politice, ca și considerarea actului Unirii drept o cauză unică a apariției luminismului transilvănean, limitează la o îngustă interpretare întregul fenomen.

Cunoscut pentru seducția pe care o are pentru fapte și detalii, consemnate de altfel cu precizie, Pascu, în capitolul consacrat lui Maior, nu se ridică la judecăți de valoare sintetice. Minuțiozitatea descripției nu compensează nici absența simțului critic interpretativ, nici a capacității de individualizare a celor trei reprezentanți ai istoriografiei ardeleni. Pascu rămîne totuși o sursă de informație în probleme oarecum exterioare naturii operei lui Maior, cum ar fi lista cuvintelor dialectale macedo-române cuprinse în *Lesiconul de la Buda* etc.

O dată cu lucrarea lui Dimitrie Popovici¹², istoria literaturii române se îmbogățește cu o primă și fundamentală monografie închinată luminismului românesc, surprins în cele mai fine articulații cu mișcarea europeană, accentuîndu-se interdependența diferitelor nuanțe pe care luminismul românesc le îmbracă în Țările Române.

Este limpede astăzi pentru oricine că, potrivit metodei de cercetare științifică marxistă, nici o idee nu poate fi împrumutată, adoptată, atîta vreme cît nu corespunde unui climat permeabil ei, deci că influența luminismului european — factor important în explicarea luminismului românesc — se manifestă numai în măsura în care parte din ideile sale corespund unor necesități obiective, impuse de situația social-culturală a Țărilor Române.

Referirile actuale ale criticii literare la monografia lui D. Popovici conchid în unanimitate că autorul a absolutizat rolul influențelor în geneza luminismului românesc. Într-adevăr, istoricul literar clujean își întemeiază sistemul conceptual pe acest criteriu.

Exegeza anterioară semnala rolul influențelor, fără să realizeze o corelare organică sub unghiul încadrării luminismului nostru în context european. De asemenea, se remarcase, în special de Iorga, rolul pe care condițiile specifice Țărilor Române îl jucaseră în geneza mișcării la noi. Adevărul acesta, evident, nu mai putea fi ignorat și n-o face nici Popovici care, în repetate rînduri, atît teoretic, cît mai ales în analiza pe viu a faptelor, insistă asupra condițiilor specifice interne. Se știe însă că toate noile curente literare sau metode de critică și istorie literară, pentru depășirea inerției unui sistem pe cale de osificare și pentru impunerea unei optici noi, de fiecare dată mai complexă, mai adecvată, au fetișizat noul. În acest sens se poate vorbi de o eroare de atîtea ori reproșată lui Popovici, care, totuși, după cum am mai afirmat, face mereu referiri la condițiile social-politice specifice. Mai mult, acordă o importanță deosebită acestor condiții, discutînd nu numai trăsăturile proprii luminismului românesc, ci, în funcție de ele, trăsăturile similare ale aceleiași mișcări la alte popoare. Astfel, cultul ardelenilor pentru strămoșii lor romani este explicat prin aceleași împrejurări (condiții de

¹² *La littérature roumaine a l'époque des Lumières*, Sibiu, 1945.

servitute) care au determinat cultul luminiștilor greci pentru strămoșii lor elini. Adevărata limită trebuie căutată în faptul că sistemul său conceptual rămâne incomplet: recunoaște importanța condițiilor locale, dar supraestimează rolul influențelor, nereliefind totodată suficient interdependența dintre condițiile specifice și influențe.

În momentul în care Popovici își concepuse lucrarea, modul pozitiv, lansonian, de a face istorie literară era iremediabil compromis. Adevărata istorie literară nu mai putea fi concepută decât ca o pagină de veritabilă creație. Structura comparatistă a concepției lui Popovici, inerent, avea să determine trăsătura caracteristică a lucrării sale, noua viziune axându-se pe definirea culturii și literaturii noastre ca entități specifice integrate circuitului valorilor spirituale europene. Principiul, fundamental, impune stabilirea și căutarea insistentă a unor raporturi de filiație a ideilor. De aceea și personalitatea lui Maior își face în monografie o apariție de prim plan în calitate de discipol al lui Febronius. Or, apartenența lui Maior la luminism nu se poate susține numai prin *Procanon* și nici prin simpla filiație de idei, ci prin *corespondențele* multiple ce pot fi stabilite între întreaga lui operă și cadrul complex al ideilor luministe europene. Teoretizarea inițială rămâne, de fapt, exterioră, întrucât în adevăratul capitol destinat lui Maior reprezentativitatea acestuia este judicios argumentată, uzându-se de întregul arsenal de idei luministe pe care opera, în întregul ei, îl emană. Este surprinsă aici reala forță a spiritului lui Maior, atitudinea critică, militantă a operei sale, care înmănușează toate reușitele Școlii ardelenne, fertilizând conștiințele, dinamizându-le.

Remarcabil e faptul că, deși Popovici analizează opera lui Maior, lectorul are impresia că adevăratul scop urmărit este acela de a contura complexul profil spiritual al autorului ei și, implicit, de a-l defini sub acest unghi ca întiul tribun al Renașterii ardelenne. Tocmai de aceea arta stilistică a lui Maior e urmărită numai sub latura unghiului polemic și a subtilității diplomatice, neglijându-se celelalte aspecte ce-i sînt proprii.

O ultimă remarcă — monografia lui D. Popovici este dublată de originale micromonografii cuprinse în notele care însoțesc fiecare capitol, comentînd critic și exhaustiv bibliografia lucrărilor de referință.

Istoriografia literară înregistrează după 1944 o serie de prețioase contribuții în sensul restructurării vechilor opinii, al amplei completări informative și al abordării unei noi problematice. O primă încercare de valorificare sintetică și interpretativă în ceea ce privește literatura premodernă se concretizează în volumul semnat de Alexandru Piru¹³. Acesta consacră în mod firesc un capitol lui Petru Maior, capitol care, împreună cu bibliografia care-l secondează, concentrează informațiile la zi. Aprețiable e în special echilibrul construcției capitolului, atenția cercetătorului oprindu-se în mod egal asupra fiecărei opere. Deși succint tratat, capitolului nu-i lipsește calitatea de a constitui un îndreptar pentru fixarea personalității lui Maior în cadrul epocii.

¹³ *Literatura română premodernă*, Buc., 1964.

Anul 1968 marchează apariția tratatului de *Istoria literaturii române*, vol. II. Critica de specialitate a pus în discuție calitatea lucrării; pe drept cuvânt i s-a contestat unitatea conceptuală și stilistică, nerețînându-se însă, din păcate, unele aspecte, aparent de amănunt, care aduc în fond precizări definitorii. Un obiectiv fixat de la început de colectivul de redacție viza o condensare exhaustivă a datelor fiecărei probleme; în ciuda faptului că epocile premodernă și modernă ale istoriei noastre literare nu sînt prezentate în sinteze care să acopere totalitatea fenomenelor discutate în fireasca lor dezvoltare, unele capitole monografice închinată personalităților de prestigiu pentru scrisul timpului se remarcă prin aprecieri de valoare demne de reținut.

În cazul lui Maior, Pompiliu Teodor accentuează un aspect în genere sumar tratat de exegeza anterioară — formația intelectuală a multilateralului cărturar ardelean. Urmărind atent — dar constrins de spațiul limitat al capitolului, mult prea concentrat — etapele ei succesive (lecturile de la Elaj, Roma, Viena, Buda, inventarul bibliotecilor personale ale lui Maior de la Reghin și Buda), autorul realizează un Maior care, atît prin alcătuirea spirituală, cît și prin opera vastă, diversificată pe multiple planuri „are profilul unui adevărat enciclopedist“. Precizarea izvoarelor frecventate, analiza unor opinii, ca cele formulate în *Procanon*, impun autorului raportarea gîndirii lui Maior la spiritualitatea mediului universitar vienez, impregnat de concepțiile umaniștilor din Țările de Jos, ale galicanilor și febronienilor, concepții ce converg spre cele mai înaintate tărîmuri ale gîndirii luministe a secolului. Raportarea, făcută și de Lucian Blaga, este reluată de P. Teodor pe un alt plan, mai complex sub raport documentar, încît noile date care îmbogățesc biografia (în special cea spirituală) indică încă o direcție care se impune unei aprofundate și nuanțate cercetări¹⁴.

Dar datele oferite de exegeza expresă maioriană pot fi profitabil completate de o serie de lucrări cu caracter general sau altele consacrate unor probleme speciale ale luminismului românesc.

Dintre acestea o analiză pertinentă a condițiilor economice sociale, politice și culturale caracteristice epocii lui Maior este întreprinsă de *Istoria României*, vol. III (București, 1960) și *Din Istoria Transilvaniei*, vol I, ed. a II-a (București, 1963).

La rîndul lor, luminile proiectate asupra Școlii ardelenene de studiile lui Iosif Pervain sau Adrian Marino aduc reflexe complementare și asupra lui Maior.

¹⁴ Direct sau indirect, cercetările lui P. Teodor relative la luminismul transilvănean facilitează și descifrarea vieții, activității și operei lui Maior. Vezi P. Teodor și D. Ghișe, *Prefață la Gheorghe Șincai, Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*, București, 1964; *Id.*, *Studiu introductiv la Samuil Micu, Scrieri filozofice*, București, 1966; P. Teodor, *Contribuția istoriografiei ardelenene la dezvoltarea științei și culturii noastre*, în „Anuarul Institutului de Istorie“, Cluj, 1966, nr. 9, p. 21—24; *În jurul unei lucrări istorice a lui Petru Maior*, *Ibid.*, p. 271—281; *Ideea de unitate politică la români*, București, 1968.

Ocupîndu-se de personalitatea lui Samuil Micu, George Șincai, I. Budai-Deleanu, D. Eustatievici etc., Iosif Pervain¹⁵, cu o rară pasiune pentru datele revelatoare, inedite, valorificate în tendința unei cercetări exhaustive, configurează în realitate o întreagă epocă în centrul căreia se profilează indirect și figura lui Maior. Importanța deosebită a cercetărilor sale e apreciabil sporită și prin bogatul material documentar anexat, care-i oferă posibilitatea dezvăluirii unor noi fațete ale luminilor ardeleni. La rîndul lor, cele două studii consacrate lui Maior¹⁶ sînt rezultatul valorificării atente a unor prețioase documente inedite, procedeau metodologic din păcate insuficient valorificat de unii dintre cercetătorii de azi, în ciuda faptului că el indică o remarcabilă acuratețe științifică.

Adrian Marino lărgeste orizontul cercetării prin abordarea unei tematici mai puțin frecventate. Dacă o parte din studii, cu tangență la Maior, sînt inedit ilustrate și interpretate, altele sînt consacrate unor probleme frapante prin profilul lor insolit¹⁷.

Sub raportul îmbogățirii documentației, o mențiune aparte se cuvine merituozității contribuției a lui N. Albu (*Petru Maior. Scrieri și documente inedite*, Eucurești, 1968), moștră de restituire științifică a unui bogat material arhivistic, de natură să acopere într-o viitoare monografie numeroase din golurile biografiei luministului transilvănean. În completarea acestui volum, prețioasele anexe ale studiului consacrat interdicției *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia*, judicios inter-

¹⁵ *Paternitatea unui text atribuit lui S. Micu Clain*, în „Steaua“ XI (1960) nr. 3; *Date pentru o monografie despre Samuil Micu*, în „Studia Univ. Babeș—Bolyai, Series Philologia“, Fasc. 2, 1967, p. 9—24; Samuil Micu, *Responsum ad crism Josephi Caroli Eder...* (1791), în „Lucrări științifice“, Seria B, 1969 (Institutul Pedagogic Oradea), p. 211—231; Gheorghe Șincai, în „Tribuna“, X (1966), nr. 44, p. 1 și 6; *Un manuscris puțin studiat al lui I. Budai-Deleanu*, în „Tribuna“, 1960, nr. 25; *O scriere necunoscută a lui Ion Budai-Deleanu*, în „Lucrări științifice“, 1967, nr. 1 (Institutul Pedagogic Oradea), p. 273—286; *Introducerea la Lexiconul românesc—nemțesc al lui I. Budai-Deleanu*, în „Cercetări de lingvistică“, XII (1967), nr. 1, p. 43—52; Ioan Budai-Deleanu și „Supplex libellus Valachorum“ în „Studii“, XXII, 1969, nr. 2, p. 207—219; *Homo patriae summis officiis deditus*, în „Tribuna“, 1970, nr. 35, p. 5; *Introducere la Ion Budai-Deleanu, Scrieri inedite*; I. Budai-Deleanu, „Introducere“ sau „Intriș“ la *Lexicon (1818)* (în curs de publicare); Dimitrie Eustatievici, în „Studia Universitatum Victor Babeș et Bolyai, III, (1958) IV, 7, nr. 6, p. 27—47 ș.a.

¹⁶ *Numirea lui Petru Maior în funcția de cenzor și corector la Tipografia de la Buda*, în „Studia Universitatis Babeș—Bolyai, Series Philologia“, I, 1970, p. 23—30, și *Petru Maior și Lexiconul de la Buda*, în „Cercetări de lingvistică“, 1970, nr. 1, p. 11—23.

¹⁷ Din întia categorie: *Ilumiștii români și problema culturii limbii*, în „Limba română“, 1964, nr. 5 și 6; *Ilumiștii români și idealul luminării*, în „Iașul literar“, 1965, nr. 3—4; *Ilumiștii români și progresul științific*, în „Lumea“, nr. 6 ș.a.; din a doua: *Ilumiștii români și problema colonială*, în „Lumea“ 1964, nr. 39; *Ilumiștii români și afacerile Europei*, *Ibid.*, nr. 39 ș.a.

pretate, vin să clarifice și zbuțumata „biografie“ a *Istoriei besericeii românilor*...¹⁸.

Tabloul acestor contribuții cu caracter general sau special se dimensionează în profunzime prin unele lucrări ample, sintetice, axate însă în jurul unor manifestări sau probleme majore, definitorii pentru specificul epocii.

O lucrare sintetică impune în genere două modalități de realizare. O primă modalitate (îmbrățișată de D. Popovici) presupune coroborarea unor concluzii parțiale, rezultate din laborioasa analiză care are în vedere particularul, într-o sinteză bogată, organizată pe largi coordonate, surprinzând trăsăturile proprii ale obiectului de studiu. Modalitatea secundă pretinde surprinderea esențialului unei epoci, personalități creatoare sau opere, atenția fixându-se nu asupra părților constitutive, ci asupra caracterului general. Această modalitate ține cont în cel mai înalt grad de experiența eseului, apropiindu-se de el ca atmosferă, depășindu-l însă prin natura mai complexă a cercetării și prin extindere.

Supplex Libellus Valachorum, lucrarea lui David Prodan¹⁹, se singularizează prin frapanta modernitate metodologică. Rezultat al îmbinării celor două direcții de cercetare sintetică, ea contrazice antinomia caracterului acestora.

Indispensabilă pentru cunoașterea multilaterală a întregului arsenal ideologic al luminismului transilvănean, cercetarea relaționează într-un nou mod etapele, actele de afirmare ale Școlii ardelenene. În acest sens, Renașterea ardeleană apare înainte de toate în directă filiație cu programul politic formulat de Inochentie Micu, program reluat și modificat în timp în funcție de evoluția nuanțată a procesului istoric. Dacă acțiunea lui I. Micu reprezintă un etalon de luptă politică-socială deschisă, Școala ardeleană apare ca o transmutare a luptei politice deschise pe planul ideologic-cultural, ca o etapă de acumulari a argumentelor științifice, menite să susțină aceleași postulate ale luptei naționale și sociale. *Supplexul*, manifestul politic al acestei lupte, proeminentă „piatră milenară pe drumul ei“, apare ca un „rezultat al lungului proces de formare a națiunii române“²⁰. Fără îndoială că, indirect, prin semnificația acordată de Prodan *Supplexului*, *Istoria pentru începutul românilor*... a lui Maior, care dezvoltă științific argumentația istorică a actului din 1791, având aceeași finalitate politică, este îndreptățit considerată de același autor drept „cartea neamului“, care „obsedează tot mai imperios prin imaginea proiectată în viitor a noii Dacii“.²¹

Fără a se preocupa în mod particular de vreunul din reprezentanții Școlii ardelenene, lucrarea lui Prodan analizează indirect, dar profund, cauzele reale ale genezei fondului conceptual al fiecăruia din ei, făcîn-

¹⁸ Vezi, *Cauzele interdicției „Istoriei pentru începutul românilor în Dachia“ și a „Istoriei besericeii românilor“ ale lui Petru Maior*, în „Limbă și literatură“, XX, 1969, p. 209—215.

¹⁹ Ed. I-a Cluj, 1948; ed. a II-a, București, 1967.

²⁰ D. Prodan, *Supplex libellus Valachorum*, București, 1967, p. 512.

²¹ D. Prodan, *op. cit.*, p. 388.

du-se astfel indispensabilă oricărei cercetări în domeniul luminismului transilvănean.

Spre deosebire de D. Prodan care realizează biografia unui moment istoric, *Romulus Munteanu*²² realizează biografia unei manifestări dominante a Renașterii ardelenе — lupta pentru culturalizare. Lucrarea e judicios structurată. După un prim capitol de orientare generală, valoros prin punerea în circulație a unui material informativ inedit (de proveniență germană în special), capitol ce urmărește geneza mișcării, autorul consacră noi capitole fiecărui aspect subsumat problemei: dezvoltarea învățămîntului, ideile corifeilor Școlii ardelenе despre educație, literatura didactică și de popularizare a științei, rolul presei și literaturii ardelenе și, în sfîrșit, reflexele realizărilor transilvănenilor în viața cultural-educativă din Principate. Aceste capitole se remarcă, între altele, prin raportarea fiecărei afirmații la texte ilustrative bogate. Arhitectonica lucrării impune ca reprezentanții Școlii ardelenе să fie mereu reluați în aprecierea aportului adus de ei la fiecare din formele de manifestare a luptei de culturalizare. În ciuda acestor succese aban-donări și reluări, în prezentarea contribuției lui Maior se conturează net efigia sa de *Aufklärer*. În 1950 Lucian Blaga descoperea trăsătura principală prin care Maior aparține secolului luminilor: multitudinea domeniilor de afirmare, spiritul său *encyclopedic*. Lucrarea lui Munteanu sugerează un argument complementar care susține ideea: concepțiile pedagogice, etice, morale (cărora Maior nu le consacră lucrări autonome) risipite — și e de asemenea în spiritul enciclopediștilor — în ansamblul operelor istorice, filologice, teologice, economice. Este meritul lui R. Munteanu de a le aduna și de a facilita cercetătorilor lui Maior schițarea unui sistem de valori conceptuale.

Trebuia să vină însă un cercetător cu o solidă formație filozofică, de competență și autoritatea lui *Lucian Blaga*, pentru a fixa contururile reale ale conceptualității Școlii ardelenе, așa cum apare aceasta în partea de rezistență a cărții sale, capitolul al VI-lea²³.

Lacunele evidente de informație strict documentară, „ca și unele incertitudini în explicarea fenomenelor istorice”²⁴, sînt cu prisosință compensate prin detectarea unor veritabile linii directoare ale sistemului de gîndire al epocii, într-un moment în care acesta se afla în faza teoretizărilor incipiente. Elaga reușește să reconstituie aceste linii directoare, înmănunchind elementele de subtext din opera luminismului transilvănean, analizînd manifestările social-politice etc. Pentru Blaga actul și gestul trădează un sistem de gîndire pe care reușește cu prisosință să-l demonstreze.

Nu arareori studiul denotă că intuiția fecundă a filozofului este dublată de finețea psihologului și sensibilitatea artistului. Artistul este acela care, printr-o ultimă trăsătură de penel, dă viață unor autentice

²² *Contribuția Școlii ardelenе la culturalizarea maselor*, București, 1964.

²³ *Gîndirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, București, 1966.

²⁴ Aprecierii lui *G. Ivașcu*, în *Introducere la op. cit.*, p. 7.

tablouri de epocă, înviorînd cu tente multicolore un cadru arid de cercetare. Tot artistul face ca întregul eseu să fie străbătut de o patetică undă de mîndrie națională, patriotică, prin asimilarea comprehensivă și solidaritatea intimă cu idealurile epocii.

Teoretician al culturii, preocupat de fenomenele originare, cauzale, care explică specificul unui spațiu mioritic, autorul eseului este ispitit să descopere permanențe în gîndirea Școlii ardeleni, cărora să le confere atributul suplimentar și sugestiv de fenomene originare. Schița eseului se înfiripa în 1943, perioadă în care fructuoasele căutări ale gînditorului Blaga în domeniul istoriei culturii se finalizează în volumul *Fenomenul originar*. Este explicabilă tentația de a descoperi în originea romană a poporului nostru, în latinitatea limbii, în continuitate, entități investite cu însușirea complementară de „fenomene originare”; redactarea definitivă din 1950 le revalorifică în spiritul noii optici la care autorul ajunge în contact cu materialismul dialectic.

Blaga reconstituie direcțiile pe care se dezvoltă gîndirea românească în Transilvania secolului al XVIII-lea recurgînd, evident, la grupajul portretelor spirituale ale corifeilor. Maior, în capitolul care i se rezervă, apare cu un profil cu totul inedit față de studiile anterioare: nu mai este un discipol al lui Febronius — cum îl consideraseră Bogdan-Duică și Popovici —, ci partizan, ca și Febronius și multi alții, al unei largi mișcări antipapale ce-și are originea în secolele XIII—XIV, prin operele lui Dante, Wilhelm Occam, Heinrich von Langenstein, Francesco Zabarella ș.a. Ca și ei, Maior încearcă — afirmă Blaga — o umanizare a creștinismului instituțional de tip feudal, preconizînd o biserică universală de sens pur spiritual, fără stat papal, fără infailibilitate papală. Eliberată de influența bisericii, lumea avea să se conducă după principiile laice, vizînd pura prosperitate materială. Prin asemenea idei, *Procanonul* este considerat de Blaga „de o excepțională importanță”. *Predichele și Didahiile* întregesc tabloul concepției lui Maior despre lume și viață, dezvăluindu-i preceptele etice, morale, pedagogice. Surprinzînd în tezele sale istorice și filologice unele remarcabile „realizări de gîndire temerară”, Blaga conchide că aceste calități „ni le putem imagina efectiv transpuse pe un plan unde asemenea virtualități s-ar fi putut transpune în doctrină de mare amploare, îmbrățișînd existența umană și universul”²⁵.

Importanța aparte acordată *Procanonului* îl face pe Blaga să-i rezerve în analiză jumătate din volumul capitolului, fapt care determină în cazul celorlalte opere doar incursiuni rapide, pur ilustrative, deși pline de semnificație. În această ordine de idei, nu este lipsit de interes comentariul definiției dat de Maior structurii interne a limbii („șesătura cea dinlăuntru”) în paralel cu cea căutare a formei interioare — și ea un fenomen originar — teoretizată de Shaftesburg, Goethe ș.a. „Maior nu a trebuit să aștepte apariția acestui termen [formă interioară] în filozofia limbii... Acest mod de a vedea în adînc nu apare la Maior

²⁵ *Op. cit.*, p. 204.

pe un plan filozofic, ci pe un plan concret, în legătură cu problematica limbii române. Spiritul în care Maior adâncește o problemă de specialitate este, așadar, filozofic²⁶.

Eseul nu este închinat lui Maior; e explicabil, deci, de ce Elaga nu-i reconstituie sistemul conceptual în toate articulațiile sale. Totuși, mai mult decât oricare din contribuțiile aduse la cercetarea cărturarului ardeean, aportul lui Blaga, prin numeroasele sugestii oferite, ni se pare a deschide viitoarelor studii un univers inedit ale cărui perspective abia pot fi întrezărite.

Trecerea în revistă a exegezei maioriene, din care în spațiul limitat al prezentării de față nu au putut fi luate în discuție decât o parte din contribuții, în special cele de interpretare, permite cercetătorilor înregistrarea principalelor sale însușiri și carențe și, derivând din ele, formularea unor puncte de vedere critico-metodologice corespunzătoare obiectului.

În mare, se constată că studiile monografice sînt departe de a corespunde calitativ genului, iar micromonografiile inserate în istoriile literare, prin însăși natura lor, nu pot epuiza problema. Eogată în date și sugestii prețioase, exegeza în discuție e amendabilă — cum s-a văzut — sub numeroase raporturi.

Considerăm că observațiile ocazionate de istoricul ei constituie repere pentru cercetarea viitoare; că acum, la împlinirea a 150 de ani de la moartea cărturarului transilvănean, ele au semnificația unui act de scadență în pragul elaborării unui studiu monografic, a cărui lipsă e resimțită acut în contextul general al exegezei Școlii ardeene. Prin înălțurarea erorilor și valorificarea dintr-o perspectivă contemporană a tot ceea ce înseamnă contribuție meritorie, prin completarea documentației, prin stabilirea unei metode științifice adecvate atît cercetării fondului „pasiv“, îndepărtat, din istoria culturii și literaturii române, cît și exigențelor criticii actuale, acest studiu va putea să aducă o imagine fidelă a vieții și operei aceluia care la moarte lăsa moștenire o „carte a neamului“.

ПЕТРУ МАЙОР В РУМЫНСКОЙ КРИТИКЕ

(Резюме)

В связи со 150-летием со смерти Петру Майора автор даёт критическую оценку важнейших научных работ посянительного характера, посвящённых исследованию наследства трансильванского учёного. Автор вскрывает важнейшие недостатки этих работ и указывает на наиболее адекватные критико-методологические принципы, необходимые для выработки монографии, которую современность должна посвятить памяти выдающегося предшественника.

²⁶ L. Blaga, *op. cit.*, p. 203.

PETRU MAIOR DANS L'EXÈGÈSE CRITIQUE ROUMAINE

(Résumé)

A 150 ans de la mort de Petru Maior, l'auteur entreprend une évaluation critique des plus importantes contributions scientifiques de caractère interprétatif qui se rattachent à l'exégèse de l'érudit transylvain. L'historique de cette exégèse permet d'en recenser les lacunes principales et, en conséquence, de formuler les règles les plus efficaces de méthode critique nécessaires pour l'élaboration d'une monographie dont nos contemporains sont encore redevables à la mémoire de leur éminent précurseur.

CU PRIVIRE LA DELIMITAREA NOȚIUNII DE STIL VERBAL

MARGARETA QUITTNER

Subliniind necesitatea delimitării și studierii separate a diverselor aspecte ale limbajului, Saussure era pe deplin conștient de complexitatea reală a fenomenului, „în același timp fizic, fiziologic și psihic“¹, individual și social, implicând în fiecare etapă „un sistem constituit și o evoluție“². Rezultatele obținute de lingvistica postsaussureană au confirmat în principiu justetea demersului metodologic, distincțiile propuse de Saussure inițiind un proces de diferențiere progresivă în lingvistică, care se află în continuă desfășurare. Îndreptîndu-și atenția exclusiv asupra studiului sistemului, structuralismul și curente înrudite cu el au neglijat în mod programatic zona vastă a funcționării comunicative a limbii în contact cu numeroasele variabile ale realității extralingvistice. Domeniul, în interiorul căruia va trebui să se situeze și obiectul stilisticii, își mai păstrează, astfel, în bună măsură acel aspect „multiform și eterogen“³ pe care Saussure îl considera caracteristic limbajului privit în totalitatea sa, rămînînd în continuare susceptibil de noi precizări și delimitări ale categoriilor sale.

Afirmația lui Marouzeau⁴, că dificultatea principală pe care o înțîmpină stilistica constă în însăși definirea conceptului ei de bază, stilul, n-a pierdut nimic din valabilitatea ei într-un moment cînd concepțiile retorice, estetice și psihologice, devenite tradiționale, li s-a adăugat un număr la fel de impresionant de definiții lingvistice și cantitative⁵.

¹ Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1967, p. 25.

² *Ibid.*, p. 24.

³ *Ibid.*

⁴ Jules Marouzeau, *Traité de stylistique latine*, Paris, 1935, p. IX.

⁵ Vezi prezentarea și discuția diferitelor concepții stilistice la R. A. Sayce, *The Definition of the Term 'Style'*, în „Actes du III-a Congres de l'Association International de Littérature Comparée“, Haga, 1962, pp. 156—166; Ivan Fónagy, *A stilus hirértéke*, în „Általános nyelvészeti tanulmányok“, Budapesta, 1963, pp. 91—123. Nils Eric Enquist, *On Defining Style*, în „Linguistics and Style“, Londra, 1964, pp. 1—56. Neglijînd deosebirile de formulare, se pot reține cel puțin următoarele definiții ale stilului verbal: 1. utilizare a limbii în scopuri estetice

În funcție de teoriile mai generale aflate la baza diferitelor definiții și, uneori, în virtutea unor necesități de metodă, natura stilului verbal este adeseori asimilată cu aceea a altor categorii ale limbajului: noțiunea devine coextensivă cu idiomul în înțelegerea stilului ca fenomen individual, și concepută atât de larg în unele definiții statistice⁶, cât și în ideea unei selecțiuni prea puțin specifice, încât ajunge să acopere aproape totalitatea aspectelor vorbirii sau uzului lingvistic. Noțiunea de stil este limitată la o singură sferă a comunicării lingvistice în stilistica literară și va fi de esență semantică în teoriile lui Ch. Bally și ale școlii sale.

•

Considerând că o încercare de delimitare a stilului verbal ca entitate abstractă nu se poate dispensa de cercetarea corelației faptelor de limbaj cu elementele pertinente ale contextului extralingvistic, ne propunem să pornim în considerațiile noastre de la nivelul textelor, pentru a stabili aportul diferiților factori care contribuie la geneza structurii lor.

Definim textul ca produs al activității verbale, de lungime indiferentă, rezultat dintr-un singur act de comunicare și alcătuit de secvența temporală sau spațială a unor semne lingvistice⁷. Orice text, produs într-o limbă dată, va fi caracterizat printr-o anumită structură lingvistică și structură statistică, adică prin faptul că este constituit din anumite elemente lingvistice și combinații ale acestora prevăzute de codul limbii respective, cât și printr-o anumită frecvență a elementelor sale constitutive.

Studiul structurii textelor a fost abordat în mod diferit și în vederea unor obiective diferite de lingvistica distribuțională, statistica lingvistică și teoria comunicației, cea din urmă oferind datele cele mai prețioase disciplinelor care se interesează de problema *determinării* structurii textelor.

și/ sau retorice; 2. expresie a personalității subiectului vorbitor; 3. exprimare, la nivelul limbii, a afectivității sau a unor conținuturi extralogice; 4. funcție a limbajului; 5. selecție din mijloacele puse la dispoziție de limbă; 6. abatere de la o normă; 7. ansamblu de trăsături lingvistice caracteristice unor texte; 8. relații sintagmatice manifestate în segmente mai lungi decât fraza, definiție propusă de Archibald Hill, *Introduction to Linguistic Structures*, New-York, 1958, p. 406.

⁶ Cf. Bernard Bloch, apud Sol Saporta, *Aplicarea metodelor lingvistice în studiul limbajului poetic*, în „Probleme de stilistică”, București, 1964, p. 169, precum și O. S. Ahmanova și alții, *O točnyh metodah issledovaniija jazyka*, Moscova, 1961, p. 86.

⁷ Definiția adoptată întrunește caracteristici atribuite în diferite teorii noțiunilor de *mesaj* sau *comunicare*, *enunț* sau *discurs*, caracteristici ce ni s-au părut a fi compatibile unele cu altele și pertinente pentru noțiunea de text. Vezi, de asemenea, recomandarea lui B. Malmberg, *Structural Linguistics and Human Communication*, Berlin, 1967, p. 68, nota 1, de „a utiliza text, în conformitate cu terminologia glosematicii, pentru orice fel de enunț sau mesaj lingvistic, scurt sau lung, oral sau scris”.

Textul apare ca rezultat direct al procesului de codificare, considerat a presupune în esență operații de selecționare și combinare⁸, operații dirijate, cu determinări multiple, de natură lingvistică, psihică, socio-culturală și situațională⁹.

Factorii extratextuali imediați, care prin acțiunea lor combinată determină structura textelor, pot fi identificați în componentele actului de comunicare din modelul adaptat necesităților lingvisticii de către R. Jakobson¹⁰. La acestea se adaugă contextul social-cultural mai larg în care se înserează comunicarea.

O primă distincție operată asupra acestor factori va deosebi codul limbii, ca factor lingvistic, de ceilalți factori, de natură extralingvistică, în cadrul cărora un loc aparte va trebui să revină referentului. Relațiile celor trei serii de factori cu caracteristicile formale ale textelor vor constitui, respectiv, *dimensiunea lingvistică*, *dimensiunea semantică* și *dimensiunea pragmatică* a textelor.

Dimensiunea lingvistică a textelor. Codul limbii, instrument de comunicare și sistem de semne, prin natura și organizarea sa, se prezintă din punctul de vedere al sintezei textelor ca un repertoriu de elemente plus un ansamblu de reguli sintactice și semantice. Codul prevede inventarul de elemente minimale, ne semnificative, dar distinctive (fonemele), și reguli de combinare a acestora în secvențe; reguli de îmbinare a secvențelor de fenomene cu anumite semnificații și, astfel, inventarul unităților semnificative minimale (morfemele); apoi, reguli de formare a unor unități de complexitate crescândă, de la cuvânt până la frază¹¹.

Regulile sintactice ale codului, deosebit de riguroase în ceea ce privește combinarea fonemelor în morfeme și a morfemelor în cuvinte, oferă o relativă libertate, diferită de la o limbă la alta, pentru formarea unor structuri mai largi (de la grup la frază), și se manifestă în segmente mai lungi decât fraza doar prin unele fenomene anaforice și de acord.

Limitele condiționărilor datorate codului în producerea textelor sint puse în evidență adoptând modelul tagmemic¹² al organizării axei sin-

⁸ Roman Jakobson, *Linguistics and Communication Theory*, in „Structure of Language and Its Mathematical Aspects”, Providence, R. I., 1961, p. 247.

⁹ John B. Carroll, *The Study of Language*, Cambridge, Mass., 1955, p. 89.

¹⁰ *Linguistics and Poetics*, in „Style in Language”, edit. Thomas A. Sebeok, Cambridge, Mass., 1964 ed., II. p. 353; v. și „Probleme de stilistică”, București, 1964, p. 88.

¹¹ Cf. etapele procesului de codificare la B. Malmberg, *op. cit.*, p. 27. Pentru Jakobson, *Comm. Theory*, p. 247, codul limbii reprezintă un „ansamblu finit de reprezentări standard”, cuprinzând „simboluri lexicale cu constituenții lor gramaticali și fonologici, precum și reguli gramaticale și fonologice de combinare”, la care adaugă „stratificarea stilistică a simbolurilor lexicale și așa-numita variație liberă”.

¹² Modelul poziției și clasei sau al funcțiunii și formei (*slot-filler, function — form*). O expunere succinată a modelului se găsește la H. A. Gleason, *Linguistics and English Grammar*, New-York, 1965, p. 91; pentru o discuție critică a modelului tagmemic, v. de ex. Paul Postal, *Constituent Structure: A Study of Contemporary Models of Syntactic Description*, Bloomington, Ind., 1967, pp. 33—43.

tagmatice, în conformitate cu care unitățile unui nivel dat sînt constituite dintr-o serie de poziții funcționale, manifestate sau ocupate de unul sau mai mulți membri ai unor clase de elemente de rang imediat inferior. Codul prevede pozițiile obligatorii și expansiunile posibile ale diferitelor tipuri de construcții, precum și clasele sau subclasele de elemente ai căror membri pot apărea în fiecare poziție. Dar utilizarea unui anumit tip de construcție și ocuparea, în cadrul acestuia, a unor anumite poziții funcționale — cu excepția celor obligatorii — prin anumiți membri individuali ai claselor admise în pozițiile respective sînt, evident, fapte ce nu mai depind de regulile codului.

Codul limbii nu determină, astfel, decît structura abstractă, virtuală a textelor. Din punctul de vedere al caracterizării textelor, codul atribuie textul unei limbi.

Dimensiunea semantică a textelor. Realizarea variabilă a posibilităților oferite de codul limbii va fi o funcție a factorilor extralingvistici cu care sînt corelate textele în cadrul procesului de comunicare. Spre deosebire de condiționările datorate codului, care se pot stabili, în prezent, cu suficientă precizie, delimitarea contribuției diferiților factori extralingvistici la geneza structurii textelor se dovedește a fi destul de anevoioasă.

Rolul preponderent¹³ în această privință este atribuit, atît de intuiție cît și de ipotezele de bază ale lingvisticii, fenomenului, faptului sau stării de lucruri care formează obiectul comunicării, denotatul, semnificația sau referentul semnului, subiectul sau tema discursului în terminologia diferitelor discipline.

Problema legăturii între forma lingvistică și referentul ei se pune în mod deosebit, după cum este vorba de unitățile semnificative aparținînd unor niveluri diferite de organizare sintagmatică. Dacă pentru semnele simple (morfeme, cuvinte monomorfemate) natura raportului este arbitrară și nemotivată, o dată acceptate convențiile semantice ale codului, motivarea legăturii sporește pe măsura complexității unităților — explicație a libertății de combinare progresivă la nivelurile superioare — și devine deplină pentru text.

În cazul unor coduri artificiale de circulație restrînsă, în care raportul între semn și denotat ar fi univoc și stabil, caracteristicile textelor s-ar putea pune în întregime pe seama codului și a referentului. Situația este mult mai complicată în limbile naturale, în care existența unor expresii alternative sau sinonime, interpretate ca referindu-se la același fapt sau fenomen, reprezintă regula și nicidecum o excepție. Posibilitatea variației semnelor lingvistice, implicată în caracterul convențional, și de aceea mobil, al raportului semantic — fapt valabil și pentru sistemele artificiale —, se realizează în limbile naturale sub presiunea nevoilor și condițiilor comunicării. Teoretic întru totul variabile, limbile vor dispune de un mare potențial de variație formală, liberă din

¹³ Nu ne referim în mod deosebit la textele poetice.

punctul de vedere al semnalizării referentului și disponibilă pentru a fi asociată cu alte componente ale situației comunicative, toate corelatele externe reflectându-se și fuzionând în „sensul total” al expresiei.

Semantica analitică a abordat problema complexității conținutului la nivelul unităților lingvistice izolate, prin distincția între sensul denotativ sau intelectual și sensurile suplimentare, considerate inițial a fi în mod exclusiv de natură afectiv-emoțională. La acestea s-a adăugat apoi o gamă largă de efecte prin evocare la Bally, ca rezultat al asocierii unor expresii „cu medii unde utilizarea lor este mai naturală”¹⁴, adică mai frecventă, spre deosebire de alte medii. Conotațiile, la Bloomfield, sînt de asemenea de două feluri: social-culturale sau relevînd de „intensitate”¹⁵.

În concepțiile stilistice bazate pe teoriile lingvistului elvețian, care constituie în esență o stilistică a efectelor, cit și în unele lucrări de semantică, conotațiile în totalitatea lor sînt considerate a reprezenta o reflecție la nivel semantic a stilului¹⁶. Nu toate conotațiile sînt, însă, de natură stilistică. Informația suplimentară furnizată de conotații se referă, de exemplu, la diferite „idiomuri”, ca jargonul, dialectul, idiolectul, printre care Hjelmstev include chiar și limba națională¹⁷.

Utilizarea conotațiilor în analiza stilistică presupune astfel a) separarea lor de sensurile denotative, adică o punere în evidență a expresiilor sinonime prin confruntarea cu întreg inventarul de mijloace ale limbii, b) clasificarea lor în vederea distingării conotațiilor stilistice de conotații de altă natură, ceea ce necesită o definiție prealabilă a stilului pe alte baze. Ambele operații implicînd o raportare la factorii externi, care în virtutea funcției de semn se oglindesc la nivelul conținutului¹⁸, este preferabil apelul direct la aceștia.

Dacă semantica a urmărit în genere să delimiteze stilisticul de semantică, includerea referentului sub forma subiectului sau temei discursului printre factorii determinanți ai stilului caracterizează o serie de concepții mai vechi sau mai noi, începînd cu teoria tradițională a genurilor, în care subiectul, prin intermediul genului, apare ca elementul hotărîtor în selectarea stilului, și pînă la P. Guiraud, pentru care „natura impresiei sau subiectul” se numără, de asemenea, printre „cauzele ce determină caracterul *specific* (subl. n.) al stilului”¹⁹.

¹⁴ Charles Bally, *Traité de stylistique française*, Vol. I, ed. II., Heidelberg-Paris, 1921, p. 213.

¹⁵ Leonard Bloomfield, *Language*, New-York, 1965 (ed. I, 1933), pp. 151—157, care subliniază, de asemenea, numărul practic nelimitat și caracterul subiectiv al conotațiilor (p. 156).

¹⁶ Cf., de ex., Paula Diaconescu, *Informația semantică și stilistică a unui text, în „Sistemele limbii”*, București, 1970, p. 66: „Într-un text (...) înregistrarea conotațiilor relevă tipurile de configurație semantică sub aspect stilistic”, autoarea avînd în vedere textele artistice.

¹⁷ Vezi enumerarea tipurilor de conotatori în *Prolegomena to a Theory of Language*, Univ. of Wisconsin, 1962, p. 74 și urm.

¹⁸ L. Hjelmstev (*loc. cit.*) consideră că solidaritatea existentă între anumite clase de semne și anumiți conotatori este tot o funcție de semn.

¹⁹ Pierre Guiraud, *La Stylistique*, Paris, 1957, p. 116.

Ceea ce se are, de fapt, în vedere este raportarea emoțional-axiologică a vorbitorului față de subiectul comunicării sale, concepută sub forma unor reacții social-psihologice universale și codificată ca atare de vechea retorică. În ceea ce ne privește, considerăm că acest raport, care implică totodată aspecte funcționale și epistemologice, comportă pe lângă elemente subiective, o serie de condiționări obiective, impuse de mirocontextul situației și de macrocontextul social-cultural (nevoile practicii sociale, nivelul cunoașterii sociale, sisteme de evaluare), dar se dovedește a fi variabil în spațiu și timp și nu se poate atribui ca atare naturii referentului. De aceea, pentru noi, aspectele formale diferite pe care le îmbracă relatarea unui accident de cale ferată, a unei crize de inimă sau a unei experiențe de fizică — pentru a cita exemplele date de Guiraud — în măsura în care se datorează subiectului, vor caracteriza dimensiunea semantică și nu cea stilistică a textelor respective. Evenimente diferite pot fi comunicate prin texte având aceleași caracteristici stilistice, după cum același referent poate figura ca temă a unor texte cu proprietăți stilistice diferite.

Echivalarea variabilității structurii textelor cu variația stilistică ni se pare a constitui o lărgire nejustificată, și indezirabilă din punct de vedere teoretic, a noțiunii de stil. Neutralizarea referentului în cadrul analizei stilistice se lovește de dificultățile inerente stabilirii exacte a identității sau nonidentității semantice, mai ales în cazul unui repertoriu atât de vast și de mobil cum este cel al unităților lexicale, și se va realiza cu mai mult succes la nivelul unităților gramaticale, în special sintactice, a căror echivalență se poate constata cu mai multă precizie.

Dimensiunea pragmatică a textelor. Excluzând din sfera variației stilistice condiționările datorate codului și referentului, dimensiunea pragmatică a textelor rămâne să fie reprezentată de domeniul încă eterogen al relațiilor cu celelalte componente externe ale actului de comunicare, precum și cu contextul social-cultural.

Dacă la Ch. Morris, care a introdus termenul, relațiile pragmatice vizează, într-o perspectivă behavioristă, raportul între semne și comportamentul uman pe care îl produc²⁰, pentru Carnap pragmatica, ca ramură a semioticii, urmează să se ocupe de relațiile între semne și „activitatea, stările și mediul vorbitorilor”²¹, precum și „ocaziile în care ele sînt folosite”²². În cadrul sferei pragmatice se disting, astfel, două serii de factori de ordin diferit: *vorbitorii* care întrebuințează limba și *situațiile* în care limba este întrebuințată de către vorbitori, factori compoziți și susceptibili de a fi considerați sub aspecte și unghiuri diferite. Strînsa împletire a celor doi factori explică dificultățile întîm-

²⁰ „elicited behavior”, cf. *Psycholinguistics*, edit. Charles H. Osgood & Thomas A. Sebeok, Bloomington & London, 1967, ed. III., p. 171.

²¹ Rudolf Carnap, *Foundations of Logic and Mathematics*, în „The Structure of Language”, edit. Jerry A. Fodor/Jerrold J. Katz, Englewood Cliffs, N. J., 1965, p. 4²¹.

²² *Ibid.*, p. 422.

pinate în stabilirea naturii lingvistice a fenomenelor aparținând acestei sfere, printre care și aceea a unei delimitări nete între *stil și dialect*.

Interferențele dintre stil și dialect, în special dialectul social, s-au manifestat mai ales sub două forme: pe de o parte prin includerea unor fapte de dialect printre trăsăturile definitorii ale stilului, ca în retorica tradițională sau în stilistica lui Eally, pe de altă parte prin considerarea stilurilor ca subvariante ale unor dialecte (sau idiolecte)²³. S-au subliniat, de asemenea, asemănările existente între stiluri și dialecte în privința raporturilor lor față de sistemul general de mijloace ale limbii. Stilurile, asemenea dialectelor, sînt caracterizate „prin-un ansamblu de selecțiuni recurente din inventarul trăsăturilor opționale ale limbii”²⁴, cît și prin tranziția treptată de la un stil la altul, limita între două stiluri putînd să se stabilească, ca și în cazul dialectelor, pe baza unor fasciole de izoglose²⁵.

În literatura de specialitate americană, John Kenyon a fost, după cîte se pare, primul care a atras atenția asupra necesității de a deosebi „două categorii distincte și incomensurabile”, bazate pe „principii de clasificare cu totul diferite”, anume *nivelurile culturale*, corelate cu starea socială și gradul de cultură al vorbitorilor, deci dialectele sociale, și *variantele funcționale*, dependente de „diferite ocazii și scopuri”²⁶.

Corelarea, în principiu, a variației dialectale a limbii cu vorbitorii spre deosebire de situație²⁷, și în mod specific cu diverse grupări teritoriale, sociale și biologice din interiorul unei comunități lingvistice, este utilă în vederea delimitării stilului de dialect, cu precizarea că dialectul reflectă relațiile între mijloacele limbii și trăsăturile relativ constante, relevante din punct de vedere lingvistic, ale vorbitorilor, adică deprinderile lor lingvistice. Considerînd vorbitorii și deprinderile lor lingvistice la niveluri diferite de generalitate, se obține ierarhia limbă—dialect (subdialect, etc.) — idiolect, ale cărei trepte sînt toate „limbi”²⁸.

Din punctul de vedere al sintezei textelor, dialectul (sau idiolectul) poate fi considerat a reprezenta codul pe baza căruia s-a produs textul. În această perspectivă, variațiile datorate întrebuintării diferite a mijloacelor puse la dispoziție de cod vor fi, evident, subordonate dialec-

²³ De ex., de către J. C. Catford, *Applied Linguistics in the Teaching of English as a Secondary Language*, apud N. E. Enquist, *op. cit.*, p. 30, nota 1.

²⁴ Werner Winter, *Styles as Dialects*, în „Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists Cambridge, Mass., 1962”, Haga, 1964, p. 324.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ John Kenyon, *Cultural Levels and Functional Varieties*, în „College English”, X, Nr. 1—6, 1948, pp. 31—32.

²⁷ M. A. K. Halliday, A. McIntosh, P. Strevens, *The Linguistic Sciences and Language Teaching*, Londra, 1964, p. 75, exprimă opoziția prin formula „users and uses of language”.

²⁸ Cf. Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție — curente — metode*, București, 1962, p. 370: „(...) dialectul (...) poate reprezenta pentru unii pur și simplu limba pe care o cunosc și o folosesc”. Pentru Ion Coteanu, *Idiostilul în „Sistemele limbii”*, București, 1970, p. 46, exprimarea individuală este „un fenomen lingvistic izomorf cu limba”.

tului (sau idiolectului) utilizat. Situându-ne însă la nivelul unei limbi naționale, variantele stilistice, corelate cu factori de natură diferită, vor alcătui o a treia dimensiune care se intersectează cu coordonatele orizontale și verticale ale variației dialectale.

Din cele expuse pînă acum reiese că *variația stilistică sau diatipică*²⁹ se localizează în domeniul întrebuițării variabile a mijloacelor oferite de cod în diferite situații, sau tipuri de situații, în care are loc comunicarea lingvistică. Conceptul de situație, departe de a fi omogen, se descompune în mai multe elemente care, datorită relației lor cu forma lingvistică, dau naștere unor categorii stilistice corespunzătoare ale textelor.

De stabilirea categoriilor variației stilistice *obiective* a textelor s-au ocupat mai ales unii reprezentanți ai Cercului de la Praga și ai Școlii londoneze, două curente lingvistice apropiate prin orientarea lor funcțională și sociologică. Cu toate fluctuațiile terminologice, diferitele clasificări concordă în linii generale atît în ceea ce privește numărul cît și conținutul acestor categorii³⁰, pentru care vom adopta aici termenii de a) *funcțiunea comunicării*, b) *modul comunicării* și c) *registruul comunicării*, urmărind, în conformitate cu abordarea noastră, precizarea caracterului componentelor situației cu care ele sînt asociate.

Dintre cele trei categorii textuale, ultimele două, modul și registruul, au legături evidente cu factorii constitutivi ai actului de comunicare reprezentăți de felul contactelor între emițător și receptor.

Deosebirile privind **modul comunicării**, manifestate prin structura diferită a unor comunicări scrise sau orale, sînt legate de natura „conductivei materiale”³¹, de mediul fizic utilizat pentru transmitere, care pretinde întrebuițarea fie a unor semnale sonore, fie grafice. Alegerea

²⁹ Termenul, utilizat de J. Spencer și M. J. Gregory, *An Approach to the Study of Style*, în „Linguistics and Style”, Londra, 1964, p. 100, se recomandă prin caracterul său neutru și lipsit de ambiguitate.

³⁰ La B. Havranek, *The Functional Differentiation of the Standard Language*, în „A Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure and Style”, edit. P. I. Gervin, Washington, D. C., 1964, pp. 3—4, utilizarea mijloacelor lingvistice în actul de vorbire este determinată de 1. *scopul* sau *funcțiunea enunțului*, 2. *forma* (scrisă-orală), 3. *situația* (caracterul public sau particular al comunicării).

L. Doležel, *Zur statistischen Theorie der Dichtersprache*, în „Mathematik und Dichtung”, München, 1965, p. 283, distinge printre condițiile obiective ale codificării 1. *funcțiunea* sau *scopul social* al textului, 2. *forma codului* lingvistic, 3. *caracterul public* sau *intim* al comunicării, 4. *prezența* sau *absența receptorului*.

M. A. K. Halliday și alții, *op. cit.*, p. 90—93, deosebesc 1. *domeniul discursului*, asimilat în esență cu domeniul tematic, 2. *modul discursului*, 3. *stilul discursului*, ca funcție a relațiilor între interlocutori.

La Barbara M. H. Strang, *Modern English Structure*, Londra, 1965, pp. 18—19, cele trei categorii sînt, respectiv, 1. *stilul*, corelat cu scopurile comunicării, 2. *mediul* (scris-oral) și 3. *registruul*.

Guy Bourguignon, *Niveaux, aspects et registres de langage*, în „Linguistics. An International Review”, Nr. 13, April 1965, pp. 8—9, distinge nivelurile, ca subdialecte social-culturale, *aspectele*, scrise și orale, precum și *registrele*, care „variază în funcție de interlocutori și de situație”.

³¹ R. Jakobson, *Ling. and Poetics*, p. 354.

unui anumit mediu este determinată, în general, de prezența sau absența receptorului, de unde și asocierea predominantă, dar nicidecum exclusivă, a modului oral cu dialogul, a modului scris cu monologul. Trăsăturile specifice ale unor comunicări orale sau scrise se datoresc însă condițiilor diferite de codificare și decodificare pe care le presupun cele două moduri: codificare și decodificare spontană, instantanee, ireversibilă, în cazul comunicării orale, mai ales în dialog, dar cu posibilitatea utilizării unor mijloace prozodice sau nelingvistice suplimentare; codificare și decodificare nesponantă, dar cu posibilitatea elaborării și revenirii asupra textului, în cazul comunicărilor scrise, care pentru transmiterea informației se bazează în mod aproape exclusiv pe mijloace structurale, completate de unele elemente de punctuație.

Subcategoriile puse în evidență în cadrul acestei categorii (oral : scris, dialog : monolog, spontan : nesponant) se îmbină în mod complex, toate combinațiile astfel rezultate putând să se reflecte în structura textelor³².

Registrul comunicării se referă la o serie continuă de distincții, ai căror poli sînt reprezentați de opoziția dintre oficial : familiar sau îngrijit : neglijent, și care apar ca rezultat al contactelor *nemateriale*, adică al relațiilor sociale obiective între emițător și receptor. Raporturile dintre interlocutori, semnificative pentru registrul textului, le vor include, astfel, și pe cele determinate de vîrstă, sex, gradul de familiaritate, nivelul de cultură și de cunoștințe ș.a.

Domeniul relațiilor sociale între emițător și receptor este totodată terenul predilect al suprapunerilor între stil și dialect. Există vorbitori care stăpînesc mai multe dialecte, iar întrebuintarea unui anumit dialect în cazul unei comunicări este fără îndoială o funcție a relațiilor cu receptorul. Credem, însă, că alegerea dialectului trebuie interpretată ca o expresie a raporturilor *lingvistice* existente între interlocutori, așadar ca utilizarea unui cod comun.

A treia categorie textuală, **funcțiunea comunicării**, formează conceptul central al unui curent al stilisticii care urmărește să explice caracteristicile formale ale textelor prin scopurile specifice ale comunicării. Funcțiunea, înțeleasă ca proces ce se desfășoară în conformitate cu un scop, determină natura și organizarea mijloacelor prin care se realizează și va fi determinată, la rîndul ei, de rolul pe care îl îndeplinește în cadrul unei organizări superioare, ale cărei necesități este menită să le satisfacă. A explica structura textelor prin funcțiunile lor, presupune definirea acestor funcțiuni prin raportarea lor la structura de ordin superior reprezentată de o comunitate lingvistică cu nevoile ei de comunicare.

Diferitele funcțiuni ale textelor (ale limbajului) au fost corelate fie cu factorii constitutivi ai actului de comunicare, ca schemă a micro-

³² Pentru o discuție mai amănunțită a posibilităților de combinare a acestor subcategorii, vezi Michael Gregory, *Aspects of Varieties Differentiation*, în „Journal of Linguistics”, vol. 3, Nr. 2, Oct. 1967, pp. 188—194.

contextului situației, fie cu diferite sfere de activitate umană sau domenii de activitate socială. Nu există unanimitate în ceea ce privește distingerea domeniilor relevante pentru variațiile funcțiunii comunicative și, astfel, nici cu privire la numărul funcțiilor și al stilurilor funcționale corespunzătoare care ar trebui deosebite. Se pare, însă, că o înțelegere prea concretă a acestor domenii, care în ultimă instanță duc la confundarea lor cu anumite sectoare ale realității sau cu sfere tematice ori de noțiuni, nu dă rezultatele dorite.

În termeni mai generali, L. Doležel vorbește de „caracterul specific al activității sociale”³³ sau de „aspecte ale activității sociale”³⁴, care determină funcțiunea textelor și sînt deservite de diferite *sfere funcționale ale comunicării*³⁵. Concepiind noțiunea de activitate socială în sensul larg al unor tipuri de activitate, sferile respective apar ca fiind caracterizate prin anumite cerințe ale practicii, cunoașterii și comunicării, care reclamă elaborarea și transmiterea unui anumit tip de informație. În felul acesta, în cadrul unor „domenii ale discursului”³⁶ se vor putea manifesta, în principiu, diferite tipuri de activitate³⁷, determinînd funcțiunile și caracteristicile stilistice ale unor texte ai căror *referenți* aparțin acestor domenii³⁸.

Variația stilistică *obiectivă* a textelor este astfel dată de îmbinarea celor trei categorii: funcțiunea, modul și registrul, rezultate, după cum s-a văzut, din corelația caracteristicilor specifice ale structurii textelor cu factorii corespunzători ai situației.

În această perspectivă, *stilul individual*, ca aspect relativ constant al utilizării limbii de către subiectul vorbitor într-o anumită etapă sincronică, se poate defini ca funcționarea unui idiolect în diferite tipuri de situație. La aceasta se adaugă variabilitatea utilizării individuale a

³³ *Zur Theorie*, p. 284.

³⁴ *Verojatnostyĭ podhod k teorii hudožestvennogo stilja*, în „Voprosy jazykoznanija”, Nr. 2, 1964, p. 20.

³⁵ Doležel, în lucrările citate, distinge patru sfere funcționale, anume 1. sfera cognitivă, 2. sfera directivă, 3. sfera de contact, ca sferă a contactelor lingvistice de toate zilele, 4. sfera estetică, și implicit tot atâtea funcțiuni ale textelor și tipuri de activitate socială.

³⁶ Reprezentate în exemplificările lui Halliday, *op. cit.*, p. 91, 93, de domenii cum ar fi politica, biologia, cinematografia, deci, în mod evident, de domenii tematice.

³⁷ I. Coteanu, *Româna literară și problemele ei principale*, București, 1961, pp. 55, 59, neagă, pe bună dreptate, existența unui stil al cărților bisericești sau a unui stil juridic, arătînd că în domeniile respective se produc texte avînd funcțiuni și caracteristici deosebite.

³⁸ Categoria funcțiunii textului și a noțiunilor asociate de domeniu sau tip de activitate socială ni se pare a reprezenta dimensiunea la care se realizează legătura între stil și referent sau subiect, raportarea față de subiect fiind determinată de orientarea funcțională a comunicării, cît și de limitele impuse de subiect acestei orientări într-o etapă dată. Vezi *supra*, p. 42.

limbii determinată, în cazul unei comunicări concrete, de raportul subiectiv al vorbitorului față de celelalte elemente componente ale situației³⁹. Manifestarea expresivității se subordonează, în general, convențiilor unui stil obiectiv — sau le poate încălca în mod spontan ori deliberat, participarea factorului subiectiv avînd o pondere variabilă în diferitele stiluri obiective.

O altă problemă legată de natura lingvistică a stilului privește poziția sa în cadrul dicotomiei limbă : vorbire. Dacă pentru Saussure distincția se referea în esență la opoziția dintre sistemul abstract, supra-individual și „latura execuției (...) întotdeauna individuală”⁴⁰, în dezvoltarea ulterioară a lingvisticii definirea în acest fel a celor doi termeni nu s-a dovedit întru totul satisfăcătoare, determinînd încercări de reinterpretare și de intercalare a unor noțiuni intermediare.

Structuralismul praghez în prima sa etapă, cît și Jakobson, urmăresc să reducă distanța dintre sistem și enunțul concret prin lărgirea sferei limbii concepiind-o ca fiind alcătuită dintr-o ierarhie de sublimbi sau subsisteme cu specializare funcțională. E. Coseriu introduce conceptul intermediar de normă, definit ca „sistem al realizărilor obligatorii, acceptate într-o colectivitate și cultură dată”⁴¹. Noțiunea de vorbire a suferit modificări la rîndul ei. S-a subliniat că „execuția sistemului” va trebui să fie în mod necesar și colectivă, orice aspect al limbajului comportînd o condiționare socială⁴². Vorbirea, ca abstracție opusă limbii, este concepută ca aplicarea colectivă a sistemului⁴³, ca realizarea sau utilizarea limbii, condiționată de intervenția unei serii de factori extralingvistici obiectivi.

În urma corelării variației stilistice a textelor cu componentele amintite ale situației, stilul se va situa la nivelul vorbirii, al realizării variabile a mijloacelor codului în procesul comunicării.

Considerînd însăși regulile codului ca și norma lingvistică, cea mai generală și totodată obligatorie, a vorbirii, restricțiile impuse exprimării verbale de factori extralingvistici de natură diferită și constituite în convenții sau prototipuri ale uzajului lingvistic vor apărea ca norme

³⁹ Studiul acestor probleme se poate atribui psiholingvisticii, al cărei obiect, în conformitate cu definiția dată în *Psycholinguistics*, p. 4, este și cercetarea relațiilor între „stările mesajelor și stările celor ce comunică”.

⁴⁰ *Cours*, p. 30.

⁴¹ Eugenio Coseriu, *Sinkronia i diakronia*, în „Novoe v lingvistike”, edit. V. A. Zvegincev, vol. III, Moscova, 1963, p. 175.

⁴² L. Hjelmslev, *Langue et parole*, Cahiers Ferdinand de Saussure, II, p. 42; K. Møller, *Contribution to the Discussion Concerning 'Langue' and 'Parole'*, TCLC, V, 1949, apud E. Vasiliu, *Limbă, vorbire, stratificare*, în „Studii și cercetări lingvistice”, 1959, pp. 465—466.

⁴³ J. R. Firth, *Papers in Linguistics (1934—1951)*, Londra, 1964, p. 186.

particulare, mai puțin riguroase și cu o sferă de acțiune mai restrînsă.

Stilul se poate defini, astfel, ca una din normele pragmatice ale vorbirii și în mod specific ca normă a vorbirii în diferite tipuri de situație.

О РАЗГРАНИЧЕНИИ ПОНЯТИЯ РЕЧЕВОГО СТИЛЯ

(Резюме)

Считая, что попытку разграничения речевого стиля нельзя осуществить без исследования корреляции фактов речи и существенных элементов внелингвистического контекста, автор статьи, исходя из текстов, задаётся целью установить вклад различных внетекстуальных факторов, способствующих возникновению формальной структуры текстов. Различаются три ряда факторов разного порядка, корреляция которых с особенностями текстов составляет соответственно их *лингвистический, семантический и прагматический размер*.

В то время как правила кода языка определяют потенциальную структуру текстов и отражаются в их постоянных особенностях, изменимость структуры текстов является функцией внелингвистических факторов, в рамках которых особое место принадлежит докладчику или субъекту речи, отражённому в семантическом размере текстов.

В сфере прагматики, диалектальное изменение соотносится с лингвистическими навыками некоторых групп говорящих, а с точки зрения происхождения текстов считается, что диалект и идиолект представляют код, на основе которого возник текст.

Стилистическая вариация текстов локализуется в области корреляции лингвистической формы и параметров ситуации, представляемых природой материальных и общественных связей между собеседниками, потребностями общения и познания соответствующего лингвистического общества, и отражённых в стилистических категориях *способа, регистра и функции* сообщения.

Стиль, как отвлечённая сущность, определяется как ситуационная норма речи.

THE DELIMITATION OF VERBAL STYLE

(Summary)

In order to delimitate the concept of verbal style from other language categories, the paper proposes to examine the share of extratextual factors in determining the formal properties of texts. The correlation of the relevant extratextual factors with the frequency of linguistic forms gives rise, respectively, to the *linguistic, semantic and pragmatic* dimension of the texts.

While the rules of the language code may be said to account for potential text structure, the actual variability of texts is a function of extralinguistic factors, among which the *referent* holds a place apart and is reflected in the semantic dimension of the texts. By assigning the study of source and destination variation to psycholinguistics, and by regarding dialect and idiolect as the code underlying text production, the object of stylistics becomes restricted to covariation of text characteristics with the following elements of the situation: nature of the channel and of social contacts between participants, and communicative and cognitive requirements of the speech community, reflected in the style categories of *mode, register and function*, while style in the abstract may be defined as the situational norm of speech.

INCUNABULELE ITALIENE ALE BIBLIOTECII BATTHYANEUM

VIORICA LASCU

Cea mai bogată colecție de incunabule din țara noastră e cea a bibliotecii documentare Batthyaneum din Alba-Iulia. În rafturile metalice ale bibliotecii se păstrează 569 incunabule. Cele mai multe *in folio*, cu vechi'e lor scoarțe de lemn îmbrăcate în piele, unele cu ferecăturile originale sau chiar cu vechile legături de lanțuri, stau mărturie a epocii de mari frământări intelectuale și spirituale în care s-a cristalizat o nouă concepție despre om, care avea să marcheze începutul unei noi epoci în istoria culturii.

Este greu de stabilit proveniența fiecărui incunabul în parte și momentul intrării sale în fosta bibliotecă episcopală din Alba-Iulia¹, întrucât diferitele fonduri care formează patrimoniul bibliotecii au fost amestecate. Se știe că principalele fonduri sînt legatul Batthyány și fondul Migazzi, ceea ce explică prezența marelui număr de incunabule tipărite în Italia. Într-adevăr, episcopul Batthyány Ignác, principalul ctitor al bibliotecii, își făcuse studiile în Italia și apoi continuase să-și achiziționeze de acolo cărți, iar italianul Cristoforo Migazzi, înainte de a ajunge cardinal al Vienei, îndeplinise diferite funcțiuni în ierarhia ecleziastică în nordul Italiei.

În colecția bibliotecii Batthyaneum figurează 221 incunabule ieșite din tipografia italiene. Dintre acestea 163 au fost tipărite la Veneția, 21 la Roma, 12 la Milano și 7 la Pavia, 5 la Treviso, 3 la Brescia, 2 la Verona și cîte unul la Modena, Parma, Padova, Firenze, Vicenza, Mantova, Ferrara și Pescia. Marea preponderență a incunabulelor venețiene este ușor explicabilă, mai întîi pentru că Veneția a fost cel mai puternic centru al activității tipografice italiene, numeric și calitativ: în primele decenii de viață ale tiparului, la Veneția funcționau 151 tiparnițe, dintre care cea mai celebră a lui Aldo Manuzio; iar în al doilea rînd pentru că Veneția, fiind orientată spre răsărit, datorită unei perfecte organizări comerciale, găsea un debușeu al produselor sale, inclusiv pentru cele cul-

¹ Pentru istoricul bibliotecii vezi: *Biblioteca „Batthyaneum” din Alba-Iulia*, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, 1957 (Biblioteca Centrală de Stat din R.S.R.).

turale, în această zonă a Europei². Tot prin supremația culturală exercitată de Veneția asupra răsăritului Europei se explică faptul că universitatea Republicii venețiene, Padova, a avut cel mai mare număr de studenți din aceste părți. Aceștia, la întoarcerea acasă, aduceau cu ei cărți tipărite la Veneția sau, în continuare, își procurau altele apărute tot aici. Unele dintre incunabilele păstrate azi în biblioteca din Alba-Iulia au această proveniență.

În comparație cu numărul mare de cărți tipărite la sud de Alpi (între 1463—1500 circa 12000 ediții³), cele 221 incunabile provenind din oficiile italiene, evident, nu constituie un procentaj important. Totuși, prin varietatea materiilor tratate, ne permit să aruncăm o privire cuprinzătoare asupra febrilei activități culturale a Italiei în acest interval de timp. Iar dacă luăm în considerare și lucrările autorilor italieni tipărite în alte țări, concluziile vor fi cu atât mai semnificative.

Dacă panorama pe care ne-o oferă studierea acestei colecții de incunabile este amplă, totuși ea nu este completă, căci, în achiziționarea cărților au fost cu totul omise, de exemplu, operele de pedagogie sau cele de literatură în limba italiană. Cu toate că *Divina Comedie* nu ar fi fost deplasată într-o bibliotecă cu caracter predominant religios, nu găsim nici una dintre cele 15 ediții apărute înainte de 1500. Petrarca este reprezentat prin operele sale de erudiție; Boccaccio și Poliziano figurează în fisierul incunabilelor ca autori de opere latine.

De altfel, incunabilele italiene păstrate la Alba-Iulia sînt toate tipărite în limba latină, cu excepția celor cîteva în limba greacă.

Noua orientare a activității cărturărești din secolul XV nu s-a impus dintr-o dată. Dimpotrivă, concomitent cu operele scrise în spirit nou circulă și — grație tiparului — se înmulțesc cele tradiționale medievale. Dacă pînă în 1475 operele umanistice au fost produsul aproape exclusiv al tipografiilor italiene, după această dată se reiau cele religioase, se înmulțesc cele în limba italiană, iar după 1480, mai ales în centrele universitare, predomină lucrările științifice, în primul rînd juridice, apoi de geografie, astronomie, medicină, matematică⁴. Aceste etape sînt surprinse și fixate de colecția de incunabile a bibliotecii din Alba-Iulia.

Ea cuprinde un număr însemnat de texte religioase, în primul rînd *Biblia*. Dintre cele 21 ediții reprezentate, 5 sînt italiene, și anume venețiene (Franciscus de Hallbrunn et Nicolaus de Francofordia, 1476; Th. Reinsbuch et R. de Norimbergio, 1478; Leonardus de Ratisbonna, 1481; Simon Pevilaqua, 1498; Hieronymus de Pağanini, 1499).

Sînt bine reprezentați Părinții și Doctorii Bisericii: Ieronim, pe lângă Vulgatele mai sus amintite, cu șapte incunabile, dintre care unul, *Epistulae et tractatus*, tipărit la Veneția (Iohannes Rubeus, 1496); Ambrosiu

² D. Fava, *Manuale degli incunabuli*, Milano, Mondadori, 1939. p. 211 și 116. (Enciclopedia dei libri).

³ *Ibid.*, p. 39.

⁴ *Ibid.*, p. 223 sqq.

cu patru exemplare, dintre care unul, *Hexameron*, tipărit chiar la Milano ([Antonius Zarotus, 1474?]) și Augustin, „redescoperit“ de Petracca și admirat pentru larga sa înțelegere și asimilare a culturii anti-e⁵, cu 13 exemplare, dintre care *De civitate Dei* în două ediții venețiene (Nicolaus Jenson, 1475; Eonetus Locatellus, 1489), *Explanatio Psalmorum* (Bernardinus Benalius, 1493) și *De Trinitate* (Paganinus Paganini, 1489) tipărite tot la Veneția. Bernard are cinci titluri, dintre care două în ediții italiene: *Opuscula* (Brescia, Angelus et Iacobus Britannicus, 1495) și *Sermones de tempore et de sanctis* (Ven., Johannes de Spira, 1495). Deși epoca de aur a scolasticei apusese în deceniile care ne interesează⁶, este prezent Albertus Magnus cu 7 titluri, dintre care *De animalibus* într-o ediție romană (Simeon Chardella, 1478) și una venețiană (Iohannes et Gregorius de Gregoriis, 1495), și Toma de Aquino cu 16, dintre care trei venețiene: *Summa Theologica* (Iohannes de Colonia et Iohannes Mantien, 1478; Franciscus Renner et Nicolaus de Francofurto, 1475); *Catena aurea* (Iohannes Rubeus, 1494).

Numeroase sînt tratatele de ascetică, culegerile de predici, viețile sfinților, sau cărțile de cult. Le vom aminti pe cele mai semnificative.

Culegerile de predici ale franciscanilor Antonio da Bitonto: *Sermones dominicales per totum annum* (Ven., Eonetus Locatellus, 1492) și Roberto Caracciolo: *Sermones de laudibus sanctorum*, în două ediții transalpine, dintre cele 76 din sec. XV (Augsburg, Erhardus Ratdolt, 1489; Basel, Michael Wensler et Bernardus Richel, 1475) sînt ilustrative pentru noul gen de oratorie sacră cultivat în acest veac (primul a trăit între 1380—1459, al doilea între 1425—1495), gen inaugurat de S. Bernardino da Siena, propagator al unei „docta pietas“ populare⁷.

Summa angelica de casibus conscientiae (Ven., Georgius Arrivabene, 1489; Nürnberg, Antonius Koberger, 1488) sau, mai pe scurt, *Angelica*, după numele autorului: Angelo Carletti din Chiavasso (m. 1495), un tratat pentru uzul confesorilor, care a avut într-o jumătate de veac circa 30 ediții, e una dintre cărțile cele mai aspru criticate de Luther, iar *Aurea legenda sanctorum* a dominicanului Jacopo da Varazze, începînd din a doua jumătate a secolului XIII cînd a fost scrisă, a avut o extraordinară circulație în tot occidentul. La Alba-Iulia se păstrează cinci ediții, dintre care două venețiene (Antonius de Strata et Marcus Catanellus, 1480; Eonetus Locatellus, 1500).

Nu putem omite lucrările sfîntului episcop al Florenței Antonino (1389—1459), în care tradiția tomistică se împletește cu interese sociale⁸ și care era atît de citit în timpul Renașterii: dintre cele 135 diferite

⁵ E. Garin, *Storia della filosofia italiana*, Torino, Einaudi, 1966. Vol. I, p. 245 sqq. (Piccola Biblioteca Einaudi).

⁶ *Ibid.*, p. 231 sqq.

⁷ G. Toffarin, *Storia dell'Umanesimo*, Bologna, Zanichelli, 1964. Vol. II: *L'Umanesimo italiano*, p. 297. Toffarin mai utilizează și formula „docta ignorantia“ a lui Niccolò da Cusa. *Ibid.*, p. 333.

⁸ Garin, *op. cit.*, p. 165.

ediții din sec. XV avem 10, dintre care *Confessionale* în două ediții venețiene (Eartholomaeus de Cremona, 1473; Petrus de Quarengis, 1497).

Numeroasele opere ale autorilor latini, care circulară timp de multe secole copiate de mână sau zăcuseră uitate sau chiar neidentificate în biblioteci mănăstirești, acum sînt încredințate tiparului. Aproape toate operele clasice pe care astăzi le cunoaștem erau aduse la lumină și studiate, grație pasionatelor cercetări ale umaniștilor.

Nici nu mai este necesar să precizăm că toate operele autorilor latini, aflătoare la Alba-Iulia, sînt tipărite în original, în timp ce unele dintre cele tipărite la nord de Alpi sînt traduceri (Terentius, tradus în l. germană, la Freiburg și Strasbourg) sau au textul paralel în două limbi (Boetius, *De consolatione philosophiae*, latină și germană, la Nürnberg).

Biblioteca din Alba-Iulia se mîndrește cu cîteva incunabule ediții princeps ale operelor autorilor latini: *Opera* lui Apuleius (Roma, Conradus Sweynheim et Arnoldus Pannartz, 1469); *Historiae romanae decades* ale lui Titus Livius (*ibid*, [1469]); *Saturnalia* și *In somnium Scipionis expositiones* ale lui Macrobius (Ven., Nicolaus Jenson, 1472); *Pharsalia* lui Lucanus (Ven., Juvenis Querinus, 1477); *Apologeticus contra gentiles* a lui Tertullianus (Ven., Bernardinus Eenalius, 1490); *Institutiones oratoriae* ale lui Quintilian (Roma, [Philippus de Lignamine], 1470). O ediție a *Heroidelor* lui Ovidiu nu este înregistrată în nici unul dintre cataloagele de incunabule; se pare deci că este un unicat. *Epigramele* lui Marțial (Ven., Johannes de Colonia et Johannes Manthen de Gherretze, 1475). *Opera philosophica et epistulae* ale lui Seneca (Treviso, Bernardus de Colonia, 1478), *De bello gallico* și *De bello civili* ale lui Cezar (Ven., Nicolaus Jenson, 1471) sînt la a doua ediție. De asemenea avem și prima ediție completă a operelor lui Cicero (Milano, Guillelmi Le Signerre fratres, 1498—1499).

Dacă o *editio princeps* a unui text clasic are, evident, o mare valoare bibliofilă, aceasta nu este întotdeauna egală cu valoarea ei științifică, pentru că adesea nu prezintă altceva decît transcrierea unui codice⁹ pe care uneori tipograful îl și distrugea după terminarea lucrului¹⁰. De multe ori însă edițiile autorilor clasici, apărute înainte de 1500, sînt și dovada uneia dintre marile cuceriri ale filologiei umaniste: critica de text, în care au excelat mai a'es Lorenzo Valla și Angelo Poliziano¹¹. La Alba-Iulia avem o ediție vergiliană, *Opera* (Ven., Philippus Pincius, 1491—1492), îngrijită de Antonio Mancinelli; *Noctes Atticae* ale lui Aulus Gellius (Brescia, Boninus de Boninis, 1485), corector fiind Marco Scaramucino; *Factorum dictorumque memorabilium libri IX* ale

⁹ L. D. Reynolds — N. G. Wilson, *Copisti e filologi. La tradizione dei classici dall'antichità al Rinascimento*, Padova, Antenore, 1969, p. 146. (Coll. Medioevo e Umanesimo, no. 7).

¹⁰ *Ibid.*, p. 123.

¹¹ R. Sabbadini, *Il metodo degli umanisti*, Firenze, Le Monnier, 1920, p. 56. Pentru validitatea activității lui Poliziano în stabilirea textelor grecești cf. Reynolds — Wilson, *op. cit.*, p. 136.

lui Valerius Maximus (Ven., s.n., 1478), amendate de Bono Accursio; *Metamorfozele* lui Ovidiu (Ven., Bernardinus Benalius, (1493); îngrijite de Bartolomeo Merula; *Opera* lui Priscian (Ven., Philippus Pinzius, 1492), îngrijită de Benedetto Erugnolo¹².

Comentariile filologice sînt de mare interes. Printre incunabulele noastre, pentru a spicui cîteva exemple, avem *Opera* lui Sallustius Crispus (Ven., Theodorus de Ragazonibus de Asula, 1492), cu comentariile lui Pomponio Leto, iar dintre operele lui Cicero *De officiis* (Ven., Bernardinus Eenalius, [c. 1488]), cu amplele comentarii ale lui Pietro Marsio, *De amicitia (ibid.)*, comentată de Ognibene da Lonigo, *De senectute (ibid.)*, comentată de Martino Filetico, *Epistolae ad familiares*, în două ediții venețiene (Jacobus de Fivizano Lunensem, 1477; Simon Bevilaqua, 1497), aceasta din urmă cu comentariile mai multor filologi, printre care Francesco Maturanzio, Giorgio Merula și Angelo Poliziano. *Opera* lui Horațiu (Ven., Ph. Pincius, 1492) e comentată de Cristoforo Landino. Tot acesta, printre alții, a comentat și *Opera* lui Vergiliu. *Satirele* lui Juvenal și *Epigramele* lui Marțial sînt însoțite de comentariile lui Domizio Calderini, atît de aprig combătute de Lorenzo Valla pentru „impresionismul“ lor¹³, iar *Opera* lui Ovidiu e comentată de Bartolomeo Merula. *Comediile* lui Terențiu, tipărite la Strasbourg, sînt introduse de „Therentii vita excerpta de dictis Domini Francisci Petrarchae“.

E firesc ca alături de autorii latini să figureze, în repertoriul incunabulelor, și autorii greci. Într-o primă fază a umanismului apar în traducere latină, pentru că încă nu se răspîndise în Italia cunoașterea limbii eline; aceasta era privilegiul cîtorva, care se străduiau să facă cunoscute comorile gîndirii și literaturii grecești.

Problemele care se pun traducătorilor sînt mari; iată ce spune, despre felul cum a lucrat, Angelo Poliziano: „...tentavimus profecto utinamque etiam effecerimus uti omnia ex fide responderent ne inepta peregrinitas, neve graeculae usque figurae: nisi si quae iam pro recoeptis habent latinam quas polluerent castitatem ut eadem propemodum esset linguae utriusque perspicuitas eademque munditiae: idem utrobique sensus atque indoles: nulla vocum morsitas, nulla anxietas...“: aceeași minuțioasă, pedantă grijă pe care o puneă în editarea autorilor latini o arăta și în traducerea celor greci.

Printre traducători figurează Leonardo Bruni, Poggio Bracciolini, Lorenzo Valla, Francesco Barbaro, Leonardo Giustinian, Marsilio Ficino, Guarino Veronese, Francesco Filelfo, Giorgio Valla, Teodoro Gaza, Giovanni Argiropulo, Cristoforo Persona, Giorgio Trapezunzio, toată marea generație de umaniști italieni și greci care au dat strălucire secolului al XV-lea.

¹² Corector, pentru limbile latină și greacă, al tipografiilor lui N. Jenson și Ph. Pincius. M. E. Cosenza, *Biographical and bibliographical dictionary of the italian humanists and of the world of classical scholarship in Italy, 1300—1800*, Boston, G. K. Hall, 1962, Vol. 5, fișa 1485.

¹³ V. Rossi, *Il Quattrocento*, Milano, Vallardi, s.a., p. 222.

Dintre autorii traduși, în primul rând Aristotel, „omnium philosophorum princeps“ și divinus Plato. Totuși gama temelor ce îi interesa pe umanisti nu se restringea la domeniul filozofiei. Cele mai variate problematice erau înfruntate, de la etică la exegeza creștină, la literatură, istorie, geografie, geometrie.

Dintre operele filozofice cităm întâi edițiile aristotelice: *Opera*, cu tradiționalul comentariu din ser. XII al lui „Averrois Cordubensis“, tipărită, evident, la Venetia (Bernardinus de Monteferrato, 1489), sub influența școlii averroiste padovane¹⁴; *Opera nonnulla latina*, în traducerea lui Argyropulo, Bruni și Valla (Ven., Gregorius de Gregoriis, 1496), proiectată printr-un decret al Serenissimului Doge al Venetiei, timp de zece ani, de orice reproducere, și prefată de Pietro de' Medici; și *De natura animalium* (Ven., Bartholomaeus de Zanis, 1498), în traducerea lui Gara.

Platon este prezent prin volumul *Opera* (Ven., Bern. de Choris et Simon de Luero, 1491), tradus de devotatul său interpret florentin Marsilio Ficino, întemeietorul școlii neoplatonice, începând din 1463, din însărcinarea sa lui Cosimo de' Medici, și dedicat lui Lorenzo.

Un volum „colectiv“, *Problemata* (Ven., Antonius de Strata, 1488) cuprinde fragmente din Alexander Aphrodisaeus traduse de Giorgio Valla, din Aristotel, traduse de Gara, și din Plutarh, de Giampietro da Lucca. O ediție *princeps* e *Contra Celsum libri VIII* a lui Origenes Alexandrinus (Roma, Georgius Herolt, 1481), în traducerea lui Cristoforo Persona.

Dintre autorii de istorii sînt prezenți: părintele istoriei, Herodot, cu *Historiarum libri IX* (Ven., Jacobus Rufens, 1474) în traducerea lui Lorenzo Valla; Plutarh, cu *Vitae illustrium virorum sive parallelae* (Ven., N. Jenson, 1478), traducători fiind Lapo Fiorentino, Donato Acciajoli, Guarino Veronese, Antonio Tudertino, Leonardo Giustinian, Leonardo Bruni, Francesco Filelfo, Francesco Barbaro; Herodianus, cu *Historiae Romanae l. VIII* (Roma, 1495), traduse de Angelo Poliziano; Appianus, cu ampla sa istorie *De bellis civilibus romanis* (Ven., Bernardus Pictor, Erhardus Ratdolt et Petrus Löflein de Langeneck, 1477; partea I); Josephus Flavius cu două titluri *Opera* (Verona, Petrus Manseus Gallicus, 1490; Ven., Raynaldus de Novimagio, 1481) și *De antiquitatibus ac de bello iudaico* (Ven., Albertinus Veronensis, 1499); Dionysius Halicarnasensis, cu *Antiquitatum romanarum libri X* (Tarvisio, Bernardinus Celerius de Luere, 1480) și Diodorus Siculus cu *Bibliotheca seu Historiarum priscorum* (Ven., Johannes Tacubus, 1496), tradusă la îndemnul papii Nicolae V, ca și Viața lui Cyrus, de Poggio Bracciolini.

Dintre operele de erudiție sînt prezente cele ale lui Ptolemaeus: *Cpus quadripartitum* (Ven., Ponceus Locatellus, 1493) — *Cosmographia* este într-o ediție germană; ale lui Strabo: *Geographiae l. XVI* (Ven., Vendelinus de Spira, 1472) și Euclides: *Elementa geometriae* (Ven., Erhardus Ratdolt, 1482), cu explicațiile lui Campano și cu un elogiu al

¹⁴ Toffanin, op. cit., p. 125.

geometriei, din partea tipografului — editor. Posedăm și unica ediție din acest secol a operei lui Iamblicus Chalcidensis, *De mysteriis Aegyptiorum Chaldeorum, Assyriorum et alia opuscula* (Ven., Aldus Manutius, 1497).

Dintre autorii creștini este prezent Pamphilus Eusebius: *De preparatione evangelica* se găsește la Alba-Iulia în două ediții (Ven., Leonhardus Aurl. 1473; Tarvisio, Michael Manzolinus, 1480), cea din urmă tradusă de Georgio da Trebisonda; *Historia ecclesiastica* (Mantova, Johannes Schallus, 1479), tradusă încă în sec. IV de Tyrannius Rufinus, și *Chronicon* (Ven., Erhardus Ratdolt, 1483), tradusă de s. Jeronim.

Faza traducerilor este însă depășită: în 1488 Bernardo Nerlio îi dedică lui Pietro de' Medici, fiul lui Lorenzo, prima ediție a epopeilor homerice, rămasă singura în sec. XV, tipărită la Florența în original, prin grija creștanului Demetrios Kalkondylas. Nerlio motivează acest lucru, „ardum et perdifficile“, prin necesitatea de a pune la îndemâna celor dornici să învețe grecește un text de lectură. Fiind, după părerea „doctissimorum et gravissimorum hominum... graecas litteras... pernecessarias“, s-a străduit să ducă la bun sfârșit această lucrare „ut et de graecis litteris bene mererer et eorum studiosi aliquo modo prodessem utque alii copia librorum allacti ad haec studia magis incitarentur“. Alegerea s-a oprit asupra lui Homer din mai multe motive: el este „vetustate primum, divino ingenio summum poetam, litterarum fontem“. În marea diversitate a codicelor a intervenit pentru stabilirea textului competența lui Demetrios Kalkondylas, fără de care nu se putea realiza opera; o mână de ajutor a dat și Giovanni Acciajoli. Textul — vol. I *Iliada*, vol. II *Odiseea* și *Fatrahomiomachia* — este precedat de *Viața lui Homer*, scrisă de Kalkondylas (sau Calcondila) și fragmente din operele lui Herodot, Plutarh, Dio Hrisostomul, în care sînt referiri la Homer.

Începutul, în acest domeniu, era făcut, și ne mîndrim că în colecția de incunabile a bibliotecii din Alba-Iulia se găsește și această grandioasă dovadă a spiritului inovator al umanismului italian. În curînd la Venetia continuă opera de tipărire a claselor grece în original, prin străduința, priceperea, generozitatea lui Aldo Manuzio. El a conceput ideea unui *corpus* de texte grecești. La Batthyaneum se păstrează din seria tipăriturilor grecești ale lui Aldo *Idyllia* (idilele lui Teocrit și ale altor poeți; 1495); *Comoediae* (Aristofan; 1498, text și comentariu, unica ediție din acest veac); operele lui Aristotel (*Opera graece*, 5 vol., 1495—1498, *editio princeps*) și *Scriptores astronomici veteres*, volum antologic, cu texte de autori grecești și latini în limba originală sau traduși, cu comentariile în limba respectivă; 1499).

Aldo, care avea în jurul său un „colectiv“ de colaboratori competenți¹⁵ — cel mai temeinic, în acești ani, creștanul Marco Musuro, iar la începutul secolului următor Erasmus — și lucra cu multă seriozitate, căci întrunea calitățile de tipograf, editor și umanist, a inițiat această

¹⁵ Reynolds—Wilson, *op. cit.*, p. 138.

acțiune pentru că „necessariam esse graecarum linguarum cognitionem hominibus nostris“, zice el în prefața primului volum al operelor lui Aristotel. Opera lui Aldo Manuzio are o dublă importanță, atât pentru difuzarea cunoașterii limbii și culturii eline în Italia, cât și pentru marca perfecțiune la care a dus tehnica tiparului. Textele aldine, clare, luminoase, elegante, sînt una din mindriile bibliotecii din Alba-Iulia.

Colecția pe care am luat-o în examen cuprinde și unele dintre cele mai reprezentative opere originale ale umaniștilor italieni.

Evident, vom trece în revistă, în primul rînd, operele filologice. Am făcut mențiune despre critica de text și comentarii, aspecte caracteristice ale activității filologice umaniste. Vom menționa acum lucrările lor de gramatică, stilistică, metrică, dicționarele aflătoare la Alba-Iulia.

În materie de filologie, opera fundamentală a umanismului italian, acceptată de învățații din toată Europa, este *Elegantiarum latinae linguae libri sex* a lui Lorenzo Valla. A fost tipărită de 24 ori în sec. XV, de două ori *Aedibus Sorbonae*, la Louvain, Ulm, Köln. La Batthyaneum se găsesc patru exemplare, trei venețiene (Iohannes Tortellius, 1480; Philippus Pincius, 1492; *ibid*, 1500) și unul din Köln (Iohannes Kuelhoff, 1482). Prefața acestei cărți este unul dintre documentele cele mai patetice și elocvente ale umanismului: un elogiu al limbii latine, „nec corporis, sed animi cibum“, care extinde ideal imperiul roman oriunde se vorbește latinește: „Ibi namque romanum imperium est ubicumque romana lingua dominatur... Nostra est Italia, nostra Gallia, nostra Hispania, Germania, Pannonia, Dalmatia, Illyricum multaeque aliae nationes...“. Iar limba latină, continuă Valla, este o „Κοι ώ;... in qua disciplinae cunctae libero homine dignae continentur“. Cheile împărăției spiritului sînt legile limbii latine¹⁶. Este momentul să se inițieze „honestissimum hoc pulcherrimumque certamen“, lupta pentru curățirea limbii latine de corupție. Acestui ideal i se dedică Valla, propunînd ca model de eternă perfecțiune a limbii pe Cicero.

Principiile lui Valla, animate de marea sa înțelegere pentru cuvînt și funcția sa socială de comunicare¹⁷, nu fură acceptate fără aprigă opoziție. Poggio Eracciolini i se opuse categoric. Din apriga polemică dintre Valla și Poggio, cea mai importantă dintre multele care au animat secolul al XV-lea, și care s-a iscat din ciocnirea a două metode de studiu, sinteza sau analiza în examinarea limbilor și literaturilor antice, învingătoare a ieșit cea științifică a lui Valla¹⁸. Din școala lui a ieșit o gramatică orientată după noile metode, care a avut un succes deosebit (între 1474 și 1500 a avut 59 ediții în diferite țări): *Rudimenta grammatices* a lui Niccolò Perotto. Din nefericire nu avem această lucrare; în schimb, în catalogul incunabilelor figurează o altă operă foarte importantă a lui Perotto, și anume *Cornucopiae sive linguae latinae commenta-*

¹⁶ Formula este a lui Garin, *op. cit.*, p. 321.

¹⁷ E. Garin, *Scienza e vita civile nel Rinascimento italiano*, Bari, Laterza, 1965, p. 62 (Universale Laterza, no. 21).

¹⁸ Rossi, *op. cit.*, p. 61 și Sabbadini, *op. cit.*, p. 54.

rii (Ven., Ph. de Pinzis Mantuanus, 1494; Aldus Manutius, 1499), amplu dicționar al limbii latine, bogat în sinonime, derivate și citate din autori. Alături figurează vechiul și mult folositul *Vocabularium* al lui Papius (Ven., Andreas de Bonetis, 1485), care din secolul al XI-lea (a fost scris în jurul anului 1050) pînă în epoca umanistă a întrunit consensul tuturor¹⁹. Avem și două exemplare ale operei *Summa, quae vocatur Catholicon* (Nürnberg, 1486; Lyon, 1489) a genovezului Giovanni Balbi, scrisă la începutul sec. XIV dar larg acceptată și în al XV-lea²⁰, compilație lexicală cu colorit tomistic și augustinian²¹. Giuniano Maio, profesorul lui Sannazzaro, figurează cu *De priscorum proprietate verborum* (Treviso, Fernando de Colonia, 1477).

Are proporții de dicționar enciclopedic, însă în domeniul limbii grecești, *Thesaurus Cornucopiae*, tipărit „summa cura laboreque“ de Aldo Manuzio (1496). Noi avem unica ediție ieșită în acest secol; după cum uni-ă ediție este și aldinul *Dictionarium graecum—latinum* (1497) al lui Giovanni Crastono, „copiosissimum“, cum specifică Aldo în prefață. Dicționarul venea să completeze o lacună în inventarul instrumentelor de studiu al limbii eline. Un tratat de gramatică greacă, serios, clar, competent, ca tot ceea ce făcea, scrisese Teodoro Gaza: *Grammatica introductiva* (Ven., Aldus Manutius, 1495), mult folosit în școlile umaniștilor²².

Din școala sistematică de la acest sfîrșit de veac nu putea lipsi și un bun tratat de versificație. este *De componendis versibus* al lui Francesco Maturanzio, „utraque lingua eruditissimus“ (Ven., Erhardus Ratdolt, 1478). Exemplarul de la Alba-Iulia aparține primei din seria de șase ediții.

Printre incunabulele noastre sînt multe cu subiect istoric, dovadă a interesului deosebit pe care umaniștii îl nutreau pentru această disciplină²³.

În spirit medieval este scris *Supplementum chronicarum* al călugărului Giacomo Filippo da Bergamo; dintre numeroasele ediții sînt reprezentate primele trei (Ven., Bernardinus de Eenalis, 1483; *ibid.*, 1486; Brescia, Boninus de Boninis, 1485); ca dovadă a nivelului accesibil cititorilor cu o cultură redusă stau traducerile italiene din 1481 și 1488. *Commentaria super opera diversorum de antiquitatibus loquentium*, opera dominicanului Giovanni Annio da Viterbo (a trăit în a doua jumătate a sec. XV) (Roma, Eucharius Silber, 1498), cu un *Prologus de etruscis institutionibus*, e dovada unei erudiții lipsite de discernămint critic. *Fasciculus temporum* de Werner Rolevinck (Ven., Erhardus Ratdolt, 1484) prezintă istoria omenirii „ab initio mundi usque ad hoc tempus“, ilustrată cu numeroase xilogravuri, inspirate de diferite etape, de la arca lui Noe pînă la tabăra turcilor. În scrisoarea de dedicație a tipografu-

¹⁹ Sabbadini, *op. cit.*, p. 29 și Garin, *Storia...*, p. 39 sq.

²⁰ Sabbadini, *op. cit.*, p. 29.

²¹ Garin, *Storia...*, p. 164.

²² Sabbadini, *op. cit.*, p. 17.

²³ Toffanin, *op. cit.*, vol. II, p. 225.

lui-editor către patricianul venețian Niccolò Mocenigo se repetă leit-motivul: „Historia est vitae nostrae... magistra, veritatis lux, temporum ministra...“.

Printre umaniștii italieni autori de opere istorice sînt mulți de citat. Noi avem la Alba-Iulia lucrarea, nu numai clară și corectă, ci și animată de dragoste de patrie, a cancelarului republicii genoveze Jacopo Eracelli²⁴: *De bello hispano adversus Regem Aragoniae* [Milano, Philippus de Lavagna, c. 1475], ediție princeps. Mai semnificativă este însă *Vitae Pontificum* a cremonezului Bartolomeo Sachi, îndeosebi cunoscut sub numele de Platina (Ven., Johannes de Colonia et Johannes de Gerretzen, 1479; Nürnberg, A. Koberger, 1481), o serie de biografii ale papilor: succinte și nesemnificative pentru papii din epoci îndepărtate, pentru care nu se putea documenta; pline de date concrete, prezentare a evenimentelor și personajelor contemporane, cu portrete fizice și morale conforme realității, pentru cei mai apropiați în timp, dar și cu evidentă tendință, comună umaniștilor, de a elogia pe principele protector, în acest caz papii. Vorbind despre Bonifaciu VIII nu omite să amintească episodul exilării Albilor din Florență, printre care și „Dantes Aldegerius, vir doctissimus et sua vernacula lingua poeta insignis“, omagiu care, venind din partea unui umanist, nu este lipsit de valoare. Mai trebuie subliniată o problemă pe care o ridică Platina în prefață: necesitatea de a crea noi cuvinte latine, indispensabile exprimării noțiunilor noi; el alege calea de mijloc între „inscitia et ignoratio bonarum litterarum“ și ciceronianismul lui Augustin, Ieronim sau Lactanțiu.

Dificultățile lexicale pe care le recunoaște Platina sînt identice cu cele pe care le întîmpină Flavio Biondo. Cele două opere ale acestuia pe care le avem la Batthyaneum: *Historiarum ab inclinatione romanarum decades tres* (Ven., Thomas Alexandrinus, 1484; ed. II) și *Italiae illustratae libri VIII* (Roma, Johannes Philippus de Lignamine Messanen, 1474) rezolvă problema în sensul căii de mijloc. În prima lucrare, cu titlu livian, autorul se arată în parte continuatorul vechilor cronicari medievale, în parte deschizător de drumuri, prin varietatea izvoarelor și spiritul critic cu care le selecționează. A doua lucrare pe care o avem, o descriere a regiunilor Italiei, cu indicații istorice, politice și artistice, se bazează în mare parte pe izvoare arheologice și epigrafice. Opera sa reprezintă un adevărat salt înainte față de popularul „ghid“ al Romei, alcătuit pentru uzul pelerinilor, *Mirabilia Urbis Romae*.

Al patrulea istoric umanist este „Enea Silviu“, cum îl numește cronicarul nostru, prezent la Alba-Iulia tocmai prin opera care a provocat faimoasa reacție a lui Costin. *Historia Eoemica* (Roma, Johannes Hanbeymer et Johannes Schurener de Bopardia, 1475) a lui Enea Silviu Piccolomini, papa Pius II, este poate cea mai interesantă operă istorică a sa, rodul observațiilor sale personale pentru partea cea mai recentă, și a unei critice selecționări de numeroase și inedite izvoare, pentru cea

²⁴ Rossi, *op. cit.*, p. 107.

veche. Tot lui Enea Silvio Piccolomini îi datorăm *Abbreuiatio supra Decades Elondi* (s.l., 1481; ediție unică).

Dintre operele literare — evident, scrise în limba latină — ale umaniștilor avem *Satyrarum Hecatostichon prima decas* a lui Francesco Filelfo (Milano, Christophorus Valdarpaer, 1476), ediție unică, o culegere de 100 satire de câte 100 de versuri. Caracterul lor e foarte diferit: invective netruțătoare (de ex. împotriva lui Poggio sau a lui Cosimo de' Medici), elegii sau elogii ale celor buni, satira de moravuri (ipocrizia ecleziastică) și accente misogine.

Poggio Bracciolini este prezent prin *Facetiae* (Ven., Thomas de Blavis, 1487), una dintre cele 29 ediții, ieșite din cele mai îndepărtate tiparnițe nu numai ale Italiei ci și ale Europei. Autorul previne criticile justificate care i s-au adus pentru rara obscuritate a cărții sale prin scuza că „honestum est enim ac ferme necessarium recreari quandoque a continuis curis“. I s-au căutat circumstanțe atenuante în intențiile sale de salta de caracter și în încercarea de a supune auzica limba latină celor mai simple povestiri: „nullus ornatus, nulla amplitudo sermonis“.

Cu totul opăse sint *Deprecatoria ad Deum carmina* ale lui Giovanni Pico Della Mirandola, în volumul *Cmnia Opera*²⁵ (Ven., Bern. Venetus, 1496); ele sint expresia înclinațiilor sale mistice.

Diferite opere beletristice ale lui Giannantonio Campano, poetul favorit al lui Pius II²⁶, sint strânse în volumul *Opera* (Roma, Eucharius Frank Unius, 1495). Cităm doar titlul unei satire: „De miseria poetarum“.

Prima generație de umaniști din secolul XIV — Petrarca și Boccaccio — nu lipsește din repertoriul bibliotecii din Alba-Iulia. *Opera clarissimi et insignis viri Francisci Petrarcae Romae nuper laureati* (Easel, Iohannes Amerbach, 1496) conține, dintre operele latine, *Eucliticum carmen* și *Septem Psalmi poenitentiales*, *Epistulae* și unele dintre operele în proză: *De vita solitaria*, *De remediis utriusque fortunae*, *Secretum*, *De vera sapientia*, etc. Dintre operele lui Boccaccio le avem pe cele de erudiție: *Genealogiae deorum gentilium* (Ven., Manfredus de Strevio de Monteferrato, 1497). Volumul cuprinde și *De montibus et silvis*.

Poate genul literar predilect al umaniștilor era cel epistolar; nu numai că le dădea ocazie să-și manifeste erudiția în diferite domenii ale culturii, să-și arate talentul și măiestria în elocință; ci unora și pentru că le permitea, cu o prefăcută modestie, să își sublinieze propriile merite.²⁷ La Alba-Iulia avem culegerile de epistole ale lui Leonardo Bruni (*Epistolae familiares*, s.l., 1472), Marsilio Ficino (*Epistolae*, Nürnberg, Anthonius Koberger, 1497), Enea Silvio Piccolomini (*Epistolae familiares*, Nürnberg, Anth. Koberger, 1481; *ibid.*, 1496: două din cele 21 ediții), Francesco Filelfo (*Epistolae familiares*, Ven., [Vendalinus de Spira, s.a.],

²⁵ P. Kulcsár, *Catalogus incunabulorum bibliothecae Bathyanaeae*, Szeged, 1965, sub. no. 450 înregistrează: Pico de Mirandola, Iohannes: Mirandulae (sic!), interprefind genitivul numelui drept titlul operei.

²⁶ Rossi, *op. cit.*, p. 80.

²⁷ *Ibid.*, p. 80.

ed. princeps; Ven., B. de Choris, 1489: două din 27 ediții); Giovanni Pico della Mirandola (*Epistolae plures*, în *Omnia Opera*, deja citată).

Pe lângă tot ceea ce era convențional în scrisorile umanistilor care, deși se intitulasă, cele mai multe, *familiares*, din capul locului erau destinate publicității, ele sînt azi deosebit de interesante pentru noi căci evocă o sumedenie de inimizități sau legături de prietenie literară sau, pur și simplu, omenească. Iată, vii în fața noastră, legăturile lui Pico cu Ermolao Barbaro, Angelo Poliziano, Cristoforo Landino, Marsilio Ficino; sau ale lui Filelfo cu Leonardo Giustinian, Enea Silvio, cardinalul Bessarione, împăratul Ioan Paleologul și călugărul Ambrosio, căruia îi spune cu atîta mîndrie: „Ego amicitiam Cosmi Medicis nolo; inimicitias contemno“. Iată în scrisorile lui Marsilio Ficino evocate figurile lui Lorenzo și Giuliano de' Medici, Iacopo Bracciolini sau Bernardo Bembo. Dintre corespondenții lui Leonardo Bruni îi cităm pe Antonio Grammatico, Poggio Bracciolini, Demetrio Calcondila, Francesco Barbaro și Iacopo Foscaro.

Această față a umanismului: prietenile, generate și întreținute de comuna pasiune pentru studii, este dezvelită de ansamblul epistolarilor din acest veac. Giannantonio Campano descrie astfel viața cărturarilor din Perugia: „... quo quisque poterat conatu maiore amicos domo suscipere: officio et beneficentia quam obstrictissimos reddere. Docti doctis in urbe studiorum altrice delectabantur; studiosi studiosos conveniebant; officii et charitate mirifica tota urbe inter litteratos et litterarum cultores certamina“ (în volumul *Opera* dedicat „Dictatori perpetuo imperatori nostro Maximo Pomponio Leto“).

Și acum, ca în secolele precedente, continuă editarea tratatelor de epistolografie: cu deosebirea că în deceniile de apogeu ale umanismului se sesizează toate nuanțele limbii și stilului latin. Giammario Filelfo, fiul lui Francesco, e autorul unui astfel de manual: *Novum epistolarium, sive ars scribendi epistolas* (Basel, Iohannes de Amerbach, 1486; prima ediție apăruse la Paris).

Dașă am vrea să urmărim evoluția gîndirii filozofice în Italia, din epoca latinității tirzii pînă în cea umanistă, biblioteca din Alba-Iulia ne pune la îndemînă documentele fundamentale: S. Augustin și Boetiu, Aristotel în interpretarea lui Averroes, Pietro Lombardo,²⁸ Alberto Magno și Toma de Aquino, Giovanni Duns Scoto²⁹ și S. Bonaventura, Pietro d'Abano³⁰ și Egidio Romano,³¹ apoi Aristotel și Platon, întii traduși, apoi vorbind direct, fără tălmăcire sau răstălmăcire. Nu a fost ușoară în-

²⁸ *Sententiarum libri IV* (două ediții din Nürnberg și două din Basel).

²⁹ *Quaestiones in Metaphisicam Aristotelis*, Ven., Ioh. Herzog, 1499; *Quotlibet Quaestionum*, s.l., 1474; *Quaestiones super universalibus Porphyrii ac libris predicamentorum Perietmenias Aristotelis*, s.d.

³⁰ *Conciliator*, Ven., Bonetus Locatellus, 1496, una dintre cele 13 ed. tipărite înainte de 1500.

³¹ *De regimine principum libri III*, a.l., 1473 (*ed. princeps*); *idem*, Ven., Simon Bevilacqua, 1498; *In Aristotelem de anima*, Ven., Scotus Octavianus de Modoetia, 1496; *Theoremata de esse et essentia*, Leipzig, Conradus Kachenloffen, 1493.

scăunarea lui Platon, după ce secole întregi fusese atât de puțin cunoscut. În polemica furtunoasă care s-a iscat, mai ales printre grecii care își găsiseră azil în Italia, pentru acordarea primatului în domeniul filozofiei, a intervenit, cu glas ponderat și documentat, cu toată autoritatea pe care i-o conferea o viață închinată studiului, cardinalul Bessarione sau „Magnus Bessarion“, cum îl numește Campano. În *calumniatorem Platonis* (Roma, Conradus Sweynheim și Arnoldus Pannartz, [1469], este opera fundamentală a umanismului în domeniul filozofiei. Concluzia largă a lui Bessarione este: „Nos autem admiremur quidem Aristotelem; admiremur etiam Platonem: et ex utriusque disciplina quantum possumus fructum haurire conemur“. De-acum neoplatonismul își avea calea deschisă.

Și în diferitele comentarii la operele celor doi mari filozofi sînt expuse, fragmentar, ideile unor umaniști: ele au fost amintite la locul oportun. Mai avem dialogurile filozofice ale lui Petrarca în volumul din Basel și unele dintre paginile filozofice ale lui Pico în volumul parizian.

Nu este întâmplătoare prezența, între atîtea lucrări umanistice, a unor tratate de astrologie. Această „știință“, pătrunsă masiv în Italia în sec. XI prin filieră arabă, consolidată în timpul lui Frederic II, propagată de la înălțimea unei catedre patavine de Pietro d'Abano³², continuă să fie cultivată pînă tîrziu, chiar în cercurile umanistilor. La Florența, de exemplu, în casa lui Lorenzo, era în mare cinste și acceptată, într-un sistem incoerent de gîndire, de Marsilio Ficino³³. A fost combătută de Pico della Mirandola, care însuși era suspectat, în parte motivat, de credințe magice³⁴.

Lucrările de astrologie pe care le avem la Alba-Iulia sînt *De mysteriis Aegyptiorum, Chaldeorum, Assyriorum et alia opuscula* a'e lui Iamblicus Chalcedensis, tratat antic, unul dintre textele „clasice“ ale astrologilor umanisti și *Summa anglicana de astrologiae pronosticationibus* (Ven., Lucilius Santritter, 1489), a lui Iohannes Eschuid (sau Aschenden, profesor de matematică și astronomie la Oxford, mort în 1380). „viri anglici peritissimi scientiae astrologiae“, carte venită de pe meleagurile lui Michele Scoto³⁵

„... che veramente
delle magiche frode seppe il gioco“
(Dante, *Inf.*, XX, 115—117)

Avem și principalul opuscul al lui Pico în care se combate astrologia: *Heptaplus*, în volumul *Omnia Opera*.

³² Pentru profesori ai Universității din Bologna influențați de doctrine astrologice, vezi A. Sorbelli, *Storia dell'Università di Bologna*, Bologna, Zanichelli, 1940, Vol. I: *Il Medioevo*, p. 252.

³³ Garin, *Storia...*, p. 417.

³⁴ Toffanin, *Storia...* II, p. 275.

³⁵ La Batthyaneum se găsește opera sa *Physiognomia* într-o ediție din Köln (Ulricus Zell, 1485).

Și medicina fusese introdusă în Italia prin intermediul arab. Până târziu fundamentalul tratat de medicină utilizat în Italia a fost *Tractatus medici* al lui Rhazes sau Abubecher (noi avem ediția II, Milano, Leonardus Pache et Uldericus Scinzenzeler Teutonici, 1481); în care volum sînt tipărite și opusculule medicale ale lui Galienus, Hippocrates și Ioannes Damascenus. O antologie de texte medicale este „*Articelia*“ sau „*Artesela*“ (Ven., Ph. de Pinzis, 1491). Alte tratate medicale sînt *Synonima medicinæ seu clavis sanationis* a capelanului și medicului privat al papii Nicolae al IV-lea, Simone din Genova (Ven. Guglielmo de Tridino de Monteferrato, 1488) și *Conciliator differentiarum philosophorum et præcipue medicorum* (Ven., Eonetus Locatellus, 1496; una dintre cele 13 ediții tipărite pînă la 1500) a profesorului padovan amintit Pietro d'Abano, lucrare interesantă, scrisă în spiritul medicinei astrologice răs-pîndite de arabi.³⁶

Medicii au fost obiectul unui atac al lui Petrarca, întrucît abăteau punctul de greutate al studiilor de la științele spiritului la acelea ale naturii.³⁷ *Invectiva contra medicum quendam* este inclusă în volumul petrarchesc amintit. Acesta a fost punctul de plecare al unei vii polemici, în secolul următor, în care a învins punctul de vedere că știința naturii, care se bazează nu pe reputația unor „auctores“ ci pe procesul logic al gândirii, este superioară.³⁸

Științele juridice au fost și ele obiect de aprigi dispute din partea umanștilor. Bruni și Poggio susțineau că valoarea legilor e negativă (roștul lor este să îi pedepsească pe cei răi, sau măcar să țină în friu poporul mărunt) pe cînd Giovanni d'Arezzo spunea că „știința juridică nu poate fi îndeajuns lăudată căci ea ține în friu nu numai pe oamenii de la țară, sau pe orășeni și pe optimați, dar pune îngrădiri pretorilor și magistraților, îi guvernează pe regi, îi stăpînește pe domni, le poruncește împăraților, . . . îi ocrotește pe cei slabi împotriva celor puternici și menține egalitatea între cei egali“.³⁹

Între aceste limite deci se extinde interpretarea dată dreptului. Numărul foarte mare de cărți cu conținut juridic în colecția de la Albalulia este un semn al viului interes acordat problemelor juridice, fie ele de drept canonic, civil, comercial. Subliniem că cei mai mulți dintre marii juriști ai sec. XIII și XIV au studiat la Bologna și au format ei înșiși alte generații de juriști.⁴⁰

Îi vom cita numai pe cei mai de seamă. Giovanni d'Andrea „fons et tuba iuris“ (1270—1348) are la Eatthyaneum 7 cărți; Bartolo di Sassoferrato (1314—1357), cunoscut în toată Europa, are 9 titluri; discipolul și emulul său Ealdo di Ubaldo (n. 1317) are o mare enciclopedie juridică, *Margarita nova*; Giovanni Calderini da Bologna, celebru canonist (m.

³⁶ Garin, *Storia* . . . , p. 173.

³⁷ E. Garin, *L'Umanesimo italiano*. Bari, Laterza, 1965. p. 31 sq. (Universale Laterza, no. 3) și Toffanin, *Storia* . . . , II, 124.

³⁸ Garin, *L'Umanesimo* . . . , p. 45.

³⁹ Garin, *Storia* . . . , p. 34.

⁴⁰ Sorbelli, *op. cit.*, p. 237 sqq.

1365), Pietro d'Ancharano (1331—1416), autor fecund, cu reputație europeană, Nicco'ò de' Tedeschi, zis Panormitano (1389—1466) Ludovico Pontano (1409—1439), faimosul canonist Francesco Zabarella (trăia în 1400), Sandeo Felino (m. 1503), Giovanni Crispo de' Monti (sec. XV), jurisconsult, Stefano Costa (între 1470—1480 profesor la Pavia) toți au scris și profesat chiar în epoca pe care o examinăm.

De altfel, dacă Dante ar vedea marele număr de tratate de drept canonic⁴¹, și-ar reinnoi inventiva din Paradis (IX, 132—135), repetată în *Epistole*⁴², împotriva a „nescio quod Speculam. Innocentium et Ostiensium“, pretențe aici,⁴³ și ar extinde-o asupra celor succesive.

Printre ramurile „filosofiei naturale“ cultivate în sec. XV, în Italia și mai ales în universitatea din Bologna, la loc de cinste era agricultura, bazată pe o veche tradiție locală: tratatul *Ruralium commodorum* al lui Pier de' Crescenzi⁴⁴ (m. 1316). La Alba-Iulia se păstrează textul latin, tipărit la Augsburg (Ioh. Schuessler, 1471); în toată această perioadă a circulat în întreaga Europă, în originalul latin și în versiune italiană, franceză și germană.

Pentru a completa această trecere în revistă, și așa foarte sumară, a unor aspecte ale vieții culturale italiene din a doua jumătate a secolului al XV-lea ilustrate de colecția de incunabule a bibliotecii Batthyaneum, ar trebui să amintim circulația cărților și colaborarea dintre umanistii din diferitele colțuri ale Europei, înmănunchiați ideal în „Repubblica Letteror“. E destul să cităm edițiile din Köln ale lui Valla, din Nürnberg a lui Platina și a lui Piccolomini, din Paris a lui Pico, din Basel a lui Petrarca și Giannario Filelfo, a lui Marsilio Ficino din Nürnberg; sau, invers, Comentariile aristotelice ale profesorului Marsilius de Inghen din Heidelberg și ale lui Dominicus de F'andra tipărite la Veneția, tratatul de astrologie a profesorului din Oxford editat tot la Veneția, sau traducerea *Sferelor* lui Proclus făcută de umanistul englez Thomas Linacre, discipolul lui Poliziano⁴⁵ și dedicată lui „Arcturum, Cornubiae Valliaeque illustrissimum principem“, traducere trimisă lui Aldo, împreună cu o afectuoasă scrisoare „ex urbe londino“, de Groucinnus Eritannus.

Dar din bogata noastră colecție de incunabule se mai desprinde un aspect caracteristic al vieții culturale a epocii: mecenatismul. Din scrisorile de dedicație ale diferitelor opere răsar, pe rînd, toate figurile generoșilor Seniori care au ajutat, încurajat, susținut și premiat truda

⁴¹ Cf. Toffanin, *Che cosa fu l'Umanesimo*, Firenze, Sansoni, p. 22.

⁴² *Epistola VIII, 7*. În ediția Moore: *Le opere di Dante Alighieri*, Oxford. Nella stamperia dell'Università, 1963 V ed. P. 413.

⁴³ Guglielmo Durante (Guillaume Durand), *Repertorium aureum iuris canonici*, Ven., Pag. Paganini, 1496; Innocentius IV, *Apparatus super libris decretalium*, Ven., Bern. Stagninus, 1495; Henricus Hostiensis, *Summa in V libros decretalium*, Ven., Ioh. et Greg. de Gregoriis, 1487; Ven., Thomas de Blasis, 1490.

⁴⁴ Sorbelli, *op. cit.*, p. 253.

⁴⁵ Toffanin, *Storia...*, vol. III: *La fine del Logos*, p. 20.

umaniştilor: Cosimo, Lorenzo, Giuliano și Pietro de' Medici, Ippolito și Ercole d'Este, dogii Mocenigo, Andrea Vendramin, Agostino Barbado, cardinalul Gonzaga, Federico da Urbino, Giangaleazzo Sforza și papii Pius II, Paul II și Nicolae V, dintre care unii erau ei înșiși umaniști. E sugestiv portretul pe care Platina, în *Vitae Pontificum*, îl face papii Nicolae V și care însumează trăsăturile esențiale ale mecenatului: „Excoluit doctos doctior ipse viros . . . Laudatur quidem eius liberalitas qua in omnes usus est. maxime erga litteratos, quos et pecunia et officiis curialibus et beneficiis mirifice iuvat. Eos enim proemiis nunc ad lectiones publicas, nunc ad componendum de integro aliquid, nunc ad vertendos graecos auctores in latinum ita perpulit ut litterae graecae et latinae quae sexcentis iam antea annis in situ et tenebris iacuerant tum demum splendorem aliquem adeptae sint. Misit et litteratos viros per omnem Europam: quorum industria libri conquirerentur, qui maiorum negligentia et barbarorum rapinis iam perierant. Nam et Poggius Quintilianum tum invenit et Fnoch Asculanus Marcum Celium Appicium; et Pomponium Porphyriorem in Horatii opera scriptorem aegregium“. Chiar scăzând cuvenitul coeficient de adulație pe care umaniștii îl datorau protectorilor lor, rămîne apreciabilă recunoastera gestului în sine.

O problemă de dramatică actualitate, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, era apropierea amenințătoare a turcilor. Paralel cu acțiuni militare se desfășura o vie activitate diplomatică, oglindită în tipăriturile epocii. Scrisorile lui Mahomed II („Magnus Turcus“) către diferiți suverani ai Europei sînt publicate în 14 ediții, dintre care avem la Alba-Iulia una venetiană: *Epistulae* [Otinus de Luna, c. 1498]. În volumul de scrisori al lui Pius II se reproduce scrisoarea papii către sultan, animată de o vie dorință de pace.

Examinarea incunabilelor de la Batthyaneum ne permite să apreciem evoluția artei tiparului în Italia, de la lucrările primilor tipografi care au activat la sud de Alpi pînă la perfecțiunea atinsă de Aldo Manuzio. Într-adevăr, printre numeroasele incunabile italiene, posedăm trei lucrări din anul 1469, iesite din atelierul lui Conradus Sweynheim și Arnoldus Pannartz, pionierii tipografiei în Italia, din a doua etapă a activității lor: toate trei cărțile le-au tipărit la Roma, după ce își încheiaseră activitatea la Subiaco. Avem mai multe lucrări ale lui Nicolaus Jenson, francezul care prin 1470 si-a deschis tipografia la Venetia, recompensat de papa Sixt IX cu titlul de „conte palatin“ pentru frumusețea editiilor sale;⁴⁶ și cîteva incomparabile aldine.

Aceeași linie evolutivă se poate urmări și în ilustrații: inițiale și xilografuri de factură simplă și neîndemnatică devin rafinate și adevărate opere de artă.

Prin elocvența cu care această minunată colecție de incunabile evoră o atît de fecundă epocă din istoria culturii se confirmă concepția umaniștilor despre cărți: ele sînt menite să își transmită mesajul *in aeternum*.

⁴⁶ Fava, *op. cit.*, p. 67.

ИТАЛЬЯНСКИЕ ИНКУНАБУЛЫ В БИБЛИОТЕКЕ БАТТЪЯНЕУМ Г. АЛБА ЮЛИЯ
(Резюме)

Автор изучает инкунабулы, напечатанные в Италии и хранящиеся в самой богатой коллекции инкунабул нашей страны. Исследуя и произведения итальянских авторов, напечатанные в других странах, можно установить, конечно, не исчерпывающим образом, усиленную умственную деятельность в Италии в десятилетия апогея гуманизма. Наряду с традиционными средневековыми работами (церковными текстами), изучаемая коллекция сохраняет издания латинских и древнегреческих авторов, филологические, исторические, литературные, философские, юридические, медицинские и другие работы. Все эти инкунабулы — некоторые из них весьма ценные — позволяют восстановить не только уровень культурной жизни эпохи, но проследить и эволюцию техники печати в Италии.

GLI INCUNABULI ITALIANI DELLA BIBLIOTECA BATTHYANEUM DI
ALBA IULIA

(Riassunto)

Si studiano i 221 incunabuli stampati in Italia, conservati nella più ricca raccolta di quattrocentine del nostro paese, quella della biblioteca documentaria Batthyaneum di Alba-Iulia. Se si prendono in esame anche le opere degli autori italiani edite in altri paesi si può gettare uno sguardo ampio, benché non esauriente, sulla febbrile attività intellettuale dell'Italia nei decenni di apogeo dell'umanesimo. Accanto alle opere tradizionali medievali (testi religiosi), la raccolta conserva edizioni di autori latini e greci, opere filologiche, storiche, letterarie, filosofiche, giuridiche, di medicina ecc. Tutti questi incunabuli, tra cui alcuni di estremo valore, ci consentono non solo di ricostruire la vita culturale dell'epoca, ma anche di seguire l'evoluzione della tecnica tipografica in Italia.

A NÉPRAJZI LEÍRÁS NÉHÁNY KÉRDÉSE A NÉPI FOGLALKOZÁSOK SZÓKINCSENEK VIZSGÁLATÁBAN*

PÉNTÉK JÁNOS

Már a harmincas években kialakult a népi szókincs vizsgálatában a néprajzi leírásnak egy olyan módszere, amelyet az etnográfia és a nyelvtudomány egyaránt elfogadott, és amelyet a gyakorlatban is viszonylag könnyen, jó eredményekkel lehetett alkalmazni. Tekintve azonban, hogy az utóbbi két évtized néprajzi szakirodalmában és különösen az MNA. munkálatai rendjén több új szempont is felvetődött, de a nyelvi vizsgálódások igénye és módszere is változott¹, ajánlatosnak látszik bár futólagosan szemügyre venni ezt a kérdést. Annál is inkább indokoltnak tartom ezt, mivel bizonyos népi foglalkozások leírása, pl. a népi hímzése, amelynek szókincsét magam is vizsgálom, csak részben követheti az eddigi gyakorlatot: népi díszítőművészetről lévén ugyanis szó, a munkafolyamat rögzítése helyett az öltésmódokat, mintaelemeket, mintákat kell leírni.

I

1. Kiinduló pontként megállapíthatjuk, hogy minden olyan kutatásnak, amely a szavakat és a tárgyakat egymással összefüggésben vizsgálja, a hangsor, a jelentés és a tárgy (forma, minta) korrelációját kell tanulmányoznia. A feladatokat csak úgy lehet megosztani — két tudomány, a nyelvészet és a néprajz határterületéről lévén szó —, hogy komplex elemzés keretében a lexikológia mint nyelvtudományi diszciplína a szót és annak nyelvi jelentését tanulmányozza, utalva természetesen a tárgyra és annak funkciójára, a néprajznak pedig a tárgyi leírásra és a funkcióvizsgálatra kell törekednie, felhasználva kiegészítőleg

* Dolgozatom tömörített változata annak a referátumnak, amelyet 1970. április 25-én mutattam be a nyelvészeti tanszék ülésén. Köszönet illeti elsősorban Márton Gyula professzort, munkám tudományos irányítóját, de a tanszékülés többi résztvevőit is hasznos tanácsaikért.

¹ Erre vonatkozólag l. Márton Gyula, *A zilahi fazekasmesterség szakszókincsé: A kolozsvári Polyai Tudományegyetem (1945—1955)*. Kvár, 1956. 393—444. — Péntek János, *A lexikológia néhány módszertani kérdése és a magyar szakszókincs-kutatás*. StUBB. Phil. fasc. 1, 1970. 73—85.

a terminológia és a szójelentés tanulságait². A részletkutatásokat a két szaktudománynak meg kell osztania, az eredményeket pedig egyaránt be kell építeni a nyelvjárások szókincsét összegező táj- és tájnyelvi szótárakba, valamint a néprajzi szintézist vállaló monográfiákba.

2. Lássuk előbb, hogy a néprajz milyen gyakorlatot alakított ki eddig a szakszókincs vizsgálatára, illetőleg, hogy kutatásainak eredményeit mennyiben igyekezett a nyelvtudomány számára is hasznosíthatóvá tenni.

Az első olyan magyar néprajzkutató, akinek munkássága a nyelvtudomány szempontjából is jelentős, kétségtelenül Herman Ottó volt. *A magyar halászat könyve* (Ep., 1887) már tükrözi a szerzőnek azt a törekvését, hogy a népi szakszókincset is minél teljesebben összegyűjtse és feldolgozza. Erre a 86 lapnyi betűrendes „mesterszótár“ a legmeggyőzőbb bizonyíték. Fontos, hogy például a nyelvtudományban is későbbi keletű jelöléstani kutatások előfutáraként előbb az egyes halfajták névváltozatait sorolja föl, anélkül természetesen, hogy nyelvföldrajzi vagy nyelvtörténeti szempontból egymáshoz viszonyítaná őket (vö. Györffy István, *Halászat*; MszNépr. II, 65—6). Herman másik nagyszabású munkája, *A magyar pásztorok nyelvkinése* (Ep., 1914) címében is utal arra, hogy a szerző az egész pásztoréletet a szókincs tükrében kívánja bemutatni. A munka néprajzi jellegét azzal hangsúlyozta Herman, hogy a címszavakat előbb néhány nagy fogalmi csoport szerint rendezte el; az egyes fogalmi körökön belül betűrendes beosztást használ. Ezt a látszólagos következetlenséget az magyarázza, hogy egyrészt az anyag következetes fogalmi csoportosítása szinte megoldhatatlan lett volna, másrészt pedig a betűrendes felsorolás önmagában, összefüggő néprajzi leírás nélkül valóban áttekinthetetlené tette volna a pásztorok egyes területeit. (Fgyébként a legújabb szakirodalomban is akad teljesen hasonló beosztású terminológiai szakmunka, pl. J. Beckmann, *Der Wortschatz des Deich- und Sielwesens an der ostfriesischen Nordseeküste*. Mainz, 1969.)

Különösen Herman utóbbi műve, de Jankó János munkássága is azt mutatja, hogy a két diszciplína, a néprajz és a nyelvtudomány nem vált még teljesen el egymástól ebben az időben, illetőleg egyik tudomány szakmunkák sem törekedtek arra, hogy pontosan körülhatárolja saját kutatási területét, ami kétségtelenül kedvezett a szó és a tárgy együttes vizsgálatának. Jankó nem állította ugyan össze egyetlen népi foglalkozás szakszókincsét sem, munkái mégis bővelkednek a népi élettel kapcsolatos szavakban, kifejezésekben³.

3. A Hermant és Jankót követő néprajzkutató nemzedék (Malonyay Dezső, Bátky Zsigmond, Györffy István, Viski Károly stb.) világosan körülhatárolta az etnográfia kutatási területét, a nyelvi tények vizsgálatát nagyon fontosnak tartotta, a nyelvtudományt mint segédtudományt

² Vö. Palotay Gertrúd, *A magyar népművészet kutatása*. Kny. A Magyar Népkutatás Kézikönyvéből. Bp., 1948. 14.

³ L. tőle: *Kalotaszeg magyar népe*. Bp., 1891. — *Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar (székely) népe*. Bp., 1893. — *A Balatonmelléki lakosság néprajza*. Bp., 1902.

pedig következetesen és rendszeresen alkalmazta. Hogy a népi szakszókincs rögzítése és vizsgálata gyakran mégis mellékessé vált, nem is annyira a szakmunkákban tükröződik, hiszen — különösen a harmincasnegyvenes években — gazdag népi szókincset tartalmazó néprajzi monográfiák készültek, viszont a tárgyi értékeknek a múzeumok számára való gyűjtése nem mindig járt együtt a terminológia pontos feljegyzésével, a nyelvi adalékok rögzítésével. Különösen érződött ez nálunk, ahol — mint Haáz Ferenc, Palotay Gertrúd és Szabó T. Attila írja —: „Az erdélyi intézmények gyűjtői közül egyik sem jutott el a módszeres gyűjtésnek arra a fokára, amelyre Bátky Zs., Jankó J., Györffy I. eljutott“ (l. tőlük: *A Néprajzi Múzeum erdélyi vászonhímzés anyaga*. NéprÉrt. XXXII [1940], 407). Ezért az idézett szerzőktől megfogalmazott gyűjtési útmutatás főként éppen nyelvi szempontból javasol körültekintőbb munkát. A 14 pontba foglalt utasítások közül 5 részben vagy teljesen a terminológiára vonatkozik: „1. A hímzéses kézimunka népi neve és alkalmazási módja... 9. Megállapítandó, hogy milyen hímzésfajtának... nevezik a lelőhelyen a kérdéses hímzést. 10. A hímzésen előforduló minták... népi nevét is fel kell jegyezni. Ez nemcsak az elnevezésben megnyilvánuló népi szemlélet lélektani érdekességei miatt fontos, hanem a népi hímzésanyagra vonatkozó szókincsének ismerete szempontjából is... 11. Feljegyzendők a mintákkal kapcsolatos népi szokások, babonás magyarázatok is... 12. Megállapítandó a népi hímzés alapanyagának, ill. a szőttés mintázatának helyi neve...; a hímzésekkel kapcsolatos színnevek is rögzítendőek...“ (i.m. 407—8).

A népviselet kutatásában Palotay Gertrúd hangsúlyozta újra meg újra a népi szakszókincs nyelvészeti vizsgálatának, valamint a néprajz és nyelvtudomány e téren való együttműködésének fontosságát, de az egyoldalú, a tárgyi valóságot elhanyagoló nyelvi vizsgálat veszélyeire is felhívta a figyelmet (l. tőle: *A magyar népviselet kutatása*. Kny. A Magyar Népkutatás Kézikönyvéből. Bp., 1948. 5—6). A néprajzi kutatás egészére nézve ugyanezt hangoztatja Kovács László is: „A néprajzi gyűjtés... elengedhetetlenül fontosnak tartja, hogy a tárgyakat nevükkel együtt, a népi szellemi hagyományt teljes fogalomkincsével együtt kell gyűjteni. Szó és tárgy! e nélkül fél munkát végez a néprajzi gyűjtő“ (l. tőle: NéprÉrt. XXXI [1939], 393).

A legújabb néprajzi tanulmányok között már nemigen akad olyan, amelyik ne venné figyelembe a terminológia tanulságait, sőt több dolgozat is íródott, amely a korábbiaknál jóval alaposabban vizsgálja a szó és a tárgy összefüggéseit. Említeni lehet ebben a vonatkozásban Tálasi Istvánnak *A termelés és a nyelv kapcsolata aratóműveleteinkben* (Ethn. LXVIII [1957], 217—51) című tanulmányát, Kós Károly témánkba vágó dolgozatát *A kalotaszegi muszuj-ról* (MűvHagy. VI [1964], 153—81), Gunda Béla *Ethnographica Carpathica* (Bp., 1966) című tanulmánykötetét. A nyelvi tények gazdagsága és hasznosítása tekintetében az egész magyar néprajzi szakirodalomban eddig egyedül áll Balassa Ivánnak *A magyar kukorica* (Bp., 1960) című monográfiája. Nyelvtörténeti, szöfő'drajzi adatokat egyaránt figyelembe vesz, példamutatóan hasznosítja az

Akadémiai Nagy Szótár, az MNyjA. és az ÜMTSz. anyagát, így következtetései nem kerülhetnek ellentmondásba a népi szókincs vizsgálatának tanulságaival.

4. Megjelent azonban az utóbbi évtizedekben egy új jellegű néprajzi leírásmód a magyar szakirodalomban, amely a globális vizsgálatok helyett az alapos funkció-vizsgálatot helyezi előtérbe. A részletezés a szakszókincs vizsgálatában is megmutatkozik ugyan, de a néprajzi jelenségek funkciórendszerének tanulmányozása a leírásban azt eredményezi, hogy a funkcionális szempontból kevésbé jelentős részek elszikadnak, így a nyelvi anyag sem kerül elő teljes egészében. Mint Szolnok Lajos írja: „Nem tartjuk szükségesnek a munkafolyamatoknak minden esetben nagy részletességgel való leírását. Természetesen, van szükségünk ilyen adatközlésekre, csak ugyanazoknak a munkamódszereknek a legkülönbözőbb vidékekről való unos-untalan elismétlését véljük feleslegesnek“ (l. tőle: *Minőségi csoportok, mennyiségi egységek és a fonalrendezés számolási rendje a kenderfeldolgozásban*. Ethn. LXI [1950], 30). A néprajz szempontjából teljesen indokolt, korszerű eljárás a részletekben is kiemelni a lényegyet, a funkcionális szempontból fontosat, ez a leírástípus tehát kétségtelenül előrelépést jelent az etnográfia módszertanában. De azokban a tanulmányokban, amelyeknek elsődleges célkitűzése a népi foglalkozások szakszókincsének vizsgálata, az ismétlődő munkafolyamatok, eszközök népi nevét még abban az esetben is le kell jegyezni és az adattárban közölni kell, ha csak hangalakjában hordozza az illető nyelvjárás sajátosságait. Ez a tanulmánytípus mentesül viszont a néprajzi funkcióvizsgálathoz nélkülözhetetlen táblázatok („néprajzi diagrammák“) összeállításától, illetőleg ezt csak mellékesen lehet céljaként kitűzni.

5. A néprajznak ez a módszerbeli tökéletesedése természetesen a Magyar Néprajzi Atlasz munkálataiban is megmutatkozik. Nincs módomban arra, hogy az MNA. munkálatainak történetét lépésről lépésre áttekinthesem, csupán arra a kérdésre keresek választ, a rendelkezésemre álló szakirodalom alapján⁴, hogy a nyelvi adatokkal, a népi terminológia gyűjtésével és térképezésével kapcsolatban milyen álláspontra helyezkedett az atlasz munkaközössége.

Először is arra kell figyelemmel lennünk, hogy az atlasz tematikai körülhatárolása már eleve kizárja a népi szakszókincs elég jelentős részének gyűjtését és feldolgozását. Abból a megfontolásból ugyanis, hogy „... a népi kultúra művészet körébe eső részének mozgása más sebességgel halad, mint az olyan néprajzi jelenségeké, amelyek az egész kö-

⁴ *Magyar Néprajzi Atlasz Gyűjtési útmutató*. Készítette Barabás Jenő, Diószegi Vilmos, Gunda Béla, Sz. Morvay Judit, Szolnok Lajos. Bp., 1959. — *A Magyar Néprajzi Atlasz Kérdőíve I—IV*. Készítette Barabás Jenő, Diószegi Vilmos, Gunda Béla, Sz. Morvay Judit, Szolnok Lajos. Bp., 1958. — *Mutatvány a Magyar Néprajzi Atlasz anyagából*. A Néprajzi Múzeum Füzetei 23. sz. Kny. A NéprÉrt. XLIX. évfolyamából. — Barabás Jenő, *A MNA. elvi és gyakorlati problémái*. Ethn. LXVIII (1957), 609—23. — Uő., *Kartografikus módszer a néprajzban*. Bp., 1963.

zösség tulajdonát jelentik“ (Barabás: Ethn. LXVIII [1957], 612), kihagyták a kérdőívől mindazokat a témaköröket, amelyeknek mozgástörvényei különleges módon alakultak. Ezért maradt ki a népköltészet teljes egészében, a díszítőművészet is, valamint a speciális termelési ágak anyaga: a halászat és a kismesterségek. Ily módon a népi szakszókincsnek egy-egy vidékre szinte legjellemzőbb anyaga maradt ki az atlaszól, hiszen valamely etnikai csoportra nemcsak az jellemző, sőt talán nem is mindig az jellemző rá elsősorban, hogy a hagyományos földművelésnek, a népi építkezésnek stb. milyen sajátos formáit alakította ki, hanem az is, hogy ezek mellett milyen kismesterség vált fő megélhetési forrássá, milyen szintre emelte a díszítőművészetet stb. A gyakorlati megvalósítás szempontjából természetesen az is indokolt, hogy egy nagy, területileg-etnikailag átfogó (általános és nemzeti) atlasz a helyi specialitásokat mellözze, hiszen ellenkező esetben a félig vagy kétharmadában üres térképlapok száma lenne többségben. Ez a körülmény egyben azt a követelményt állítja a néprajzi gyűjtőmunka elé, hogy a következő időszakban főként ezekre a feldolgozatlanul maradt területekre irányuljon. Ez nyilván a népi szakszókincs vizsgálatának témakörreit is meghatározza.

Az MNA. Gyűjtési útmutatójának a nyelvi lejegyzésre vonatkozó előírásai kielégíthetik a nyelvészeti szempontú feldolgozás igényeit is. Előírja a főbb hangtani jelenségek jelölését, és — ami szintén körültekintésre vall — felhívja a gyűjtő figyelmét arra, hogy kellő gyakorlat és felkészültség hiányában ne vállalkozzék bonyolultabb hangjelölésre.

A kérdőív összeállításának módja ismert. Kétszáz témakör szerepel benne számos alpontra bontva. Az alpontok elég nagy hányada kimondottan népi terminológiai vonatkozású. Pl. az 1. témakör (Határhasználat) 3. alpontja: „A parlag, ugar neve“, a 3. témakör (A magvetés eszközei) minden alpontja vonatkozik az elnevezésre is. A megjelent mutatóványból kiderül, hogy az atlasz pontszerű szemléltetéssel készül. A közzölt huszonhat térkép közül tíz kizárólag az elnevezéseket rögzíti. A csak tárgyföldrajzi térképlapokon a szemléltetésnek ez a módja jónak bizonyul, a szóföldrajzi jelenségek rögzítésére azonban nem mindig felel meg. Szerkesztés közben néha olyan megoldásra kényszerülnek, amely — úgy tünik — némileg csökkenti az MNA. nyelvi forrásértékét. „A terminológia kartografikus ábrázolásában — mint írják — szükségesnek találtuk a világosabb áttekinthetőség érdekében történő integrálást: az egyes alapszókknak és összetételeiknek azonos jellel való kifejezését olyan esetben, ha összefüggő területen jelentkeznek“ (Mutatóvány 49). Konkrét esetben például a következőképpen jártak el: „A térképezés során nem tettünk különbséget a *szarufa*, a *szaru*, *szarugerenda*, ill. *szalufa*, *szalu*, *s-alvoerenda*, valamint *horogfa*, *horokfa*, *horog*, *horgas*, továbbá *fedélfa*, *födélfa*, *födefa* elnevezések, ill. diftongizált alakváltozataik között, amely különbségtétel a néprajzi igényeket meghaladta volna“ (i. m. 43). A hangtani jelenségeken jóval túlmenő tipizálás nagyon megfontolandó volna, mivel az önmagukban is értékes nyelvi adatoknak ez a nagy fokú integrálása, közös jel alá vonása némileg csökkenti az atlasznak a szókincs-

tanulmányokban való használhatóságát. Több térképlap összevetése alapján az értékelés kimutatja, hogy a szerkezetek és a terminusok, ill. ezek típusai párhuzamosan jelentkeznek. Pl. a vajkészítés típusterületeinek a megvonását a népi elnevezések vizsgálata nagyban elősegíti (l. a 103/1, 2, 3, térképeket). Talán lehetőséget lehetne találni arra, hogy az ilyen párhuzamosságot szembevető esetekben közös térképlapok tükrözzenek, tehát hogy a szerkezeti típusok és az elnevezések egy lapra kerüljenek.

6. Lássuk a továbbiakban, hogy a szakszókincs dolgozatoknak az a típusa, amelyet Csúry Ealint és tanítványai alakítottak ki, hogyan oldja meg a néprajzi leírás kérdését, ill. hogy az ilyen jellegű tanulmányok mennyiben jöhetnek számításba a néprajz forrásaként.

A magyar nyelvtudományban — mint ismeretes — a szókincsgyűjtésnek három fő formája alakult ki. Az első és a legnagyobb hagyományra visszatekintő a tájszógyűjtés⁵, a második a tájnyelvi szótárak anyagának gyűjtése, amely a CsángSz.-ral és SzamSz.-ral századunk elején indult meg. Viszonylag a legfiatalabb talán a népi foglalkozások szókincse iránti érdeklődés. Mint fentebb említettem, a századforduló tájékán a néprajzkutatók már felfigyeltek ugyan a különböző eszközök, tárgyak népi elnevezései vizsgálatának fontosságára, Frecskay János pedig szaknyelvmagyartató, nyelvművelő cézzal tett közzé gazdag anyagot, külön tanulmánytípus azonban csak Csúry Bálintnak és tanítványainak a munkássága nyomán alakult ki. Forrásukat tekintve a tanulmányok legtöbbször közvetlenül a népi foglalkozások helyszíni megfigyelése közben lejegyzett népnyelvi-néprajzi anyagra épít⁶, kisebb része dolgoz fel nyelvtörténeti adatokat⁷. Az összegyűjtött népnyelvi anyag közlési-feldolgozási formája a néprajzi leírás és a szójegyzék. Csak később, az ötvenes években jelent meg a feldolgozásnak egy új formája, amely nyelvészeti, lexikológiai módszerekkel behatóan vizsgálta egy népi foglalkozás szakszókincsét⁸. A néprajzi leírás a Csúry-féle iskola gyakorlatában megfelelt az etnográfiai kialakult hagyományoknak és igényeknek, amennyiben a munkamozzanatokat pontról pontra követte, és az így leírt anyagot a néprajz számára még külön forrásértékűvé tette rajz- és fényképmellékletekkel. Amint Kovács László írja: „...a népnyelvi gyűjtés a tárgykörök szerinti teljes leírás módszerével él, ami annyit jelent, hogy pl. a ház szókincsét a ház teljes leírása keretében adja“ (NéprÉrt. XXXI [1939], 393).

Felvetődhet még az a kérdés — a külföldi szakirodalom példáit látva —, hogy a néprajz követelményeinek és a nyelvtudomány igényei-

⁵ Vö. Szűcs József, *A népnyelvi kutatás története*. Bp., 1936. 11—4.

⁶ L. pl. Nagy Jenő, *A népi kendermunka műszókincse Magyarvákon*. Debrecen, 1938. — Imre Samu, *A kolozsvári fazekasság műszókincse*. Kvár, 1942. — Márton Gyula, *A zilahi fazekasmesterség*. Kvár, 1948.

⁷ L. Szabó T. Attila, *A dési fazekasok mesterműszavai*. MNy. XXXIV (1938), 117—22. — Vámosi Nándor, *A debreceni csizmadiaák céh- és műszavai*. Debrecen, 1942.

⁸ L. Márton Gyulának az 1. jegyzetben idézett munkáját.

nek nem felelne-e jobban meg az a leírásmód, amely a lexikológiai vonatkozású megállapításokat is a néprajzi leírás keretébe ágyazza. Ezt kétféleképpen lehetne megvalósítani: egyrészt a címszók fogalmi körök szerinti elrendezésével⁹, másrészt pedig egy-egy szűkebb fogalmi körre vonatkozó elnevezések közös alfejezetben való jelöléstani és tárgyi néprajzi elemzésével¹⁰. Úgy véljük, ezzel a szerkesztési eljárással egyik tudomány szak igényeinek sem lehetne eleget tenni, mivel az összefüggő néprajzi leírást széttröknék, felapróznák a nyelvészeti jellegű megállapítások, a több jelentésű szakszók más-más fogalmi körbe való utalásával, valamint az alaktanilag összefüggő szavak szétszórásával a nyelvi szempontú elemzést nehezítenék meg.

Az eddig alkalmazott néprajzi leírás megfelelt tehát az etnográfia követelményeinek is. Kérdés most már, hogy az ehhez való ragaszkodás megfelel-e majd a néprajz megváltozott igényeinek. Erre nem lehet másként válaszolni, mint azzal, hogy a szakszókincset leíró és vizsgáló dolgozatban a fő cél mégiscsak az, hogy megfeleljen a nyelvtudomány szempontjainak. Erre még akkor is törekednie kell, ha ily módon nem elégítheti ki teljes mértékben a funkciórendszerre irányuló néprajzi feldolgozás követelményeit. Helytelen lenne ugyanis a néprajzi leírást helyezni előtérbe, azzal helyettesíteni a lexikológiai elemzést, hiszen az etnográfia ebben az esetben csak mint segédtudomány jöhet számításba (vö. Gárdonyi Sándor, *Szempontok a német bányásznyelv kutatásához*. (FilKözl. IV [1958], 318). Ezt az álláspontot az is indokolja, hogy a néprajzi jelenség vagy komplexus alapjellemtvonásai jellegükben térnek el a terminustól, a névtől, hiszen az utóbbi mozgásában és változásában sok esetben csak a nyelv törvényeihez igazodik, függetlenül a jelenségtől (vö. Barabás, *Kartográfiai módszer a néprajzban*. 135—6).

7. A magyar néprajzi és nyelvészeti szakirodalom futólagos áttekintése meg a más nyelvekre vonatkozó hasonló jellegű szakmunkák figyelembe vétele alapján az a következtetés fogalmazható meg, hogy a magyar nyelvtudomány és a magyar néprajz eddig is eredményesen végezte a két diszciplína összefogását igénylő népi szakszókincs vizsgálatát. Igaz ugyan, hogy időben nem volt meg mindig a párhuzamosság — előbb a néprajzosok, később inkább a nyelvészek tanúsítottak fokozottabb érdeklődést a probléma iránt —, de napjainkban, különösen az MNyJA. és az MNA. szinte párhuzamosan folyó munkálatainak eredményeként egyre közelebb állunk ahhoz, hogy az évtizedek óta folyó kutatások összegeződjenek. Különösen a hagyományos földművelés szókincsének gyűjtése halad jól, hiszen mind az MNyJA.-nak és az MNA.-nak, mind pedig a Végh József szervezte önkéntes gyűjtőmunkának¹¹ ez áll a közép-

⁹ L. Lore Chadman d. *Beiträge zum französischen Wortschatz der Mode*. Romanisches Seminar der Universität Bonn. Bonn, 1961.

¹⁰ L. O. Reichmann, *Der Wortschatz der Siegerländer Landwirtschaft und Haubergswirtschaft I—II*. Marburg, 1966.

¹¹ L. tőle: *Regionális nyelvjárási szótáraink és a magyar nyelvjárási szókincs-archívum terve (A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagának és szókincsének gyűjtése)*. MNy. LX (1964), 290—303.

pontjában. Tematikailag hiányolnunk kell, hogy a népi kismesterségek és a népi díszítőművészet szókincsének gyűjtése és feldolgozása háttérbe szorult, egyedül a tájnyelvi szótár-munkálatok meg az egyes néprajzi egységek teljes feldolgozását célzó monográfiák pótolják ezt a hiányt. Ezért is fontosnak és szükségesnek tartjuk, hogy a magyar nyelvtudományban meglévő hagyománynak megfelelően — a lehetőségek szerint megújított és kiegészített módszerrel — minél több szakszókincs-monográfia íródjék éppen az említett, elhanyagoltabb témakörökből. Előbb-utóbb pedig bizonyára konkrét tervként fog felvetődni szakatlaszok, valamint regionális néprajzi atlaszok elkészítése is.

II

1. A néprajzi leírás általános kérdéseinek áttekintése után a továbbiakban a népi díszítőművészet, speciálisan a népi hímzés néprajzi leírásának és a többi díszítőművészeti formától való elhatárolásának néhány problémáját érintem. A néprajzi köülhatárolás két vonatkozásban vetődik föl: 1. mi a népi és a nem népi hímzés határa? 2. hogyan különíthető el a hímzés a vele rokon díszítőművészeti ágaktól, a Kalotaszegen *szédettesnek* nevezett szőttesektől meg a csipke- és recemintáktól, amelyek újabban egyre inkább terjednek egyes falvakban?

A népi díszítőművészet legfőbb ismérve — amint azt Palotay Gert-rúd és Kresz Mária megállapította — „a közös hagyomány és a hagyományban megnyilvánuló közös ízlés”¹². Föltétlenül népi művészeti alkotásnak számít tehát az a díszített használati tárgy, amelyet saját részükre vagy rokonaiknak, ismerőseiknek készítenek a falusiak. De ide vonhatók a kismesteremberektől falusi megrendelőiknek, azok ízlése szerint létrehozott tárgyak, így pl. a kalotaszegi szücsmunkák. Mert — mint Palotay megállapítja —: „A nép számára dolgozó kismesterember (szücs, szürszabó, fazekas, asztalos stb.) termékei még kétségtelenül ide, a népművészet körébe tartoznak, a fogyasztó népi hovatarozására való tekintettel is, de legfőképpen a népművészet stílusbélégei szerint megnyilvánuló díszítésmódjuk miatt“ (i.m. 3). A mai hímzések ebből a szempontból megoszlást mutatnak: egy részük még mindig a falusiak saját használatára készül, de sokat és egyre többet csinálnak városi megrendelőiknek is. A kivitelezésben ez a két csoport elég határozottan elkülönül, mivel az előbbi több olyan kivitelbeli jellegzetességet mutat, amely minden darabot egyszeri alkotássá, művészi értékűvé avat. Az eladásra szánt darabok, különösen azok, amelyek szálszámolással készülnek, teljesen sablonizáltak, sőt színezésben, alapanyagban is gyakran a megrendelő ízlését követik. Még az egyedi megvalósulásban jóval nagyobb változatosságot lehetővé tevő írásos is készül már előnyomott minták alapján. A varrottasok készítői maguk is tisztában vannak a kétféle munka értéke közti különbséggel. Vincze Katalin 80 éves magyarvalkói íróasz-

¹² Vö. Palotay, i.m. 2—4. — Kresz, *Népi díszítőművészetünk fejlődésének útjai*. Kny. az Ethn. LXIII (1952) évfolyamából. 10—2.

szony a következőket mondta erről: „Most hallottam, hogy Hunyadon nyomtatták. De én ara nem adok semmit, m^{er} a szabatkézz^{el} mindig újítja. Ugy mind étyf^{orma}, de így osztán különbözik. Így akkor lév^ágom mégint a többit, m^e az enyim szébb“ (Hangfelvétel I, 24—5). A szakszókinest is tükrözi ezt a kett^{öss}éget, hiszen a *műl^{ij}ő*, *bécsikend^{ős}*, *r^ékaméterit^ő* stb. vagy a *zöld* és a *sárga* mint a hímzés színe újabb fejlődés eredménye. A népi hímzés témaköréből nem zárjuk ki az eladásra készülő varrottásokat sem, mivel vizsgálatukkal a két hímzéstípusnak a szókinestben is megmutatókozó viszonyára nézve értékes megállapításokra juthatunk (vö. Palotay i.m. 4). A „népi“ jelz^{öt} tehát tágabban értelmezzük: olyan hímzésekre vonatkoztatjuk, amelyeket a nép készít saját magának vagy eladásra. Nyilvánvaló viszont, hogy az intencionális (közvetett, vagyis csak a szóhagyományban élő) adatok kizárólag a közös hagyományból a közösség ízlése szerint készült hímzésekre vonatkoznak, gyűjtésükről éppen ezért nem lehet lemondani. A funkcionális (közvetlen) nyelvi adatok híven tükrözik azt a kett^{öss}éget, amely ma, az iparrá, iparművészetté válás korában a népi díszítőművészetre jellemző.¹³

A hímzésnek a vele rokon díszítőművészeti ágaktól való elhatárolására a következő kézenfekvő megoldás kínálkozik. A sz^{öt}tesek és a varrottások elsősorban genetikailag függn^{ek} össze.¹⁴ Technikában azonban ma már elkülönülnek egymástól, és mivel a sz^{öt}tesek nem jellemzők Kalotaszeg egész területére, úgy vélem, nem önkényes eljárás tőlük függetlenül vizsgálni a hímzések szókinestét. Gyűjtés közben természetesen a sz^{öt}tesekre vonatkozó fontosabb adatokat is feljegyzem. A legfeltűnőbb velük kapcsolatban az, hogy az Almás mentén nagyon érződik a Szilágyság hatása, ahol a sz^{öt}tes szinte a legjellemzőbb díszítőművészeti forma.

A hímzéstechika legfejlettebb módja, a vagdalásos eljárás a csipkékkel és a recemunkával mutat kapcsolatot. Bár több kalotaszegi faluban a recemunka terjedőben van, nem tartom feladatommak, hogy ennek a technikának a nyelvi anyagát is vizsgáljam. A csipkék egy része egészen régi, kötések formájában régóta alkalmazzák vászonszélek összefogására, pl. ágyterit^ő lepedők esetében. A kötésminta elnevezéseket mindig feljegyzem, mert funkciójuk szerint szervesen hozzátartoznak a hímzéshez. Ebben a tekintetben Ferencz Kornélia és Palotay Gertrúd álláspontját tartom irányadónak: „Mi a hímzés határaként az összevarrást tekintjük, amelyben a hímzés még nem hagyta el az ősi alapot, hanem hozzá rögzítődik. Könyvünkben a hímz^ésszerű munkát eddig a határig jelöljük“ (i.m. 11).

2. Mint ahogy utaltam már rá, a díszítőművészet, így a népi hímzés leírásában nem lehet a munkamenetet alapul venni, mint más foglalko-

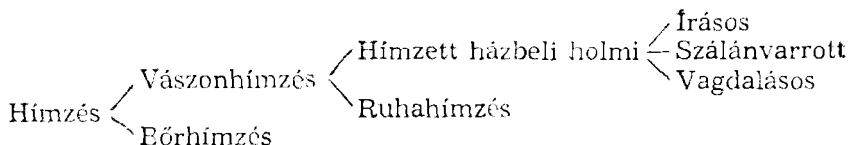
¹³ A kétféle adattípus megkülönböztetésére l. Vajda László, *A néprajzi anyaggyűjtés módszere és jelentősége*. Ethn. LXV (1954), 13. — Vargyas Lajos: Ethn. LXV (1954), 244.

¹⁴ Vö. Fél Edit, *Tájékoztató a népi hímzések gyűjtéséhez*. Bp., 1953. 5.

zások esetében. Nagy Jenő *A magyaralkói vállfőminták* (MNy. I, 122—9) című tanulmányában kialakított egy eljárást egyetlen hímzés-típus bemutatására. Ennek módszertani szempontból az a tanulsága, hogy az öltésmódokat és a mintaelemeket külön kell leírni (vö. i.m. 122—3). A hímzések teljes leírását nem lehet másképpen elvégezni, mint külön venni az adatokat az alapanyag, a technika, a hímzés funkciója és a minták jellege szerint (vö. Viski Károly, *Díszítőművészet*: MszNépr. II. 274—319).

Magukat a hímzéseket az alapanyag szempontjából két nagy csoportra osztjuk: vászonhímzésekre és bőrhímzésekre. „A két csoport nemcsak az alapanyag s a használatos hímzőfonál minőségében különbözik élesen egymástól, hanem a díszítőanyag és az alkalmazott technika tekintetében is. A női vászonneműek egy tetemes részén kizárólag szereplő keresztaszemes technikáknak legelterjedtebb fajtáival nem találkozunk a férfihímzéseken. A férfi szücsök bőrhímzései jobbra csupán laposhímzéssel készülnek, s így technikai szempontból nem számottevők“ (Ferencz — Palotay i.m. 11). (Közbevetőleg jegyzem meg, hogy Kalotaszegen a vászonhímzés nem kizárólag női hímzés, tehát nemcsak nők készítik, s a szücsőhímzést sem csak férfiak.)

További csoportosításunk a vászonhímzésekre vonatkozik. A funkció szempontjából eltérő, technikában is nagyon változatos ruhahímzések és a ház belső felszereléséhez tartozó hímzett darabok külön csoportot alkotnak. Az alkalmazott technika alapján Kalotaszegen három nagy hímzescsoportot különíthetünk el: a szabadrajzú minták alapján készülő, főként láncöltésekből álló írásost, a szálánvarrott öltéssel és keresztaszemmel készülő szálszámolásos hímzéseket, valamint a szálak kivágásával is díszített vagdalásosakat. A két utóbbi csoportot a nép együtt szokta *akasztalat varrásnak* nevezni, mivel mindkettő az alapanyag szálainak számolásával készül, ebből pedig egy egységnyi (2—3—4) szálnak a neve *akasztalat* (vö. Fél Edit, *Evezetés a magyar népi hímzések ismeretébe*. Népművelési Intézet. Kézirat. Bp., 1964. 23). Az osztályozás eddigi menetét így összegezhettük:

3. Az említett három hímzéstípuson belül külön kell leírni az öltésmódokat, amelyek a technika szerint jól elkülöníthetők. Az öltésmódok és a díszítőelemek viszonylag teljes bemutatását meg lehet valósítani, mivel számuk nem túlságosan nagy. A szálszámolásos technika esetében a díszítőelemek legtöbbször változatlanul kerülnek be a nagyobb kompozicionális egységbe, de még a szabadrajzú írásos esetében is néhány ál-

landóan ismétlődő díszítőelemből (pl. *tyúkszém, majoránna, horgas, fojó, levél* stb.) és a fő motívumból alakítják a mintát, a kompozíciót.

Maguknak a mintáknak az osztályozása az etnográfianak is elég nagy problémája. A mi számunkra ennek nincs különösebb elméleti fontossága, ezért is törekszünk egyszerűbb megoldásra, hiszen itt a cél pusztán az, hogy meg lehessen találni a néprajzi leírás vázát. Az is érthető, hogy a mintanevek fogalomköri osztályozása nem felel meg a minták tematikus rendszerének (annál jóval változatosabb), hiszen a legtöbb esetben a minta teljesen átalakult, nem lehet belőle kinyomozni azt a szemléletet, amely az elnevezésben közrejátszott (a minták átalakulására nézve l. Kresz Mária i.m.). Pl. az Erdély-szerte ismert, Kalotaszegen is általános *kokastaréjos* nevű minta teljesen mértani jellegű, holott a név alapján növényi ornamentikára gondolnánk. Vagy a körösfői *bocskoros* minta ma már inkább növényi ornamentikára emlékeztet. Vannak természetesen teljesen párhuzamos megfelelések is, különösen újabb minták esetében. Pl. a *szíves* valóban szívet ábrázol, a *tulipántos* tulipánt stb.

A leírás menete során a mintákat a következő osztályozás szerint mutatjuk be: I. Geometrikus minták. II. Ábrázoló jellegű minták: 1. Növényi ornamentika, 2. Állatokra utaló díszek, 3. Tárgyakra utaló díszek, 4. Emberre utaló díszek. III. Szimbolikus minták.¹⁵

4. Végül külön kell foglalkoznunk a leírás rendjén a hímzéshez használt cérnaféleségekkel, illetőleg a színezéssel. Éppen mint a népviseletben, a hímzésben is megfigyelhető, hogy a Felszegen a tiszta, élénk színek kedveltek, bizonyos színek (zöld, sárga) nem fordulnak elő, illetőleg csak újabban jelentek meg. A hímzések rendszerint egyszínűek, színekombinálásra csak egészen új, eladásra készült darabokon van példa. A Nádás mente már inkább kedveli a tarka színeket, ez elsősorban a viseletben mutatkozik meg, de hatással van a hímzésekre is. Ebben a tekintetben egyébként valószínűleg falvanként is érdekes sajátosságokra derül majd fény (vö. Palotay, *Megkülönböztető öltözet- és viseletjegyek Kalotaszegen*. Ethn. LIV [1943], 193—4).

5. A néprajzi leírással ily módon sikerül talán átfogó képet adni Kalotaszeg e sajátos népművészetéről, hiszen „... az alapanyag és fonál, díszítmény és öltéstechnika, továbbá a munka alakja, mérete s a színek megválasztása együttesen jellemzi egy-egy vidék hímzését“ (Ferencz — Palotay i.m. 12). A fő cél — ismétlem — nem is az, hogy az adott szinkron kép az etnográfia legsajátosabb igényeit: a funkcióvizsgálatot és az összehasonlító elemzést a legteljesebb mértékben kielégítse, hanem, hogy az adattárban felhalmozott és a nyelvi elemzés rendjén vizsgált szakszókinccs életét, az egyes szavak tárgyi megfelelőjét bemutassa. Ehhez a pusztán leírásán kívül jelentős mértékben járulnak hozzá a rajzok és fényképek is.

¹⁵ A minták osztályozási problémáira nézve l. Dunăre Nicolae, *Brodeviile: Arta Populară Românească*, Buc., 1969, 415—62.

CÎTEVA PROBLEME ALE DESCRIERII ETNOGRAFICE ÎN CERCETAREA TERMINOLOGIEI POPULARE

(R e z u m a t)

În prima parte a lucrării autorul analizează monografiile etnografice maghiare de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului al XX-lea, pentru a clarifica măsura în care materialul acestora poate fi valorificat în cercetările privind terminologia populară. Se constată că majoritatea acestor lucrări, dar mai ales cele apărute după 1930, conțin material lexicologic foarte bogat, iar metoda folosită de autori în descrierea diferitelor indeletniciri a putut fi folosită și de lingviști în lucrările de terminologie populară. Materialul lexicologic oferit de *Atlasul Graiurilor Maghiare* (primul volum apărut în 1968) și *Atlasul Etnografic Maghiar* (în curs de redactare), vor constitui o sursă importantă pentru asemenea cercetări.

În partea a doua a lucrării sînt tratate problemele cu caracter etnografic legate de studierea terminologiei maghiare a broderitului din ținutul Călatei.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО ОПИСАНИЯ В ИССЛЕДОВАНИИ НАРОДНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

(Резюме)

В первой части статьи автор анализирует венгерские этнографические монографии конца прошлого и начала XX-го века, с тем, чтобы выяснить степень, в которой их материал может быть использован в исследовании народной терминологии. Автор отмечает, что большинство этих трудов и, главным образом, труды вышедшие в свет после 1930 г., содержат очень богатый лексикологический материал, и метод, использованный авторами для описания различных занятий, был применен и лингвистами в трудах по народной терминологии. Лексикологический материал, предоставляемый Атласом Венгерских Говоров (первый том был опубликован в 1968 г.) и Венгерским Этнографическим Атласом (в стадии редактирования), будет важным источником для вышеупомянутых исследований.

Во второй части статьи изложены вопросы этнографического характера, связанные с изучением венгерской терминологии вышивания в крае Кэлаты.

QUELQUES PROBLÈMES DE DESCRIPTION ETHNOGRAPHIQUE DANS L'ÉTUDE DE LA TERMINOLOGIE POPULAIRE

(Résumé)

Dans la première partie de sa contribution l'auteur analyse les monographies ethnographiques magyares de la fin du siècle dernier et du début de notre siècle, afin de préciser dans quelle mesure leurs matériaux peuvent être mis en oeuvre dans les recherches relatives à la terminologie populaire. On constate ainsi que la plupart de ces travaux, surtout ceux parus après 1930, contiennent un matériel lexicologique très riche et que la méthode employée par les auteurs dans la description des différentes occupations a pu être utilisée aussi par des linguistes dans les travaux sur la terminologie populaire. Le matériel lexicologique offert par l'Atlas des Parlers Hongrois (premier volume, paru en 1968) et l'Atlas Ethnographique Hongrois (en cours de rédaction) constituera une source importante pour des recherches de cette nature.

Dans la seconde partie de l'article il est traité de problèmes de caractère ethnographique, liés à l'étude de la terminologie magyare de la broderie dans le pays de Călata.

CONCEPȚIILE ESTETICE ALE LUI N. M. KARAMZIN ȘI PREROMANTISMUL ANGLO-GERMAN

ADRIAN GHIJÎȚCHI

Fizionomia complexă și contradictorie a literaturii ruse din primul pătrar al secolului al XIX-lea și îndeosebi geneza romantismului nu au pînă acum o explicație unanim acceptată, în mare parte și datorită ignorării concepțiilor estetice ale lui N. M. Karamzin, a raporturilor lui cu literatura occidentală și a diminuării rolului creației lui în istoria literaturii ruse.

În lucrările *Literatura și realitatea* (1959) și *Poezia realității* (1961), D. D. Blagci susține că orientările „antirealiste“, preromantismul și romantismul, s-au dezvoltat în Rusia „relativ slab“. G. P. Makogonenko, în monografia *Radiscev și epoca lui* (1956), deși admite că în primul deceniu al secolului al XIX-lea preromantismul a ocupat o situație dominantă¹, îi reproșează lui Karamzin „îndepărtarea de tradițiile luministe radisceviene“, care a condiționat crearea unor opere ce au servit la „reinarmarea ideologică a nobilimii“², imprimînd preromantismului „tendințe conservatoare... uneori vădit reacționare“³, iar discipolii săi au desfășurat „o activitate lichidatoris‘ă“⁴. Caracterul eronat al unor atari poziții în cercetarea fenomenului literar este astăzi evident și nu necesită să mai fie demonstrat. Conse înțele lor se resimt pînă și în cele mai recente studii privitoare la evoluția ideilor estetice în secolul al XVIII-lea și începutul celui următor⁵, studii axate în principal pe ace-

¹ G. P. Makogonenko, *Radiscev i evo vremija*, Goslitizdat, Moscova, 1956, p. 540.

² *Ibidem*, p. 542.

³ *Ibidem*, p. 543.

⁴ *Ibidem*, p. 637.

⁵ Cf. N. D. Kocetkova, *Idejno-literaturnyje pozicii masonov 80—90 godov XVIII-vo veka i N. M. Karamzin*, în *Russkaija literatura XVIII-vo veka. Epoha klassicizma*, Moscova—Leningrad, 1964; F. Kanunova, *Iz istorii russkoj povesti*, Tomsk, 1967; L. I. Kulakova, *Esteticeskije vzgleady Karamzina*, în vol. *Russkaija literatura XVIII-vo veka*, Moscova—Leningrad, 1964; M. I. Lotman, *Poezija Karamzina*. Studiu introductiv la vol. N. M. Karamzin, *Polnoije sobranije stichotvorenij*, Moscova, 1966; L. I. Kulakova, *Ocerki po istorii russkoj esteticeskoj mysli XVIII-vo veka*, Leningrad, 1968.

leăși criterii extraliterare. Se trece, de obicei, sub tăcere faptul că printr-o susținută activitate publicistică și prin beletristica sa Karamzin a difuzat o profuziune de idei literare noi, a abordat teme și procedee inedite în literatura rusă, a discreditat normele vechi și artificioase ale clasicismului, contribuind substanțial la crearea unor opere capabile să reflecte sensibilitatea și starea de spirit a contemporanilor săi și, în ultimă instanță, să faciliteze procesul de sincronizare a dezvoltării culturale din țara sa cu aceea a Europei occidentale.

Necesită corective și formulările prea categorice privind caracterul prin excelență democratic al ideologiei Luminilor, cit și cele referitoare la sistemul unitar al esteticii luministe. În acest context, atitudinea lui Karamzin în anumite împrejurări, atitudine care îi atrage reproșuri „tradiționale“, nu va mai constitui o excepție demnă de a fi condamnată fără drept de apel, ea încadrându-se într-o tendință viguros manifestată în însăși mișcarea Luminilor pe la jumătatea secolului. Paul Hazard, în celebra sa lucrare *La pensée européenne au XVIII-e siècle*. Albert Soboul, în studiul *L'Audience des Lumières sous la Révolution Jean-Jacques Rousseau et les classes populaires*⁶, iar la noi D. Popovici, în volumul *La Littérature roumaine à l'époque des Lumières*, au demonstrat irefutabil că mișcarea Luminilor nu a fost unitară chiar de la originile ei, n-a constituit „un sistem coerent, ... un fascicol unic“ (Albert Soboul). În cadrul ei au coexistat tendințe diverse, uneori diametral opuse: raționalism și senzualism, materialism și idealism etc.⁷ În plină dominare a raționalismului se conturează la Dubos estetica sentimentului; scapă de rigorile esteticii luministe și unele opere ale lui Jean-Jacques Rousseau, în care, în pofida cultului excesiv al rațiunii și încrederii nelimitate în progres, se profilează, pe linia opusă ideologiei Luminilor, idealul omului fericit care trăiește departe de influența „nefastă“ a civilizației. Pe de altă parte, reprezentanți de seamă ai filozofiei luministe, bunăoară Voltaire, Diderot sau Mably, consideră organizarea statelor pe baze strict democratice, în epoca contemporană lor, drept o gravă eroare⁸. Totodată, deși idolatrizau rațiunea — „fărîma de adevăr concedată muritorilor“ (P. Hazard) — luministii nu admiteau folosirea ei de către acea categorie socială pe care Voltaire o numea „la populace“ și o considera condamnată a-și câștiga existența numai cu brațele, neavînd nici timpul necesar, nici capacitatea de a se instrui. Căci rațiunii i se contesta atunci caracterul de facultate innăscută, postulîndu-se că ea se formează și se perfecționează concomitent cu spiritul uman pentru a deveni aptă de a judeca, de a stabili raporturi, diferențieri etc.⁹ În aceste probleme s-au manifestat pregnant limitele idealurilor egalitare la filozofii luministi. Așadar, incriminata poziție antiluministă a lui Karamzin, limitele gîn-

⁶ Vezi volumul *Utopie et institutions au XVIII-e siècle. Le Pragmatisme des Lumières*. Ed. Mouton et Co., Paris, 1963, p. 289 et passim.

⁷ Cf. D. Popovici, *La Littérature roumaine à l'époque des Lumières*, Sibiu, 1945.

⁸ Cf. D. Popovici, *op. cit.*

⁹ Cf. Paul Hazard, *op. cit.*, partea I, cap. *La raison*, p. 35 ș.u.

dirii sale social-politice au aparținut epocii însăși, au avut ascendență în lucrările filozofilor francezi amintiți — care îi erau binecunoscute — dar au putut, de asemeni, proveni de la stürmerii germani, cît și de la mentorii lui din Rusia. În perioada formării sale intelectuale, în cercul francmasonilor moscoviți, Karamzin s-a aflat sub înrîurirea lui A. M. Kutuzov, admirator fervent al literaturii anglo-germane și antiraționalist convins¹⁰. În același timp Karamzin a audiat cursurile unor profesori germani, în special cele de filozofie ținute de Schaden și J.-G. Schwarz¹¹. Acesta din urmă a organizat „Societatea amicală savantă“, din ai cărei membri stipendiați au făcut parte Karamzin, poetul A. Petrov ș.a. Prin intermediul lui J.—G. Schwarz și A. M. Kutuzov tînărul Karamzin a cunoscut îndeaproape literatura și filozofia germană, astfel încît, atunci cînd a întreprins îndelungata sa călătorie în Occident, între anii 1779—1780, și i-a vizitat pe Kant, Wieland, Herder, Ramler ș.a., putea să declare, îndreptățit: „Operele dumneavoastră sînt bine cunoscute în Rusia“ și să discute cu ei în cunoștință de cauză. Stau mărturie în acest sens *Insemnările unui călător rus* și articolele karamziniene de critică literară.

În acea epocă se desfășoară în Europa occidentală o luptă îndirjită împotriva admirației excesive față de antici și a imitării lor scrupuloase. Normele esteticii clasicismului sînt supuse unor atacuri susținute prin pana lui Diderot, Hamann, Porcel, Wood, Young, Lessing ș.a.¹² Marii poeți au repudiat întotdeauna canoanele, fiindcă geniul lor le permitea să perceapă frumosul nemijlocit, fără nici un fel de intermediari, declară Hamann; așa-numitele „erori“ ale scriitorului de geniu nu sînt altceva decît „erori scripitoare“, adică autentice frumuseți artistice, susține Lessing; „Les règles ont fait de l'art une routine“, proclamă Diderot; în sfîrșit, Porcel, într-o adunare plenară a Academiei spaniole, formulează aceeași idee în termeni plastici: „Pegasul are aripi și nu frîu!“¹³ Ideile noi, îndrăznețe, ce constituiau climatul epocii, au fost reluate, dezvoltate și adîncite de către Herder, care devine un apostol înflăcărat al libertății artei față de cerințele încorsetante ale esteticii clasice. Preluînd o teză a lui Wood din *Încercare asupra geniului original și scrierile lui Homer*, Herder interpretează conceptul de poet drept o rezultantă firească a mediului și a experienței de viață a personalității respective. Homer este privit ca reprezentant al unei epoci și țări determinate și, în virtutea acestui fapt, o parte a operei sale nu trezește rezonanța cuvenită în sensibilitatea cititorilor moderni. Valoarea artistică a operei

¹⁰ Cf. N. D. Kocetkova, *op. cit.*

¹¹ J. G. Schwarz a fost invitat în Rusia de către prințul Gagarin, în 1766, ca preceptor al copiilor lui, apoi a ocupat catedra de filozofie la Universitatea din Moscova, unde în aceeași perioadă lucrau și profesorii: Eiler, Reichman, Langer, Reichel, Schaden. Vezi *Istoriya Moskovskovo Universiteta*, Moscova, 1955, vol. I, p. 41—42.

¹² Cf. Paul van Tieghem, *Le Prérromantisme*, Ed. F. Rieder et Co., Paris, 1924, vol. I.

¹³ Apud Paul van Tieghem, *op. cit.*, p. 24 și 25.

homerice rezidă cu deosebire în aceea că ea zugrăvește o lume diferită de a noastră. Perfecțiunea operelor geniale din epocile revoluate este rezultatul consonanței lor cu spiritul epocii în care au fost create. În consecință, dacă artistul abdică de la această cerință imperioasă și va continua să imite servil pe antici, el nu va fi în stare să creeze opere perfecte. Asadar, frumosul nu mai este considerat drept o categorie eternă și imuabilă, ci susceptibilă de variațiuni, în funcție de epoca istorică. Începe, deci, procesul de relativizare a categoriei de frumos, proces care va fi adâncit mai târziu de către esteticienii romantismului. Gustul, expresie a rațiunii în artă, întâmpină aceeași opoziție ca și regulile. Astfel se face distincția între „vrai goût“ și „faux goût“, primul esențial și elevat, cel de al doilea arbitrar și accidental.

Categoriile fundamentale ale esteticii clasicismului cedează în fața poetului de geniu, deoarece, după cum susținea Lessing în *Dramaturgia de la Hamburg*, ele sînt posterioare geniului și provin de la el¹⁴. Poezia autentică nu are nevoie de maeștri și modele, ea lichidează superstiția regulilor și idolatria gustului.

Sub influența ideilor herderiene se ridică împotriva spiritului francez și a esteticii clasice stürmerii Nicolai, Mendelsohn, Schmid, Gerstenberg, tînărul Goethe, îmbrățișînd entuziast noile concepții. Herder acreditează ideea că marile genii sînt acelea ale epocilor de primitivitate, cînd se gîndește poetic în mod spontan, și genialitatea este firească pentru că se manifestă fără antecedente. Totodată el postulează teza că limba acestor popoare este mai proaspătă, plină de muzicalitate, incomparabil mai bogată în metafore inedite. Aceste idei noi au găsit o elocventă confirmare în *Odele runice*, culese în țările scandinave și editate în 1756 de către elvețianul Mallet, în poemele ossianice ale lui Macpherson, apărute între anii 1760—1763, în *Relicvele vechii poezii engleze*, publicate de Percy în 1765, opere care au fost considerate documente inestimabile pentru cunoașterea poeziei primitive sub aspectul expresivității și simplității ei, întruchipare a creației geniale, libere de orice constrîngere exterioară, artificială.

În strădania de a găsi și alte scrieri opuse celor ale grecilor și romanilor „prea civilizați“, este descoperită valoarea poetică a Bibliei, relevîndu-se frumusețea, sobrietatea stilului ei simplu, lipsit total de abstracțiuni. Promotorul inspirației biblice este, în Germania, poetul Klopstock; în Elveția misticul Lavater proclamă imitarea *Psalmilor* drept „cel mai sublim scop pe care poate să și-l propună un poet“¹⁵; în Franța Sébastien Mercier, Thomas, Marmontel, chiar și militantul pe tărîm social André Chénier, pledează pentru necesitatea sublinierii frumuseților ieșite din comun ce se întîlesc din abundență în *Psalmi* și mai ales în *Cîntarea cîntărilor*.

¹⁴ Cf. Lessing, *Opere*, București, 1958, vol. I.

¹⁵ Apud Paul van Tieghem, *op. cit.*, p. 40.

Stürmerii Klinger, Lenz și Voss sînt adepții ideii de libertate totală în poezie, ceea ce ducea în mod firesc la sinceritate deplină, la reflectarea impresiilor imediate și, evident, la restructurarea formei artistice.

În cel de al optulea deceniu al secolului Herder începe să adune *Volkslieder*. Curînd, după exemplul său, în întreaga Europă se culeg balade și cîntece populare. În Rusia, primele culegeri cu acest profil sînt alcătuite de Ciulkov, intitulate *Cîntece populare* (1770—1774) și *Legende* (1780). Interesul pentru antichitățile literare autohtone culminează aici cu descoperirea *Cîntecului despre oastea lui Igor* (1795) și cu tentativa de a imagina o mitologie slavă.

În această persistentă orientare către poezia primitivă, spontană și sinceră, au jucat un rol deosebit poemele ossianice. Ele au generat pretutindeni valuri de admirație, dar mai cu seamă în Germania, care a ocupat unul din primele locuri sub aspectul încrederii în autenticitatea lor, al edițiilor succesive și al calității traducerilor. Pe lângă faptul că aceste poeme au subminat prestigiul anticilor, constituind o pedoarie elocventă în favoarea imaginației și sentimentului, ele au oferit poeziei europene elemente noi care, parțial, vor fi încorporate ulterior în creația romantică.

Am considerat necesară această succintă incursiune în atmosfera literară occidentală, deoarece, după cum vom încerca să arătăm, creația lui Karamzin este impregnată de idei în jurul cărora au gravitat preocupările celor mai însemnați scriitori ai epocii.

Format în climatul efervescent ce se întronase în cercul francmasonilor moscoviți, cu orientarea lor declarată către literatura preromantică occidentală, în special anglo-germană, Karamzin se dovedește extrem de receptiv la ideile literare ale vremii. În timpul călătoriei sale prin Germania, Elveția, Franța și Anglia el stabilește contacte directe cu filozofi și scriitori și, sub înfrîurirea mișcării de idei din țările străbătute, își formulează crezul estetic și scrie primele povestiri. De altfel, scopul călătoriei sale Karamzin l-a formulat limpede în discuția cu Wieland, declarînd că intenționează „să culegă unele impresii plăcute și să-și îmbogățească imaginația cu idei noi”¹⁶ (sublinierea noastră, A.G.). Nu este prea dificil de stabilit care sînt acele „idei noi”, dacă citim cu atenție scrierile karamziniene. Ne vom sprijini, în primul rînd, pe mărturiile risipite din abundență în *Însemnările unui călător rus*, apoi pe cîteva articole de critică literară și unele poeme. Evident, nu vom putea cita decît o parte din multitudinea pasajelor referitoare la problema ce ne interesează, însă sîntem încredințați că și acestea vor fi suficiente pentru a contura aria ideilor literare ale lui Karamzin și a releva filiația lor.

În îndelungatul său pelerinaj Karamzin îi vizitează pe Kant, Herder, Wieland, Nicolai, poposește la Ermenonville, ultimul refugiu al lui Jean-Jacques Rousseau, la Twickenham, unde a zăbovit la mormîntul lui Pope și „al nemuritorului Thomson”, la Weimar îl caută pe Bodhe,

¹⁶ N. M. Karamzin, *Izbrannyje sočinenija*, Moscova, 1964, vol. I, p. 179.

traducătorul operelor lui Sterne, iar în Elveția pe Tobler, traducător al lui Thomson. Prezentându-se scriitorilor germani, Karamzin utilizează formula stereotipă: „operele dumneavoastră sînt bine cunoscute în Rusia“, și se poate constata, după dialogurile în care se angaja imediat, că această formulă nu era doar de circumstanță, ci reflecta o realitate. Astfel, în convorbirea cu Herder, Karamzin se referă la trei din lucrările scriitorului german și anume: *Documente ale speciei umane*, *Dumnezeu și Paramithiile*¹⁷, discută despre poezia lui Klopstock, pe care-l consideră cel mai mare dintre poeții contemporani germani, apoi despre Goethe și Wieland. Finalul paginilor dedicate lui Herder ni se pare revelator atît prin mărturia privitoare la cunoașterea lucrărilor herderiene, cît mai ales prin angajamentul pe care-l formulează: „Este deosebit de plăcut... să-l vezi în sfîrșit pe omul care ne-a fost odinioară atît de cunoscut și scump prin operele lui... Acum, mi se pare, voi citi cu și mai multă plăcere operele datorate minții lui Herder, amintindu-mi fi-gura și glasul autorului“¹⁸.

Considerații de genul celor de mai sus face Karamzin și în legătură cu lucrările altor scriitori cu care reușește să se întilnească sau cel puțin își manifestă intenția de a le aduce un prinos de recunoștință. Drept rezultat al familiarizării cu creația lui Klopstock, al discuțiilor cu Herder, care tocmai în acei ani și-a desăvîrșit cele două volume din *Volkslieder* (1788—1789), bazate în mare parte pe creația barzilor septentrionali, al întilnirilor cu Nicolai, Lenz, Gerstenberg ș.a., — admiratori, traducători și popularizatori ai lui Ossian —, Karamzin își procură la Leipzig poemul *Fingal*, îl citește în timpul călătoriei pe mare, în mijlocul unei naturi sumbre și dezlănțuite, și e cuprins de sentimente specifice ossianesti. La întoarcerea de la Londra, tot pe mare, declară: „Îl citesc pe Ossian și traduc *Carthon*“¹⁹, traducere care a și apărut în „Jurnalul moscovit“. Ulterior, în articolele sale de critică literară, Ossian va ocupa unul din locurile principale în argumentarea necesității de a dispune de libertate în creația poetică, în manifestarea imaginației, spontaneității, sentimentului.

În articolul programatic al „Jurnalului moscovit“ pe 1792, intitulat *Din partea editorului către cititori*, Karamzin prezintă că va publica aici, pe lângă memorialul său, *Insemnările unui călător rus*, „... traduceri din cei mai buni scriitori străini, informații despre cele mai renumite cărți străine noi, despre piesele prezentate pe scenele teatrelor pariziene, despre noutățile teatrului nostru moscovit, despre cărțile rusești și altele“²⁰. Programul fixat a fost îndeplinit în mare parte. Articole referitoare la noutățile literare occidentale, prezentarea succintă a scriitorilor, traduceri semnate de editor și de alți colaboratori, recenzii

¹⁷ „Ja cital esce evo „Paramifii“, neznyje proizvedenija cvetuscej fantazii, kotoryje dyšat grečeskim duchom i prekrasny, kak utrenneja roza“. N. M. Karamzin, *op. cit.*, p. 173.

¹⁸ *Ibidem*, p. 173.

¹⁹ *Ibidem*, p. 598.

²⁰ *Ibidem*, vol. II, p. 115.

abundă în coloanele „Jurnalului moscovit“. Se impune a fi relevată deosebita grijă a lui Karamzin în selectarea operelor destinate traducerii. El urmărește prin acestea mai cu seamă subminarea esteticii clasicismului, difuzarea ideilor literare în vogă, cultivarea gustului cititorilor și sporirea numărului lor, precizînd că se va opri cu precădere asupra scrierilor sentimentale, „agreabile multor cititori cu gust ales și care sînt admiratori ai poeziei adevărate“²¹.

Karamzin înțelege prin conceptul de „poezie adevărată“ o poezie spontană, naivă, liberă de orice constrîngerii de ordin rațional, adică o poezie originală și sinceră, izvorită din natura autentică a omului. Aceasta ne îndreptățește să susținem că o astfel de concepție este de îndubitabilă proveniență herderiană. De altfel, preromanticul rus va dezbate și într-un alt articol principiul programatic al stürmerilor, acela al originalității, declarînd: „Poezia nu rezidă decît în simplitatea și veracitatea sentimentelor și gîndurilor; poetul nu trebuie să descrie decît ceea ce emoționează în mod real sensibilitatea sa“.

Care sînt, însă, scriitorii ce-i vor atrage cu precădere atenția? În primul rînd va fi, bineînțeles, Ossian, din poemele căruia Karamzin nu întîrzie să traducă, pentru că opera lui demonstrează posibilitatea existenței unei poezii autentice, simple și spontane, în afara fruntariilor lumii antice greco-romane, apoi pentru că această poezie se distingea printr-o paletă coloristică rar întîlnită, „o imaginație bogată“ și mai ales prin „simplitate firească“²²; vor urma Thomson și Gessner, Young și Shakespeare, Lessing, Schiller ș.a.²³ Din Shakespeare traduce drama *Iuliu Cezar*, din Lessing piesa de orientare antifeydală *Emilia Galotti*; va recenza romanele lui Richardson etc.

Prezentarea dramei *Iuliu Cezar* constituie un prilej fericit pentru a-l elogia pe Shakespeare, „marele spirit prin care veacurile s-au acoperit de glorie“²⁴, și a susține polemica cu adepții clasicismului. Scriitorii englezi de mai tîrziu „au cercetat cu minuție frumusețile operelor lui“ fiindcă Shakespeare a pătruns „resorturile cele mai intime ale omului, intențiile cele mai ascunse, particularitățile fiecărei pasiuni“²⁵. Că „nu a respectat regulile teatrale este adevărat. Însă adevărata pricină a acestui fapt... era fantazia lui înflăcărată care nu putea să se supună la nici un fel de prescripțiuni. Spiritul lui plana precum vulturul și nu-și

²¹ *Ibidem*, vol. II, p. 118.

²² Precizăm că poemele ossianice au început să fie traduse în Rusia din 1788, de către K. I. Dmitriev, iar în anul 1792 a apărut o traducere completă, datorată lui Kostrov, realizată după versiunea franceză a lui Le Tourneur.

²³ Traduceri prescurtate din *Anotimpurile* lui Thomson au apărut încă în 1784 sub îngrijirea lui N. I. Novikov; în 1787 Karamzin însuși a dat o altă traducere, tot prescurtată, a aceleiași opere. În 1785 A. M. Kutuzov traduce din Young. Revistele „Ipokrena“ și „Priyatnoje i poleznoje preprovodenije vremeni“ inserează traduceri din Young și Ossian, iar ceva mai tîrziu (1795) Anna Turceaninova traduce din *Reliques of ancient english poetry* ale lui Percy. Numeroase reviste publică traduceri din Gessner, semnate în special de Kniajnjin.

²⁴ N. M. Karamzin, *op. cit.*, vol. II, p. 79.

²⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 80.

putea măsura zborul cu acea măsură cu care și-l măsoară vrăbiile... Nu a voit el să respecte așa-numitele unități de care se cramponează atât de tare actualii noștri autori dramaticei; nu a voit nici să-și pună granițe stricte imaginației; el privea numai natura, fără a se sinchisi de celelalte... Geniul lui, asemenea geniului naturii, îmbrățișa cu privire și soarele și atomii. Dramele lui, după chipul teatrului naturii, sînt pline de varietate; iar toate laolaltă alcătuiesc un întreg perfect care se poate lipsi de corectivele scriitorilor dramaticei de azi²⁶.

Ideea formulată de Hamann că geniul natural pătrunde nemijlocit frumosul, ideea lui Lessing că geniul „are izvodul tuturor regulilor în el însuși²⁷”, reiese limpede din pasajul destul de lung pe care ne-am permis a-l cita. S-ar putea desprinde tot de aici unele păreri formulate încă de precursorii Aufklärung-ului, elvețienii Bodmer și Breitinger, în *Tratat asupra imaginației* (1727), amintiți de Karamzin în memorialul său, și anume că valoarea unei opere de artă este determinată de fidelitatea față de natură. Bodmer s-a străduit să repună în drepturi simplitatea și naturalul, iar admirația sa pentru Homer o justifica tocmai prin faptul că acesta a fost cel mai mare „poet natural”. Cultul geniului se asocia la Bodmer cu un fel de întoarcere la natură²⁸. Unele afirmații, din același pasaj citat, vor fi reluate în *Insemnările unui călător rus*. În special, Karamzin va reveni asupra imaginației „atotcuprinzătoare, creatoare, inepuizabile” a lui Shakespeare, considerîndu-l „fiu preaiubit al zeiței Fantazia, căruia aceasta i-a dăruit bagheta sa fermecată²⁹”. Dar se va referi și la conceptul herderian, aplicîndu-l la creația dramaturgului englez, că fiecare geniu „plătește un tribut veacului său, creînd concomitent și „pentru eternitate”. Frumusețile contemporane, — precizează Karamzin — dispar, pe cîtă vreme cele generale, bazate pe inima omenească și natura lucrurilor, își păstrează forța atât la Homer cît și la Shakespeare³⁰. Operele shakespeareiene îi vor servi ca etalon și în aprecierea dramaturgiei franceze și germane. Într-o cronică închinată traducerii *Cid*-ului, întreprinsă de I. V. Kniajnin și prezentată pe scena teatrului din Moscova, Karamzin afirmă că tragediile franceze nu emoționează; dimpotrivă, operele lui Shakespeare le compară cu cele ale naturii, „care ne atrag prin însăși iregularitatea lor”, influențează asupra afectivității spectatorilor și produc impresii de neșters.

Că preromanticul rus a împărtășit concepțiile ce s-au bucurat de o largă popularitate în Germania acelei perioade ne-o demonstrează și un alt fapt. Karamzin prezintă un amplu studiu al doctorului în filozofie Groddek, *Despre comparația literaturii antice, în special grecești, cu cea germană modernă*, publicat în „Allgemeine deutsche Bibliothek”, vol. 91, ca răspuns la tema oferită de „Asociația savantă” din Manheim în legă-

²⁶ *Ibidem*, vol. II, p. 81.

²⁷ Lessing, *Opere*, București, 1958, vol. I, p. 134.

²⁸ Cf. Pierre Grappin, *La théorie du génie dans le préclassicisme allemand*, Paris, 1952.

²⁹ N. M. Karamzin, *op. cit.*, vol. I, p. 593.

³⁰ *Ibidem*.

tură cu succesele literaturii germane din ultima vreme. Karamzin își însușește fără rezerve concepțiile expuse aici, referitoare la caracterul relativ al frumosului, la finalitatea poeziei, la inspirație ș.a. La început se abordează problema oportunității imitării modelelor antice, în poezie și elocvență, și se dă un răspuns negativ ferm. Argumentele invocate fac parte din arsenalul preromantic obișnuit: „frumosul și perfecțiunea sînt lucruri foarte relative“; perfecțiunea în operele antice „nu este unică“, ci variază în funcție de epocă; „gustul a suferit numeroase modificări“; „un poet al naturii cîntă altfel decît un poet instruit“; „principala deosebire între poezia antică și cea modernă rezidă în împrejurările în care a fost creată“³¹. Se reia, în continuare, și o altă idee la modă: romanii i-au imitat pe greci fiindcă erau mult mai aproape, sub aspectul duratei, de modelele lor, pe cînd pe noi, modernii, ne despart de ei atîtea secole. În virtutea criteriului depărtării în timp, Groddek, iar după el și Karamzin, opinează pentru studierea poeziei moderne italiene, franceze, engleze, mult mai adecvată în vederea „formării spiritului și gustului“.

Concomitent cu popularizarea ideilor literare noi, cu aprecierea conținutului operelor traduse, Karamzin se ridică cu hotărîre împotriva retrograzilor de diverse nuanțe în domeniul limbii literare. El supune unui examen riguros textele, confruntîndu-le cu originalul, ridiculizează erorile abundente, dar mai ales ironizează folosirea absolut nejustificată a slavonismelor, apărînd cu orice prilej reforma limbii literare ruse inițiată de el.

În argumentarea ideilor sale Karamzin recurge nu numai la Shakespeare, Ossian și Homer, cunoscuta trinitate a preromanticilor, ci se sprijină frecvent și pe creația lui Milton, Pope, Dryden, Goldsmith, Young, Thomson, Richardson, Fielding și Sterne. De altfel, în memorialul său de călătorie, el consacră un capitol special literaturii engleze, iar în articolele de critică literară formulează observații pătrunzătoare în legătură cu influența romanului sentimental englez asupra literaturii franceze și germane. Preferințele sale le justifică prin aceea că la „poetii engleji există o anumită naivitate . . . , o melancolie izvorîtă mai degrabă din inimă, decît din imaginație . . . o reverie bizară, însă plăcută“. Evident, Karamzin, se referă aici la creația lui Young și Ossian, care a deschis noi domenii lirismului european. Convingerea preromanticului rus este că Anglia a dat lumii poeți de mare valoare. În poemul programatic, intitulat *Poezia* (1787), spune textual: „Britania este mama celor mai mari poeți“, și consacră versuri pline de admirație lui Ossian, „fiului sumbru al lui Fingal“, „prietenului naturii“ Shakespeare, care „a aflat în adîncul sufletului cheia marilor taine ale destinului“, lui Milton, „spirit elevat“, lui Young, „amicul nefericiților, alinător al celor năpăstuiți“ și, în sfîrșit, „iubitului fiu al naturii“ Thomson care a cîntat frumusețile ei și „plăcerile anotimpurilor“³².

³¹ *Ibidem*, p. 90—93.

³² *Ibidem*, p. 61—63.

Este semnificativ faptul că, după o succintă incursiune în istoria poeziei universale începînd cu legendarul Orfeu și încheind cu Gessner și Klopstock, Karamzin conchide: „O, rușilor! Se naște un secol în care și la voi // Poezia va începe să strălucească precum soarele în amiezi“. Concluzia aceasta este, firește, exagerată, anistorică, și ar putea fi explicată doar prin intenția polemică a tînărului scriitor care, cuprins de zeul prozelitului ce se avîntă în luptă pentru triumful noii orientări, încearcă să conteste orice valoare poeziei clasiciste ruse. Netemeinicia aprecierii se pare că i-a devenit limpede ulterior, deoarece el nu a inclus acest poem decît într-o culegere tardivă a versurilor sale, cu precizări care vizau amendarea acestei opinii prea categorice și negativiste, considerînd-o acum ca un inerent „păcat al tinereții“. Însă, în pofida tentativei de a contesta valoarea artistică a poeziei clasice, Karamzin nu o poate ignora și va întîmpina serioase dificultăți, mai ales în perioada inițială, în strădania de a se desprinde de ea. Cu atît mai mult cu cît îi va reveni sarcina nobilă, dar și ingrătă, de pionier în domeniul tematicii și formei poetice.

Frecventînd asiduu poezia preromantică occidentală încă în etapa formării sale inte ctuale și fiindu-i apropiat temperamental, Karamzin va cultiva meditația elegiacă, inspirată de șentimentul caducității existenței omenești, cu întregul ei cortegiu de iluzii — glorie, putere, avuție, cunoașterea adevărurilor ultime etc. Ilustrativă în acest sens, și ca o consecință a familiarizării cu creația lui Klopstock și Lavater, este versificarea din *Cartea înțelepciunii lui Solomon și Ecclesiast*. Tema nimeniciei și deșertăciunii celor pămîntești, într-o tonalitate tînguitoare, revine, cu diverse nuanțări și reminiscențe shakespeariene („viața e un joc“, „viața este vis“) și în alte poeme (*Țărnuțul, Epistolă către I. I. Dmitriev, Harurile, Linștea și gloria* ș.a.). Însă marile cicluri ale liricii reflexive „se dezvoltă în alcătuirii de motive conexe și întreșute, precizează un prestigios cercetător al liricii universale. Ultima verigă din acest lanț este a poeziei plăcerilor. Ea se ivește ca o consecință directă și imediată, dictată de fiorul conștient al morții implacabile, precum și de reflecția asupra zădărniciiei“³³. Cultivarea desfătărilor descinde, așadar, din sumbra perspectivă a veștejirii, a sfîrșitului, a deșertăciunii. I a Karamzin, ca și la alți preromantici, motivul hedonist (prezent în *Versuri anacreontice lui A. A. Petrov, Ora veseliei, Cîntec lui Eachus* etc.) poate proveni și din literatura francmasonică, unde se întîlnește frecvent.

Nu vor lipsi din lirica lui Karamzin tema prieteniei și a dragostei, teme cu profundă rezonanță afectivă, supuse și ele aceluiași legi implacabile, și deci învăluite într-o blindă melancolie, specifică sufletelor sensibile preromantice.

În poemul programatic la care ne-am referit, Karamzin consideră poezia de origine divină, o numește „fiică a cerului“. În primele perioade de dezvoltare a omenirii poetul „intonă majestuos cîntece tai-

³³ Edgar Papu, *Evoluția și formele genului liric*, București, 1968, p. 59.

nice". Secole de-a rîndul acest „limbaj sacru" a constituit o adevărată „desfătare a sufletelor nevinovate, pure", și numai uneori au întinat-o muritorii „proslăvind materia inertă, planetele", pe cînd neamurile care „au păstrat poezia în puritate", „prin ea s-au luminat", deoarece atîta vreme cît „înțeleptul" a redat cu harfa sa „acordurile divine" și s-a identificat cu „glasul dumnezeiesc", ca legendarul Orfeu, el a putut „îmblînzi inimile oamenilor sălbateci". În epoca poemelor homerice „fiecare se simțea ostaș, erou", acum însă, ascultîndu-l pe „Theocritul Alpiilor", pe Cessner, „eroul a devenit păstor". Poeții i-au învățat pe oameni „să-și înalțe sufletul și să se facă semizeii".

Ni se pare că în acest poem Karamzin, care, după cum am văzut, împărtășea concepția despre caracterul relativ al frumosului, a încercat să jaloneze cîteva momente importante în evoluția poeziei și anume: el deslusește o fază originară, cînd poezia îndeplinea o funcție magică (poetul „întona majestuos cîntece tainice") și se confunda cu o activitate practică de dominare a elementelor stihiale, arta fiind atunci sincretică. Într-o etapă ulterioară, poetul este considerat un „înțelept", care, printr-o specifică forță divinatorie, surprinde și imită „acordurile cerești", învățîndu-i pe oameni să disocieze valorile morale și să se ridice deasupra condiției lor de sălbăticie. Această funcție a artei, loc comun în estetica secolului al XVIII-lea, este subliniată cu obstinație: poezia este „lumină a omenirii" și o va duce la fericire, purificînd-o de pornirile instinctuale. Semnul egalității între poet și înțelept, poezie și știință constituie un postulat al filozofiei veacului, conform căruia prin cunoaștere omul va deveni un „semizeu", stăpînind natura și pătrunzînd tainele ei. Comparația este reluată și în *Harurile*, poem scris în 1796. Poeții, se spune aici, sînt „o încununare a universului", ei „au luminat beznele", „întrețin focul inimilor" precum vestalele focul sacru. Poezia „încoronează artele" și este „zeul inimilor sensibile". Fără a dispune de „putere" și „coroană", poeții „dau legi" omenirii. Poezia „a deschis o nouă eră muritorilor", „omul a renăscut" natura i s-a dezvăluit în toată splendoarea și i-a zis: „Fii stăpîn al lumii!... Fii demiurg!".

Strofa în care se desfășoară această idee are următoarea trimitere: „Sentimentul frumosului în Natură l-a trezit pe omul sălbatic și a generat Artele care au avut o influență nemijlocită asupra vieții sociale, asupra tuturor legilor înțelepte, asupra instrucțiunii și moralei Orfeii, Anphionii au fost primii dașăli al oamenilor sălbateci". Alte referințe pe marginea aceluiași poem relevă dependența gîndirii karamziniene de ideologia luministă. O trimitere similară, la același poem, oferă premise suficiente pentru a demonstra că nu i-au fost necunoscute ideile estetice kantiene. Karamzin susține, în esență, că un obiect din natură nu devine artistic frumos decît după ce a fost introdus în sfera artei prin activitatea laborioasă a artistului dotat cu gust și capabil a-l apropia de perfecțiune. Reminiscențe din estetica lui Kant și Lessing regăsim și în considera: ea opereii poetului de geniu drept etalon al adevărului și al valorilor morale.

Un alt element constitutiv al conceptului de poezie, inspirația, este identificat de Karamzin, în virtutea tradiției bimilenare, cu „flacăra eterică“ răpită de Prometeu pentru omenire (*Epistolă către Aleksandr Alekseevici Plesceev*), cu „glasul dumnezeiesc“ (*Poezia*), auzit și înțeles numai de poetul de geniu. Aceasta este o metaforă (ca și cea amintită mai sus, poezia — „fiică a cerurilor“) care desemnează elanul ascensional, zborul fanteziei în stare să imagineze universuri noi. Shaftesbury îl numise pe poet „un veritabil Prometeu, secundul lui Jupiter“³⁴ tocmai pentru avântul lui creator, iar teoreticienii artei de mai târziu asociau cu precădere ideii de originalitate creativitatea. Karamzin și romanticii ruși din generația următoare au aderat la această concepție și au transpus-o în operele lor folosindu-se de aceleași metafore. (Deci nu poate fi vorba de „o atitudine mistică“, după cum se repetă în studiile dedicate poeziei karamziniene.)

Pentru prima dată în literatura rusă apare la Karamzin, exprimat distinct, sentimentul tipic romantic al damnării poetului și apelul la evaziune în vis. Opoziția dintre realitatea exterioară contradictorie, dizarmonică, haotică și lumea interioară, caracterizată prin echilibru, prin armonie deplină, are ca bază filozofia senzualistă (Karamzin citează frecvent pe John Locke și Condillac), „duală în esența sa, cum remarcă M. I. Lotman, deoarece, pe de o parte, ea are contingente cu filozofia Luminilor, iar pe de altă parte putea fi ușor denaturată în spiritul agnosticizmului și subiectivismului. Dar această dualitate nu constituia o expresie a slăbiciunii, ci a forței ei: de la linearitatea metafizică în rezolvarea problemelor gnoseologice ea ducea la sesizarea complexității raporturilor între subiect și obiect“³⁵. Și fiindcă criteriile de apreciere a personalității umane aveau la Karamzin un pronunțat caracter etic, opoziția căpăta și o altă rezonanță: viața socială, cu vicisitudinile ei, este considerată imorală, — dimpotrivă, lumea interioară este morală prin excelență. Ilustrativ în acest sens ni se pare poemul *Către poetul sărman* (1796). „Soarta-mașteră“ i-a „sorocit“ poetului durere și mizerie în societate, dar nu l-a lipsit de „căldura inimii, arta de a cînta, de darul minunat de a isca din strune de aur armonii ce farmecă pe oameni“, de libertatea de a proslăvi „în versuri cristaline dragostea și prietenia“. Poetul trebuie să se dispenseze de „coroană“, „adulatori ipocriți“ și de ranguri, care de regulă sînt acaparate de „tiranii auzului, de pseudo-Orfeii // Ale căror muze mincinoase // Însailă în ode cuvinte pompoase“. De aici apelul: „Prietene, firea-i săracă // În suflet visurile-ți joacă... Cu mintea sa iscoditoare // Poetul iscă dintr-o floare, // Ca zîna, rumene fecioare, // Palate-naltă din nisip...“.

Sentimentul solitudinii morale a poetului, specific romantic, generat de adversitatea lumii înconjurătoare meschine, este asadar întrevăzut de Karamzin. (Tema e reluată și în poemul *Melancolie*.) Neînțeles și neapreciat la justa lui valoare de contemporanii filistini, pizmuit și

³⁴ Apud Pierre Grappin, *op. cit.*, p. 11.

³⁵ M. I. Lotman, *op. cit.*, p. 34.

ostracizat, aflându-se în postură de „exilat etern“, poetul se transportă și își transportă cititorii în lumea mirifică a visului, smulgându-i din „firea săracă“ ce frînge orice elan, înăbușe aspirațiile înalte.

Aceeași idee se degajă și dintr-o altă operă, deosebit de caracteristică pentru concepția lui Karamzin asupra poeziei, pendulînd între luminism și romantism, operă ignorată, în mod surprinzător, de exegeții creației lui. Avem în vedere poemul *Proteu sau dezacordurile versificatorului* (1798). Ca de obicei, Karamzin face diverse precizări, subestimînd probabil capacitatea aprehensivă a cititorilor sau din motive polemice. El pleacă de la remarcă: „Se pare că adesea poezii se contrazic pe ei înșiși și își schimbă părerile asupra lucrurilor“. Poemul debutează cu formule interogative: „Ai dori ca poetul să gîndească mereu la același lucru? // Să cînte-ntotdeauna aceeași temă? Tu, om lipsit de minte! // Ci spune, cine a numărat ale lui Proteu fețe? // Așa e alesul muzelor, și a fost, și fi-va în veci...“. Mobilitatea spirituală a poetului este, deci, extraordinară, el beneficiînd de forța proteică „de a se schimba în fiecare ceas“, „de a cînta ceea ce vede“ și, „știînd să fie totul“, rămîne mereu el însuși. Karamzin detaliază diversele ipostaze ale poetului și nu pierde prilejul de a insista asupra unor concepții luministe (omul este „rege, centru al universului“, datorită vieții sociale „a devenit stăpîn al naturii“, „Veacul de aur, veacul lenei, al copilăriei al somnolenței // E lipsit de glorie pentru omenire deși e slăvit în versuri“ etc.). Fiînd chemat să exprime „nuanțe ale diverselor sentimente și nu să pună de acord idei“, poetul trebuie în mod fatal să se supună permanentei mobilități a realității înconjurătoare, să facă comprehensibil „adevărul mut“, pentru a fi „plăcut inimii“. Aceiași factori determină varietatea temelor și tonalităților în care cîntă poetul.

Cerința vibrației polifonice, a răsunetului imediat la orice impresie, o formulaseră stürmerii. Ea a fost adoptată de Karamzin și a dus la rezultate fructuoase atît în creația lui, cît și a discipolilor săi. Legăturile preromanticului rus cu stürmerii au fost strînse și de durată. Bunăoară, el l-a cunoscut îndeaproape pe Lenz, cu care de altfel a și locuit luni de zile împreună³⁶, pe Klinger și Kotzebue; primul a ocupat funcția de director al Liceului de cadeti din Petersburg, iar cel de al doilea a fost guvernator al unei provincii baltice. (Dramaturgia lui Kotzebue s-a bucurat de un succes statornic în Rusia.) În timpul călătoriei sale în Occident i-a cunoscut și pe Fr. Nicolai³⁷, M. Mendelsohn și Gerstenberg.

Cerința programatică a scriitorilor mișcării Sturm und Drang de a reflecta impresiile imediate a avut drept consecință cultivarea unei poezii de notație, ignorarea necesității de a șlefui cu migală cuvîntul, evitarea ornamentării excesive, a întronat cultul simplității, postulate

³⁶ „O melancolie profundă a dus la întunecarea minții lui; însă chiar și nebulă fiind el ne uimea uneori cu ideile sale poetice“, scrie Karamzin despre Lenz în *Insemnările unui călător rus*, p. 87.

³⁷ În discuția cu Fr. Nicolai, Karamzin afirmă: „Sînteți cunoscut în Rusia; știm că literatura germană vă datorează o parte a succeselor ei. Sosind la Berlin m-am grăbit să-l văd pe prietenul lui Lessing și al lui Mendelsohn“ (idem, p. 123).

incă de Lessing în *Dramaturgia de la Hamburg*: „Unui limbaj căutat, prețios, umflat, nu-i corespunde nicicând o simțire reală, — scria Lessing. Nici nu dovedește, nici nu produce vreun sentiment. Sentimentul însă se împacă foarte bine cu o vorbire dintre cele mai simple, cu cuvinte și expresii dintre cele mai de rînd și mai plate“³⁸. Poezia karamziniană demonstrează elocvent că această cerință a fost respectată întru totul. Ea a constituit un univers nou. Poetul a renunțat la temele tradiționale, a redus simțitor simbolurile mitologice, acceptînd în schimb clișeele preromantice. Coordonatele esențiale ale existenței umane — viața, iubirea, prietenia, moartea — vor fi în permanență în centrul atenției sale. Figurile de stil sînt evitate cu ostentație. Rimele fac parte din categoria celor „slabe“, „sărace“, „neglijente“, conform esteticii clasicismului. Adesea, în special în balade și cîntece, este folosit versul alb, după exemplul poezilor occidentali și cu aceeași finalitate. Autentice poeme în proză sînt risipite în întreaga creație karamziniană. (Vezi, de exemplu, multiplele pasaje lirice din *Însemnările unui călător rus*, din povestirile lui, sau „dedicația“ la almanahul „Aglaiă“.)

Toate aceste „îndrăzneli“, această teorie estetică alcătuită cu preponderență din „negațiuni“³⁹, au avut un evident caracter polemic, reflectînd ruptura netă cu tradiția, mutațiile de valori efectuate în preromantismul european. Simplitatea, cu corolarul ei firesc, accesibilitatea, absența oricărei artificiozități aveau ca scop descătușarea de constrîngeră dogmelor clasiciste și, drept consecință, crearea unei poezii spontane, sincere, net opuse celei „elaborate“. apropierea de tradițiile folclorice naționale și, prin aceasta, îmbogățirea și diversificarea prozodiei. „Poezia depoetizată“ a lui Karamzin a constituit o reacție împotriva „orientării strălucitoare“, inspirată și susținută de Ecaterina a II-a, a descriptivismului și metaforismului excesiv al lui Derjavin, împotriva speciei encomiastice, cultivate de „mincinoși înrăiți“, cu care „privighetoarea“ „nu putea cînta în cor“ (fabula *Privighetoarea, stăncuțele și corbii*, 1793). Această poezie de factură nouă a deschis orizonturi largi poezilor generației lui Karamzin. — I. I. Dmitriev, A. Petrov, Ne'edinski-Meletki, Pobrov, V. L. Pușkin, dar mai ales a trasat coordonatele lirismului de la începutul secolului al XIX-lea, al primilor romantici ruși: V. A. Jukovski și K. N. Fatiușkov. Căci Karamzin a fost primul poet rus care și-a îndreptat privirile către lumea interioară, considerîndu-l pe scriitor „observator profesional al inimii“, a cărui sarcină primordială rezidă în „descrierea inimii pentru ochi“, în surprinderea celor mai fine nuanțe ale sentimentelor, în redarea gîndurilor și aspirațiilor individualității umane; s-a străduit să dea modele demne de urmat în majoritatea speciilor poeziei lirice și epice, scriînd elegii pe teme social-filozofice, epistole cu profund caracter reflexiv, pasteluri, variate forme ale „poeziei ușoare“, balade inspirate din creația folclorică, cîntece lirice

³⁸ Lessing, *Opere*, București, vol. I, p. 85.

³⁹ Sau „categori negative“, cum le numește Hugo Friedrich în lucrarea sa *Structura liricii moderne*, București, 1969, p. 15.

etc.; s-a angajat cu dăruire în combaterea esteticii osificate a clasicismului, difuzând numeroase idei literare noi, înmădiind limba literară și creînd, prin toate acestea, temeiurile marii literaturi ruse din secolul al XIX-lea. Pe bună dreptate a atribuit Bielinski numele lui Karamzin unei întregi epoci din dezvoltarea literaturii și culturii din patria sa.

ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ Н. М. КАРАМЗИНА И АНГЛО-НЕМЕЦКИЙ ПРЕДРОМАНТИЗМ

(Резюме)

Некоторые исследователи истории русской литературы конца XVIII-го и первой четверти XIX-го века, исходя из внелитературных критериев, игнорируют роль Н. М. Карамзина в эволюции эстетических идей и в становлении предромантизма. Другие оспаривают само существование предромантизма в русской литературе.

На основе анализа ряда критико-литературных статей, *Писем русского путешественника* и нескольких поэм Н. М. Карамзина, автор доказывает, что писатель был хорошим знатоком западной эстетики второй половины XVIII-го века, в особенности трудов Гердера, Лессинга и Виланда, Вуда и Шефтсбери, популяризировал их в России, опираясь на них в полемике с приверженцами норм классицизма. Понятия: „природный гений“, поэт, „истинная поэзия“, фантазия и вдохновение; требование создания оригинальной, искренней и простой поэзии; решительное отклонение рабского подражания древним образцам были переняты Карамзиным либо непосредственно из трудов Гердера, либо от штурмеров Николаи, Ленца, Клингера и др., — с которыми он был лично знаком, — либо, наконец, через посредство масона А. М. Кутузова страстного поклонника англо-немецкой предромантической литературы.

Творчество Н. М. Карамзина и его эстетические взгляды, широко распространенные в издаваемых им журналах, явились значительным шагом вперед в развитии русской литературы, наложив свой отпечаток на длительный период, справедливо названный В. Г. Белинским „карамзинским периодом“.

LES CONCEPTIONS ESTHÉTIQUES DE N. M. KARASINE ET LE PRÉROMANTISME ANGLO-ALLEMAND

(Résumé)

Des spécialistes de l'histoire de la littérature russe de la fin du XVIIIe siècle et du premier quart du XIXe, partant de critères extra-littéraires, passent sous silence le rôle joué par N. M. Karasine dans l'évolution des idées esthétiques. L'instauration du préromantisme et le choix de certains thèmes romantiques par les écrivains. D'autres vont jusqu'à contester l'existence d'un préromantisme dans la littérature russe.

L'analyse de certains articles de critique littéraire, des *Notes d'un voyageur russe* et de quelques poèmes de N. M. Karasine permet à l'auteur de démontrer que cet écrivain a connu de près l'esthétique occidentale de la seconde moitié du XVIIIe siècle, particulièrement les travaux de Herder, Lessing et Wieland, ceux de Wood et de Shaftesbury, dont il a répandu la connaissance en Russie et dont il s'est servi dans la polémique menée contre les tenants des normes classiques. Les concepts de poète „génie naturel“, de „vraie poésie“, de fantaisie et d'inspiration; l'exigence d'une poésie originale, sincère et simple; la répudiation ferme de l'imitation servile des modèles antiques, tout cela a été emprunté par Karasine soit

directement aux travaux de Herder, soit aux écrivains de „Sturm und Drang“ Fr. Nicolai, Lenz, Klinger etc. — qu'il a connus personnellement — soit enfin par l'intermédiaire de son mentor, le franc-maçon A. M. Kutuzov, admirateur fervent de la littérature prér romantique anglo-allemande.

L'œuvre littéraire de N. M. Karamsine et ses conceptions esthétiques, largement diffusées par les revues qu'il a éditées, constituèrent un progrès important dans le développement de la littérature russe et mirent leur empreinte sur une période de près de quatre décennies, période nommée à juste titre par le critique V. G. Bielinski „karamsinienne“.

NUMELE PROPRIU — SEMN LINGVISTIC

VIOREL PĂLTINEANU

1. Problema semnului lingvistic a suscitat mereu un interes deosebit, fără însă să se ajungă la o părere unanimă.

Există azi conturate trei păreri referitoare la cuvânt: prima, cea a lui F. de Saussure, potrivit căreia cuvântul e un semn compus din două planuri, concept și imagine acustică, care se topesc într-o entitate psihică¹; a doua, cea a glosematicienilor, după care cuvântul are tot două laturi: conținut și expresie, fiecare fiind reprezentată de o formă și o substanță, dintre care, în lingvistică, interesează numai forma²; cea de a treia, a lui Al. Graur, care, situându-se pe poziții materialist-dialectice, consideră semn lingvistic numai complexul sonor și nu unitatea acestuia cu planul conținutului, căci formele de reflectare a realității nu sînt semne ale lucrurilor, ci imagini ale lor³.

2. După cum se poate observa, fiecare din teoriile amintite operează cu două planuri: unul sonor și altul de conținut. Așadar, cuvântul, indiferent dacă este semn în totalitatea sa sau numai complexul sonor este semn, comportă două planuri strîns legate între ele. O definiție de lucru a cuvîntului poate fi formulată astfel: cuvîntul este „unitatea dialectică a complexului sonor și a sensului, a conținutului și a formei, unitate ce se realizează prin contradicțiile interne, inseparabile, ale părților constitutive“⁴.

Vorbindu-se de cuvînt, se subliniază așadar inseparabilitatea părților lui (conținut și formă): „un semn fără semnificație este o noțiune contradictorie; semnificația fără semn este, ca atare, un produs al speculației idealiste ca și mișcarea fără materia în mișcare“⁵. Deci, putem

¹ F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris, 1969, p. 99.

² L. Hjelmslev, *Prolegomena to a theory of language*, ap. Al. Graur și L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii*, ed. a II-a, București, 1965, p. 140.

³ Al. Grauri, *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă*, București, 1960, p. 173; v. și P. Miclău, *Semnul lingvistic*, în LR, nr. 5, 1963, p. 501; F. Bakos, *Semnul lingvistic, unitatea dintre conținut și formă*, în „Omagiu lui Al. Rosetti“, Buc., 1965, p. 39.

⁴ F. Bakos, art. cit., p. 41.

⁵ A. Schaff, *Introducere în semantică*, București, 1967, p. 243.

vorbi de cuvînt numai în măsura în care sînt asociate cele două aspecte. Se naște însă o întrebare: toate lexemele unei limbi au sau nu cele două laturi? Pentru a da un răspuns la această întrebare, se pornește de la un adevăr incontestabil, recunoscut de materialismul dialectic, acela al îngemănării între formă și conținut, la care trebuie adăugate caracteristicile fundamentale ale cuvîntului ca instrument al comunicării: funcțiile designativă și semnificativă⁶, care corespund de fapt celor două planuri, anume, al conținutului și al expresiei. Avînd în vedere că limba e un sistem alcătuit din aceste două planuri, reiese că orice unitate specifică limbii are cele două planuri.

3. Dar, după părerea unora, numele proprii⁷ nu ar avea cel de-al doilea plan, acela al conținutului. Ar însemna că ele nu fac parte din sistemul limbii, fiind doar niște etichete, ipoteză cu desăvîrșire exclusă, deoarece și ele au un corp fonic și se comportă la fel cu celelalte cuvinte, și ele țin de vocabular și se conformează regulilor gramaticale⁸, contribuind la comunicare în același sistem semiotic. Așadar, numele proprii trebuie să aibă și ele planul conținutului, pentru că fac parte din același sistem care operează cu un singur tip de semne. Intervine problema generalizării. Orice cuvînt generalizează. Oare generalizează și numele proprii¹⁰? Răspunsul trebuie să fie numai afirmativ, căci „în limbă există numai generalul”¹¹, iar numele proprii, cum s-a văzut, fac parte din sistemul limbii.

Puterea de generalizare a cuvintelor imitative este dată de calitatea lor de a fi înțelese de toți vorbitorii la fel¹², dar exact aceeași situație se întâlnește și în cazul numelor proprii, căci și acestea, într-un cadru social determinat, au această funcție de generalizare.

În limbă există o trecere de la general la particular, care se realizează prin combinarea cuvintelor¹³, lucru care se petrece și în onomastică¹⁴. Pentru un individ care nu cunoaște persoana desemnată, va fi totuși clar că e vorba de o persoană, așa cum un substantiv necunoscut nu e înțeles de un vorbitor, dar va lăsa să se înțeleagă că e vorba de un obiect, fenomen etc. în funcție de context. Singura deosebire între

⁶ F. Bakos, *id.*, p. 39.

⁷ Precum și conjuncțiile, interjecțiile și prepozițiile.

⁸ Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Buc., 1960, p. 221 și 222.

⁹ Putem recunoaște și în cazul numelui propriu cele patru funcții ale semnului lingvistic (funcția de abstractizare și generalizare, vezi mai jos, funcția de fixare, funcția de diferențiere și funcția de transmitere).

¹⁰ Pentru interjecții, I. Coteanu a dat un răspuns pozitiv și cit se poate de convingător, în *Note pe marginea citorva studii recente despre cuvînt*, în SCL. VIII (1957), nr. 2, p. 183.

¹¹ V. I. Lenin, *Opere*, 38, Ed. Politică, București, 1959, p. 274.

¹² I. Coteanu, *Note...*, p. 183.

¹³ I. Coteanu, *art. cit.*, p. 188: „Cartea, de ex., exprimă o clasă de obiecte, cartea frumoasă exprimă o parte din aceeași clasă, iar această carte, partea cea mai mică a clasei”.

¹⁴ Popescu reprezintă toate persoanele care au acest nume, Ion Popescu reduce sfera, iar Ion Popescu-Gopo, de exemplu, reprezintă partea cea mai mică din clasa persoanelor care au acest nume.

cuvinte comune și nume proprii este aceea că unele reprezintă noțiuni generale, iar altele, individuale, care nu sînt altceva decît reflectarea unui singur obiect concret¹⁵. Legătura între aspectul sonor și oglindirea obiectului sau a fenomenului, care constituie de fapt, în sistemul limbii, sensul cuvîntului¹⁶ și care are loc în conștiința noastră, se produce și în cazul obiectelor și fenomenelor unice, care realizează noțiunile individuale, de unde se poate deduce că și numele proprii au sens.

Faptul că numele proprii pot comporta și un sens figurat ne dovedește că ele sînt „atrase“, în parte, în procesul general¹⁷.

Comutînd într-un context dat, de exemplu, pe *București* cu *oraș*¹⁸, vedem că sensul general a rămas același. Faptul că noțiunea „oraș“ este mai puțin concretă decît noțiunea „București“, după cum afirmă H. Wald¹⁹, nu contează în analiza noastră, pentru că ne interesează mai puțin gradul de abstractizare al unei noțiuni. În cazul numelor proprii avem a face cu noțiuni concrete, dar noțiuni. Și dacă acceptăm părerea potrivit căreia planul al doilea al cuvîntului se bazează pe noțiune²⁰, vom deduce deci că și numele proprii sînt cuvinte, au sens, pentru că exprimă noțiuni.

Chiar procesul de apariție a numelor proprii este asemănător cu cel al numelor comune. De pildă, un loc va primi un nume pornindu-se de la o caracteristică a sa (de la forma terenului, de la numele locuitorilor etc. printr-un procedeu de derivare), întocmai ca în procesul apariției unora dintre apelative, atunci cînd motivarea semnului lingvistic respectiv este încă vizibilă (cf. *albinar*, *furnicar*, *codobatură*, *șoricar* etc.).

Cuvîntul, așa cum îl definește Tiktin încă din 1890, „nu denumește niciodată lucrul întreg, ci numai una din însușirile lui, care deseori nici nu este cea mai importantă, sau una care nu s-ar găsi și la alte lucruri“²¹. Tot așa, un deal sub formă de măgură nu se numește mereu *Măgura*, ci poate avea și alte nume, dacă pentru locuitori alte caracteristici ale locului au fost mai reprezentative.

Afirmația potrivit căreia, în cazul numelor proprii, nu avem decît o legătură directă între complex sonor și obiect este greșită. Nu putem asocia un complex sonor direct unui obiect, căci după etapa percepției urmează treapta abstractizării, situată pe plan psihic. Înțelesul se realizează în mintea omului, pe cîtă vreme obiectul este în afara minții omenesti. Dacă am considera că numele proprii se realizează prin legătura directă, nemijlocită a complexului sonor cu obiectul,

¹⁵ A. I. Graur, *op. cit.*, p. 221: spre deosebire de celalalte elemente de vocabular, numele proprii sînt concrete.

¹⁶ Cf. A. I. Smirnițki, ap. I. Coteanu, *art. cit.*, p. 175.

¹⁷ R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii*, București, 1961, p. 5, nota 3.

¹⁸ cf. H. Wald, *Structura logică a gândirii*, București, 1962, p. 83.

¹⁹ *Id. ibid.*, p. 83; cf. și *Gramatica limbii române*, I, ed. a II-a, Buc., 1963, p. 55: numele proprii exprimă noțiuni de un anumit tip.

²⁰ A. I. Graur, *op. cit.*, p. 210; A. Bidu, M. Mitu, *Sensul cuvîntului în lingvistica contemporană*, în LR, XIV (1965), nr. 3, p. 303.

²¹ H. Tiktin, *Viața cuvîntului*, în „Arhiva Soc. șt. și literare“, Iași, I, 1890, p. 740.

ar însemna că cele care denumesc locuri și personaje inexistente în realitate nu s-ar putea realiza: ar lipsi obiectul (cf. *Eden, Zeus, Stir* etc.). De la treapta de cunoaștere senzorială la cea rațională (deci trecerea de la primul sistem de semnalizare la cel de-al doilea) se produce un salt, care constituie tocmai procesul de abstractizare. Legînd direct obiectul de complexul sonor, eliminăm automat treapta a doua, adică cea rațională. Că nu se poate vorbi de o alăturare directă între obiect și nume se vede și în exemple în care un nume într-un context semnifică ceva, iar în altul, cu totul altceva. Exemplul Tatianeii Slama-Cazacu cu *Cotnar* „localitate“ și *Cotnar* „vin“ este edificator²². Diferența între *Cotnar*₁ și *Cotnar*₂ cum o putem numi decît *sens*? Sensul a fost specificat de context, evident.

Gourmond afirmă că numele proprii sînt cuvinte ce au un sens unic²³, dar un sens, totuși. Numai după ce se specifică despre care Cleon e vorba, spune Gourmond²⁴, numai atunci Cleon capătă un adevărat sens. Deci, vorbind de *Eistrița*, se pune întrebarea: „care?“ și numai contextul ne spune despre care e vorba (rîul sau orașul). Aceste necesități ale specificării în plus ne arată tocmai că aceste cuvinte pot avea sensuri diferite. Deci pot avea sens, înțeles.²⁵

În concluzie, faptul că vorbitorii unei limbi naturale se înțeleg între ei folosind în procesul comunicării și numele proprii, nu arată altceva decît că ele sînt elemente de același tip ca celelalte unități lexicale, care nu întrerup șirul enunțului, care au aceeași structură și care aparțin aceluiași cod, limba. Așadar, și numele proprii țin de sistemul limbii, sînt și ele *cuvinte*; altfel spus, comportă cele două planuri ale semnului lingvistic: aspectul sonor și cel al conținutului.²⁶

СОБСТВЕННОЕ ИМЯ — ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЗНАК (Резюме)

Автор статьи пытается доказать, что и собственное имя имеет второй план — план содержания, приводя некоторые аргументы лингвистического порядка: а) собственное имя, как и другие слова, относится к системе языка, б) собственное имя выражает понятия (определённый тип понятий), следовательно, имеет и смысл, если исходить из предпосылки что смысл опирается на понятие, в) в двух разных контекстах два или несколько собственных имён могут иметь разные значения.

²² Tatiana Slama-Cazacu, *Limba și context*, București, 1959, p. 142.

²³ Gourmond, ap. T. Slama-Cazacu, *op. cit.*, p. 142.

²⁴ *Id. ibid.*, p. 142.

²⁵ S. Teiuș, *Sfera și locul onomasticii în lingvistică*, în SMO, 1969, p. 8 (cîntîndu-l și pe J. Marouzeau, *Précis de stylistique française*, Paris, 1963, p. 124), afirmă că numele propriu nu are conținut semantic.

²⁶ După redactarea rîndurilor de față, am luat cunoștință de o încercare asemănătoare, care aparține lui I. Roșianu și care este în curs de publicare la SCL.

THE PROPER NAME — A LINGUISTIC SYMBOL

(Summary)

The author tries to demonstrate that the proper name has also a second plane, namely, that of content, resorting to some linguistic arguments: a) the proper name, as well as all the other words, is part of the language system, b) it expresses notions (a certain type of notions), so it has also a meaning and, starting from the premise that the meaning leans upon notion, c) in two different contexts, two or more proper names can signify different things.

CITEVA ASPECTE ALE ÎNCADRĂRII MORFOLOGICE
A ÎMPRUMUTURILOR ROMÂNEȘTI ÎN GRAIURILE SĂSEȘTI
DIN NORDUL TRANSILVANIEI*

MARGARETA SZILÁGYI

În lucrarea de față dorim să discutăm două fenomene de adaptare morfologică: genul și numărul substantivelor românești în graiurile săsești din jurul Eistriței. Materialul de limbă a fost cules între anii 1964—1969 în opt localități: Bistrița — 5 informatori, Cușma — 2, Domnești — 2, Dorolea — 2, Lechința — 5, Livezile — 5, Monariu — 4 și Satul-Nou — 2 informatori. Toți informatorii sînt bilingvi, chiar plurilingvi, utilizînd, alături de graiul săsesc, și limba română, limba germană literară, iar unii dintre ei și limba maghiară sau alte limbi.

Cunoașterea de către sași a limbii române, atît a variantei sale locale cît și a aspectului ei literar explică numărul mare de împrumuturi culese de noi (aproximativ 1200), referitoare la aproape toate domeniile vieții materiale și spirituale. Substantivele sînt masiv reprezentate prin împrumuturi¹, cifrîndu-se la 906.

1. **Genul substantivelor.** Adaptarea substantivelor împrumutate din punctul de vedere al genului prezintă întotdeauna o serie de particularități izvorîte din caracteristicile gramaticale ale limbilor care ajung în contact². Împrumuturile făcute dintr-o limbă care nu posedă categoria

* Comunicare ținută la sesiunea științifică din mai 1970 a Universității „Ba-beș—Bolyai” din Cluj.

¹ Despre repartizarea împrumuturilor la diverse părți de vorbire, cf. O. Be-haghel, *Die deutsche Sprache*, ed. a 13-a, Halle (Saale), 1953, p. 128; K. H. Schönfelder, *Probleme der Völker- und Sprachmischung*, Halle (Saale), 1956, p. 58; A. I. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Buc., 1954, p. 63—64; E. Haugen, *The Analysis of Linguistic Borrowing*, în „Language”, 26 (1956), p. 224. Un punct de vedere nou, raportarea substantivelor, adjectivelor, verbelor, etc. împrumutate la numărul total al substantivelor, adjectivelor etc. din limbă apare la U. Weinreich, *Languages in Contact*, ed. a V-a, Haga, 1967, p. 34—36 și la Márton Gy., *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai*, Budapesta, 1969, p. 17—18.

² Problema adaptării la gen a împrumuturilor este discutată de L. Deroy, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956, pp. 257—258 și de U. Weinreich, *op. cit.*, p. 45.

gramaticală a genului într-o limbă care are această categorie înseamnă *înzestrarea* cu gen a substantivelor împrumutate și repartizarea lor la clasele de gen existente în limba primitoare. Când limba receptoare nu cunoaște genul gramatical, împrumutul își *pierde* genul pe care îl avea în limba sursă.

Cînd însă ambele limbi cunosc categoria genului, cercetătorul este obligat să țină seama de ambele sisteme, de asemănările și deosebirile dintre ele: numărul — și deci valoarea — genurilor³, calitatea lor (adică dacă accentul se pune pe exprimarea opoziției însuflețit/neînsuflețit sau pe opoziția masculin/feminin), ponderea fiecărui gen exprimată în procente, repartiția identică sau diferită a cuvintelor la diverse genuri etc.

Comparînd limbile română și germană constatăm o mare asemănare: ele posedă deopotrivă trei genuri: masculin, feminin și neutru. Dar această asemănare superficială ascunde o serie de deosebiri. În principiu, neutrul este destinat pentru cuvintele care denumesc obiecte neînsuflețite. Limba română, în urma evoluției sale istorice a reușit într-adevăr să elimine din clasa neutrelor cuvintele care denumesc ființe⁴ și să atragă o serie de nume de obiecte care în latină erau masculine sau feminine⁵. Germana însă, în virtutea unor tradiții care țin de domeniul infralogicului⁶, menține printre neutre numele unor ființe mai mici (Kind, Kalb, Schaf etc., și, potrivit unei presiuni structurale, include printre neutre toate substantivele derivate cu *-chen* și *-lein*, indiferent dacă denumesc însuflețite sau neînsuflețite, de sex bărbătesc sau femeiesc.

Dacă în ambele limbi numele ființelor bărbătești se încadrează în masculin, al celor femeiești în clasa femininelor — și nici adaptarea la gen nu prezintă aici nici o problemă deosebită —, cele două limbi se deosebesc mult în ceea ce privește repartizarea la masculine și la feminine a numelor de obiecte. Tot în virtutea unor motivări „infralogice”⁷,

³ „Valoarea”, în sens saussurian, rezultă din opoziții. Între masculinul românesc și cel francez, de exemplu, există o diferență de valoare, întrucît masculinului românesc i se opune femininul și neutrul, cită vreme masculinului francez i se opune doar femininul.

⁴ Româna n-a moștenit din latină substantive de genul neutru nume de ființe ca *scortum* „curtezană”, *mancipium* „sclav”: cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. IV, V, VI, Buc., 1966, p. 67: „Neutru e o categorie vie, în română: neutru exclude animatul”.

⁵ Este semnificativă în acest sens trecerea la neutre a lui *somnus* (>*somn*) moștenit și repartizarea tot printre neutre a lat. *fluvius* (rom. *fluviu*) împrumutat.

⁶ O expunere amănunțită a formelor infralogice determinate de elemente pragmatico-afective este făcută de H. Wald în *Realitate și limbaj*, Buc., 1968, p. 91—124.

⁷ cf. Mario Pei, *Szabálytalan nyelvtörténet*, Budapesta, 1966, p. 128 (Trad. din engl.).

datînd din timpuri străvechi, numeroase cuvinte care în română sînt masculine au în germană corespondente feminine și invers: Rom. *soare* e masc., germ. *Sonne* e feminin, rom. *lună* e fem., germ. *Mond* e masc., rom. *masă* e fem., germ. *Tisch* e masc., rom. *perete* e masc., germ. *Wand* e feminin.

Nu ne stau la dispoziție date statistice sigure privind ponderea fiecărui gen în ansamblul categoriei în limba română și în limba germană uzuală (excluzîndu-se, deci, termenii aparținînd limbajului profesional), n-avem, în consecință posibilitatea acum să avem în vedere și acest criteriu în explicarea eventualelor treceri de la un gen la altul ale cuvintelor împrumutate. Totuși o statistică sumară asupra a 906 cuvinte din *Dicționarul german—român*, București, 1966 prezintă următoarea situație: masc. 328 (36,20%), fem. 385 (42,49%), neutre 193 (21,30%).

Studiînd genul cuvintelor românești înainte și după pătrunderea lor în graiul sășesc, am ajuns la constatarea că masculinele românești au fost repartizate la toate cele trei genuri sășești, femininele și neutrele românești de asemenea.

În privința repartizării lor, cele 906 cuvinte românești studiate se împart, în română, astfel: 234 masc. (25,82%), 433 fem. (47,84%) și 239 neutre (26,37%). Aceleași substantive, după pătrunderea lor în graiul sășesc se împart astfel: 405 masculine (44,70%), 432 feminine (47,68%) și 69 neutre (7,61%). Comparînd aceste cifre constatăm în graiul sășesc o creștere considerabilă a masculinelor în dauna neutrelor. Nu credem că scăderea numărului substantivelor neutre s-ar datora ponderii atît de scăzute a genului neutru în sistemul gramatical al limbii germane. Cauza reducerii neutrului trebuie căutată în identitatea la singular, în românește, a neutrului cu masculinul, deci în identificarea de către sași a neutrelor cu substantivele masculine⁸.

Cercetînd mai amănunțit genul împrumuturilor intrate în graiul sășesc, observăm că din 234 masculine au rămas în acest gen 220 de cuvinte, unul a trecut la feminine și 13 la neutre. Din cele 433 de feminine au rămas feminine 424, cinci au trecut la masculine și patru la neutre. Din cele 239 neutre au rămas la acest gen 52 de cuvinte, 180 au trecut la masculine și 7 la feminine.

Credem că cel mai mare interes îl prezintă cazurile de modificare a genului. Una din cauze a fost sugerată cu privire la trecerea în masă a neutrelor la masculine.

O altă cauză este presiunea sistemului morfologic. Substantive masculine sau feminine în original, primind sufixul diminutival *-xi* respectiv *-kŋ* au trecut automat la neutre: *bumbuț*, *bujor*, *cocoșel*, *bisericuță*, *bărbînță* etc., devin *bumbútskŋ*, *bužórtxi*, *kokošélxi*, *biseríkútsixi* etc., deci neutre. După modelul cuvintelor germane (sășești) înzestrate cu prefixul *ge-* (*gə-*) neutre, rom. *toacă* devenit *gətúakəl* a trecut la genul neutru.

⁸ Cazuri similare vezi la U. Weinreich, *op. cit.*, p. 45.

Sînt demne de reținut trecerile determinate de cauze semantico-gramaticale. Numele animalelor tinere devine neutre: *minz* > *minz_əltxi*, *pui* > *púixi*.

Cauze fonetice (în primul rînd metateza) pot, în anumite cazuri, să modifice genul împrumutului: masc. *gușter* devine *gúștre* și trece la feminine, fem. *traistă* devine *táistər* și trece la masculine. Modificarea sunetului final a făcut ca femininele *bubă*, *bute*, *brinză* adaptate sub forma *búibets*, *butx*, *pręnts* să-și schimbe genul în masculine.

Genul cuvîntului autohton eliminat sau dislocat ar putea, de asemenea, ca în virtutea „formei interne“ să modifice genul cuvîntului nou intrat. Este cazul lui *telemea* încadrat printre masculine, sub influența masc. *pręnts* și *kēs*.

2. Pluralul substantivelor. În privința valorii, a ponderii, a frecvenței formelor de singular și de plural, între limba română și limba germană nu există deosebiri esențiale.

1. În graiurile săsești studiate, pluralul se exprimă prin numeroase mijloace gramaticale, dintre care menționăm:

- a. desinența Ø
- b. desinența Ø + umlaut:
- c. -ər:
- d. -ər + umlaut:
- e. -n

Dintre acestea, pentru exprimarea pluralului la cuvintele împrumutate din românește se folosesc numai desinențele -ər și -n.

Substantivele românești neutre și rar cele masculine primesc desinența -ər: *abonaméntər*, *aktšidéntər*, *antréər*, *bagázər*, *bankétər*, *bilétər*, *borkánər*, *bufétər*, *bulevárdər*, *babalykər*, etc.

Substantivele românești feminine primesc desinența -n: *ankétn*, *batózn*, *butelín*.

Alături de aceste categorii, care semnalează adaptarea morfologică a împrumuturilor, mai există cîteva categorii aparte, care prezintă un interes deosebit.

a) Înainte de toate, avem un număr destul de mare de împrumuturi care își păstrează fără nici o modificare pluralul românesc: *aktsiún'*, *amator'*, *astronóm'*, *autorizátsi*, *bətəúš'*, *bábe*, *birže*, *bostán'*, *buburúze*, *buklukáš'*, *buléndre*, *bumbušt'e*, *butús*, *buzát'e*, *buzdugán'* etc.

Aceste forme apar în vorbirea acelor informatori care cunosc foarte bine limba română, reușind să pronunțe corect și consoanele finale înmuiate.

b) În clasa următoare se încadrează cuvintele care își mențin pluralul românesc, dar datorită unor greutăți de pronunțare — este vorba despre pronunțarea palatalizată a consoanelor -r, -s, -ts realizează forme cu consoana finală dură: *adunər*, *agronóm*, *amynər*, *boițr*, *bondár*, *brășínár*, *brýur*, *arendáš*, *bótoš*, *bots*, *búibəts* etc.

Identitatea *formală* dintre singular și plural (*biržár, agronom, boiър, arendáš* etc.) a cuvintelor într-un text sășesc nu provoacă nici un echivoc, deoarece forma articolului, persoana și numărul verbului indică cu precizie semnificația gramaticală de „plural”. [De altfel și în limba germană există cuvinte care se deosebesc la sg. și pl. numai datorită articolului (cf. grupa a)].

c) Aceeași observație este valabilă și pentru cuvintele care n-au dezvoltat o formă de plural diferită de cea de singular. Se încadrează în această clasă mai ales cuvintele intrate recent în graiul sășesc ca *afiš, améndă, avis, borderóu, etc.*, dar și unele mai vechi ca *arkán, baláușr*.

d) Am lăsat la urmă o clasă de cuvinte care prezintă un plural curios: formei de singular în *-ə, -e* (sau *-a*) a substantivelor feminine i se atașează desinența sășească *-n*, la care se mai adaugă un *-ə* enigmatic: *adeverintsənə, alimentáranə, báltənə, búhanə, búrdənə*. Să fie vorba despre o tendință inconștientă de întărire a pluralului, vorbitorii nesimțind suficientă desinența *-n*? Fenomenul rămîne deocamdată inexplicabil. Informatorii nu pot motiva apariția acestui *-ə* de la sfîrșitul cuvintelor. Acest plural a fost semnalat și de B. Capesius⁹ care consideră că „desinența” *-ənə* a luat naștere prin căderea unui *-n* final din desinența *-ənən*.

e) În funcție de informator, de gradul de cunoaștere a limbii, unele substantive prezintă la plural variante diferite: *administrátor* și *administrátor'*, *bolován* și *bolován'*.

Alteori prezența mai multor forme de plural s-ar putea explica prin acțiunea tot mai puternică a limbii române care clatină formele ce păreau definitiv fixate. Dacă ezitarea între *bólt'e* și *bóltənə* este rezultatul nesiguranței (*-e* fiind evident o desinență românească) cazul cuvîntului *bryndúšə* este mai complicat. În graiurile sășești studiate circulară următoarele patru forme de plural: *bryndúšə, bryndúšn, bryndúšənə* și *bryndúše*.

Prima pare un rezultat al confundării singularului cu pluralul, a doua este forma adaptată la sistemul sășesc, a treia este un nou exemplu pentru fenomenul semnalat la punctul (d), iar forma *bryndúše* este împrumutarea din românește a formei de plural.

2. Studiind formele de plural a le substantivelor împrumutate din română constatăm că nu toate substantivele au formă de singular sau de plural. Eazîndu-ne ca și în observațiile anterioare, pe primele 150 de substantive (de la literele A și B) de pe lista împrumuturilor, ne putem forma o imagine aproximativ fidelă asupra acestui fenomen. Sînt „singularia tantum” cuvinte ca *aktšelerát, alák*, sînt „pluralia tantum” cuvinte ca *bənútskər, bigudúr, bozgán'e, bukát'e*. Cele care n-au forme de plural se explică nu prin inexistența pluralului la etimoanele românești,

⁹ B. Capesius, *Die Landler in Siebenbürgen*, Buc., 1962, pp. 82, 83.

ci prin frecvența deosebit de redusă, atât în română cât și în germana-săsească a pluralurilor la aceste cuvinte. Faptul că *bănuț*, *bigudiu* se utilizează și în românește aproape în exclusivitate la numărul plural, iar *bucát'e* este și în română „plurale tantum“, a făcut ca și în împrumuturi să se păstreze numărul din original. Aceasta demonstrează, de altfel, încă o dată, gradul înalt de bilingvitate a vorbitorilor.

Există un număr considerabil de cuvinte împrumutate la care informatorii nu folosesc — pentru că nu știu — forma de plural. Ținând seama de numărul mare de informatori cu care am lucrat (27), necunoașterea de către ei a formelor de plural dovedește că pluralul încă nici nu s-a creat. Iată întii cuvintele: *adunâre dženerálə*, *adžentsie*, *alokátsie*, *ambaláz*, *ambasádór*, *ambriáz*, *amint'ire*, *amnestie*, *antitrupitsə*, *aprobâre*, *arie*, *arníkə*, *arvúnə*, *audiéntsə*, *autopsie*, *avâns*, *avêre*, *bagău*, *báligə*, *bálmoš*, *barós*, *bazókura*, *besêrikə*, *bərbəznók*, *bərbətóí*, *bətútə*, *blokáz*, *bobot'ázə*, *bolunzjic*, *borhót*, *borš*, *bráğə*, *brýŋkə*, *bronšitə*, *budákə*, *budžét*, *buklúk*, *bulión*, *burdúf*, *burik*, *busiók*.

Unele dintre ele, ca *bagău*, *bálmoš*, *bulión*, *busuioc*, *bobotéázə* n-au nici în limba română forme de plural. O serie de cuvinte au în românește plural, după mărturia DLRM, dar în practica comunicării de toate zilele ele se folosesc aproape exclusiv la singular *baligă*, *borhót*, *borș*, *bragă*. Alte'e, în condițiile exprimării unei idei, situații, amintiri etc. concrete, personale, individuale, se folosesc cu precădere la singular atât în limba sursă cât și în graiul săsesc (*arie*, *armată*, *arvună*, *avere*, *baros*, *biserică*, *bucluc*, *buric* etc.). Un mare număr de cuvinte n-au dezvoltat forme săsești de plural, deoarece cristalizarea lor nu se face de la o clipă la alta; ea este însuși procesul de încadrare în sistem, or cuvintele foarte recent intrate, ca *adunâre*, *dženerálə*, *adžentsie*, *alokátsie*, *ambasádór*, *audiéntsə*, *autopsie*, *blokáz*, *bronšitə*, *budžét*, n-au avut vreme să se încadreze pe deplin în sistemul morfologic al idiomului săsesc.

Din cele prezentate rezultă următoarele **concluzii**:

1. În adaptarea morfologică a împrumuturilor tendințele generale de adaptare acționează într-o formă particulară, în funcție de caracteristicile structurale ale limbilor în contact, de timpul scurs de la împrumutare, de modificările provenite în conformația demografică a zonei lingvistice studiate.

2. Încadrarea în gen se desfășoară normal, rolul predominant deținându-l particularitățile morfologice combinate cu cele morfonologice.

3. Fără să fie afectată opoziția fundamentală „unitate/pluralitate“ pe planul semnificațiilor, pe planul exprimării categoriei numărului s-au ivit clase de cuvinte noi. Nu ne putem pronunța în legătură cu perspectivele acestor clase noi, deoarece împrumuturile din această categorie sînt foarte recente și poartă încă un caracter individual. Numai timpul va arăta dacă ele constituie germeii unor noi paradigme în cadrul categoriei numărului, sau, după o perioadă de pronunțată nesiguranță și ezitare, ele se vor încadra pe deplin în tiparele morfologice ale graiului săsesc.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ МОРФОЛОГИЧЕСКОГО ВКЛЮЧЕНИЯ РУМЫНСКИХ
ЗАИМСТВОВАНИЙ В САКСКИЕ ГОВОРЫ СЕВЕРА ТРАНСИЛЬВАНИИ

(Резюме)

В статье изучаются некоторые аспекты включения румынских имён существительных, проникших в сакские говоры окрестностей города Бистрица. Речь идёт о включении в категорию рода и числа 906 румынских имён существительных, проникших в исследуемые говоры. Пертурбации, происшедшие в рамках этих двух категорий, переход имён существительных от одного рода к другому и варианты множественного числа для одного и того же заимствованного существительного, свидетельствуют об интерференциях между двумя соприкасающимися системами и позволяют сделать некоторые значительные выводы о степени двуязычия этой области.

ANGLEICHSASPEKTE RUMÄNISCHER LEHNWÖRTER IN DEN
SÄCHSISCHEN MUNDARTEN NORDSIEBENBÜRGENS

(Zusammenfassung)

In der vorliegenden Arbeit werden einige Angleichsaspekte rumänischer Lehnwörter in den sächsischen Mundarten der Bistritzer Gegend (Nordsiebenbürgen) untersucht. Es handelt sich um Veränderungen in Genus und Numerus rumänischer Substantive in einigen sächsischen Ortsmundarten. Die in den beiden grammatischen Kategorien festgestellten Störungen, der Übergang von einem Genus zu einem anderen und die verschiedenen Mehrzahlvarianten desselben entlehnten Substantivs sind ein sprechender Beweis für die Interferenz der beiden in Berührung kommenden grammatischen Systeme und deuten auf einen hohen Grad der Zweisprachigkeit in dieser Gegend hin.

GERUNZIUL — PREDICAT „DEPENDENT“*

ȘTEFAN HAZY

Printre numeroasele probleme legate de exprimarea — în limba contemporană — a predicatului, gerunziul suscită un interes deosebit, ocupînd un loc aparte în ansamblul problemei.

Cercetările consacrate exclusiv studierii multiplelor aspecte morfo-sintactice ale gerunziului românesc, deși puține la număr¹, au reușit să elucideze o serie întregă de aspecte, mult controversate de specialiști, nefăcînd însă imposibilă și nici inutilă încercarea de a face unele sublinieri, precizări și completări sau de a găsi eventual alte unghiuri din care ar putea fi abordate unul sau altul din multiplele aspecte pe care sintaxa gerunziului le implică și, dintre toate, mai cu seamă, problema posibilității de a avea rol de predicat.

Obiectul prezentei cercetări îl constituie tocmai studierea acestei „capacități“ sintactice a gerunziului.

Gramaticile mai vechi, în general, nu formulează rezerve în privința nepredicativității gerunziului. Totuși, unii autori de gramatici de incontestabil prestigiu, cum sînt H. Tiktin², I. Iordan³ și alții, menționează că gerunziul are valoare de propoziție sau că echivalează cu o propoziție subordonată ori ține locul acesteia, sesizînd marea diversitate a funcțiilor sintactice pe care gerunziul le poate avea, în împrejurări diferite, și nu în ultimul rînd faptul — ceea ce ni se pare deosebit de important — că acest mod nu poate fi considerat, indiferent de situația în care apare, exclusiv nepredicativ.

Gramatica Academiei, ed. II — o amintim pe aceasta, considerînd că ea reprezintă sinteza științifică a tuturor gramaticilor anterioare —,

* Articolul constituie un subcapitol, în text prescurtat, al tezei noastre de doctorat.

¹ Ne mulțumim să menționăm aici lucrarea Matildei Caragiu, *Sintaxa gerunziului românesc*, în SG, II, p. 61—89 și a Friedei Edelstein, *Evoluția sintaxei gerunziului în limba română* (teză de doctorat, susținută în Consiliul Facultății de filologie a Universității „Babeș—Bolyai“ din Cluj, în 14 martie 1967).

² cf. *Gramatica română*, Buc., 1945, p. 196.

³ cf. *Limba română contemporană*, Buc., 1954, p. 624 și 662.

constrinsă de folosirea gerunziului (ca și a infinitivului) cu funcții ce depășesc limitele specifice ale modurilor nepredicative, formulează, neexplicit, ideea potrivit căreia nepredicativitatea gerunziului poate fi privită cu rezerve întemeiate.

Lucrarea amintită (și toate celelalte gramatici) include gerunziul în clasa modurilor nepredicative, dar capitolele consacrate predicatului (verbal și nominal) vin să dovedească, dacă nu contrariul acestei afirmații, cel puțin faptul că ea nu are valabilitate absolută și, ca urmare, este susceptibilă de întregiri.

Gramatica recunoaște că gerunziul, în calitate de verb, are adesea subiect⁴, care poate fi același cu al propoziției sau diferit⁵. În ce privește însă funcția sintactică a unui astfel de gerunziu, opinia gramaticii este cel puțin neclară, ceea ce — dacă se are în vedere definiția⁶ gerunziului — nu este surprinzător.

Este necesar să reamintim aici că, potrivit punctului de vedere promovat de gramaticile în uz, existența verbului copulativ la un mod personal determină existența predicatului nominal și, implicit, a unei propoziții. Cu toate acestea, la paragraful despre predicatul nominal, *Gramatica* menționează, în treacăt, că numele predicativ poate sta pe lângă un verb copulativ la un mod nepersonal⁷ (deci și gerunziu), dar construcția în ansamblu nu are rol de predicat⁸. Modul nepersonal cel mai frecvent folosit, în astfel de împrejurări, este gerunziul.

Rezultă, prin urmare, că, deși apare un nume predicativ, nu avem predicat și, implicit, nici propoziție⁹. Această constatare este contrazisă de aceeași gramatică atunci când se dau indicații privitoare la delimitarea predicatului verbal la diateza pasivă de cel nominal (cu numele predicativ exprimat prin participiu adjectival) folosindu-se exemplul *Satul Eroșteni fiind împrăștiat*¹⁰ . . . , care are verbul copulativ la un mod nepersonal: gerunziu. Potrivit afirmației de la p. 99, valoarea predicativă a construcției trebuia să fi fost negată, și nu admisă.

Din cele de mai sus, rezultă următoarele:

1. deși mod nepredicativ, gerunziul poate avea subiect, identic cu al verbului regent sau diferit;
2. verbele copulative la gerunziu pot fi însoțite de un nume predicativ (prin urmare și de o predicativă);

⁴ cf. vol. I, p. 232.

⁵ Fenomenul a fost sesizat de D. D. Drașoveanu (vezi *Elemente de analiză sintactică*, în vol. *Analize gramaticale și stilistice*, Buc., Edit. Științifică, 1959, p. 53).

⁶ cf. vol. I, p. 231.

⁷ O. Tunsoiu le consideră părți de propoziție (vezi *Verbe copulative la mod nepersonal*, în „Analele Univ. București, Seria Științe sociale (Filologie)”, 1967, p. 149—164).

⁸ cf. vol. II, p. 99 și 82.

⁹ M. Avram consideră (vezi *Correspondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, în SG, I, p. 141) că verbul copulativ fiind + nume predicativ constituie părți de propoziție.

¹⁰ cf. vol. II, p. 103.

3. fiind formă verbală, gerunziul poate primi toate complinirile specifice verbelor.

Datorită considerentelor de mai sus, reexaminarea gerunziului sub aspectul predicativității sale, fie în totalitatea cazurilor, fie în situații determinate și, implicit, sub acela al apartenenței lui la modurile nepersonale este, credem, justificată.

Este necesar să vedem, în primul rînd, dacă există sau nu trăsături care să deosebească gerunziul de celelalte moduri nepersonale și dacă aceste trăsături caracterizează verbele la gerunziu în toate situațiile sau numai în împrejurări sintactice determinate (condiționate).

Gerunziul se deosebește de modurile nepersonale prin aceea că nu primește desinențe cazuale (ca participiul) și nu cunoaște nici flexiune analitică prin prepoziții (ca infinitivul), fapt care determină menținerea pe primul plan a semnificației verbale¹¹.

Matilda Caragiu, în *Sintaxa gerunziului românesc*, își propune să demonstreze¹² că gerunziul exprimă categoria diatezei, a persoanei¹³, a timpului și modului.

Gerunziul poate echivala cu toate timpurile modurilor personale, dar nu independent, ci în funcție de timpul și, uneori, modul verbului regent¹⁴, avînd, prin urmare, valoare temporală relativă.

Gerunziul prezintă acțiunea cu referire la subiect¹⁵, dar raportul dintre el și subiectul său identic cu al verbului regent poate fi foarte slabă și, ca urmare, semnificația sa verbală mult estompată, gerunziul exprimînd modalitatea altei acțiuni¹⁶:

Trece gardul sărînd.

Vine alergînd.

Cînd însă gerunziul are subiect propriu, necoincident cu al verbului la mod personal, raportul dintre ele este foarte strîns, făcînd imposibilă atragerea gerunziului în sfera părților secundare de propoziție (spre deosebire de exemplele citate mai sus).

Ca urmare a celor constatate, trebuie să ne punem pe de o parte întrebarea dacă există sau nu subiect în afara structurii propoziției, iar pe de alta, dacă prezența unui nume predicativ nu ne obligă la recunoașterea predicatului și, implicit, a propoziției.

Ca un prim punct de sprijin pentru observațiile noastre de mai jos, considerăm necesară citarea definiției propoziției și definirea elementelor ei fundamentale: subiectul și predicatul.

¹¹ Frieda Edelstein, *op. cit.*, p. 20.

¹² cf. SG, II, p. 63 și *Moduri nepersonale*, în SCL, 1962, nr. 1, p. 42.

¹³ Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo și Alexandru Niculescu (cf. *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Edit. Științifică, Buc., 1967, p. 209) susțin că gerunziul nu exprimă persoana.

¹⁴ cf. Frieda Edelstein, *op. cit.*, p. 19.

¹⁵ *Id. Ibid.*, p. 18.

¹⁶ *Id. Ibid.*, p. 45. Pentru alte exemple, vezi tot acolo.

Conform *Gramaticii Academiei*, propoziția este cea mai mică unitate a sintaxei care poate apărea de sine stătătoare și care comunică prin cuvinte cu indici de predicatie o judecată logică sau o idee cu caracter afectiv ori volițional¹⁷.

Subiectul este partea principală a propoziției care arată cine săvârșește acțiunea exprimată de predicatul verbal sau cui i se atribuie o însușire ori o caracteristică exprimată prin numele predicativ¹⁸.

Predicatul este partea principală de propoziție cu ajutorul căreia se atribuie subiectului o acțiune, o stare sau o însușire, acea parte care arată ce face, ce este sau cum este subiectul¹⁹.

Gramatica menționează că părțile principale²⁰ sînt acelea care constituie minimumul necesar pentru existența unei propoziții²¹.

Din definițiile la care ne-am referit și pe care le considerăm în general juste, rezultă că între subiect și predicat există o strînsă interdependență, implicitate²², ceea ce înseamnă că nici una din aceste părți principale nu poate exista în afara structurii propoziției²³.

Potrivit cu acest punct de vedere, situațiile în care gerunziul apare raportat la un subiect propriu sau în care numele predicativ stă pe lîngă un auxiliar sintactic la gerunziu, ne determină să considerăm că nepredicativitatea, respectiv predicativitatea acestui mod sint limitate, sintactic condiționate.

În lumina acestei prezumții, o succintă prezentare comparativă a gerunziului și a modurilor personale se impune cu necesitate.

Faptul că gerunziul nu dispune de indici de predicatie este — se pare — argumentul decisiv care a dus, explicabil, la includerea și menținerea lui în rîndul modurilor nepersonale. Aceasta nu exclude însă posibilitățile reconsiderării lui din acest punct de vedere.

Invariabilitatea unei forme verbale nu înseamnă că acțiunea exprimată de ea nu se poate referi la o persoană²⁴, deoarece ea se explică — în cazul gerunziului — prin originea²⁵ lui, și nu prin faptul că nu indică persoana care efectuează acțiunea²⁶.

Gerunziul la diateza activă, spre a putea indica exact la cine este raportată acțiunea exprimată prin el, trebuie să fie însoțit de un pronume personal (un substantiv sau un echivalent). Prezența pronumelui

¹⁷ cf. ed. II, vol. II, p. 17.

¹⁸ cf. vol. II, p. 87.

¹⁹ cf. vol. II, p. 95.

²⁰ La N. Chomsky (vezi *Current Issues in Linguistic Theory*, Haga, 1964, p. 15) *subiectul + predicatul* constituie „lanțul elementar“.

²¹ cf. vol. II, p. 74.

²² Nu ne referim aici la relația strict gramaticală existentă între ele.

²³ La B. Pottier (vezi *Du très général au trop particulier en analyse linguistique*, în TLL, I, 1963, p. 9), într-o propoziție partea necesară și suficientă o constituie *subiectul și predicatul* (constituenți centrali).

²⁴ cf. Matilda Caragiu, *Sintaxa...*, p. 62.

²⁵ Pentru originea gerunziului în limba română și alte limbi romanice, vezi Frieda Edelstein, *op. cit.*, p. 6 și urm.

²⁶ cf. Matilda Caragiu, *op. cit.*, p. 68.

este deci absolut necesară. Exact aceeași situație o prezintă și conjunctivul perfect (diateza activă) al oricărui verb. Așadar, se pune întrebarea cu ce și prin ce este mai „personală“ forma *să fi mers acasă...* decît *mergînd acasă...*

Evident, nu este nici o deosebire. Cu toate acestea, conjunctivul perfect este considerat mod personal, pe cînd gerunziul, nepersonal.

Pentru evitarea oricărui echivoc, atît în cazul conjunctivului perfect, cît și în al gerunziului, folosirea termenului subiect este obligatorie, dacă el n-a fost anterior exprimat sau dacă nu poate fi subînțeles fără să se producă confuzie în privința persoanei la care se referă acțiunea.

Trecute însă la diateza reflexivă (cînd faptul este posibil), pronumele indică precis persoana subiectului și, în consecință, amîndouă modurile devin deopotrivă marcate sub aspectul indicilor predicativității:

Să se fi dus acasă...
Ducîndu-se acasă...

Forma invariabilă a gerunziului nu-l împiedică, în situații determinate sintactic (vezi mai jos), să poată apărea — ca și conjunctivul perfect — cu valoare de predicat.

În relația gramaticală dintre subiect și predicat (verbal sau nominal) termenul subordonat este predicatul, iar cel supraordonat, subiectul²⁷.

Considerăm că un termen în nominativ, cu rol de subiect, nu poate să apară decît intrapropozițional, ceea ce înseamnă că la acest nivel sintactic — al propoziției — subiectul trebuie să fie determinat de un predicat²⁸. Această relație este cu totul diferită de cea existentă între verb și complinirile²⁹ sale, unde termenii relației nu se implică, nu se condiționează³⁰ reciproc, ca în relația subiect — predicat.

În absența unui predicat exprimat printr-un verb la mod personal, gerunziul poate apărea în locul acestuia, preluîndu-i funcția și subordonîndu-se subiectului și, firește, nu predicatului absent. Dacă acțiunea gerunziului exprimă ce face subiectul său, el trebuie să fie predicat și nu se poate subordona unui verb „regent“³¹ de fapt inexistent. Ideea de acțiune nu o putem concepe independent de autorul ei³².

În cele ce urmează, vom încerca să stabilim situațiile în care gerunziul trebuie interpretat drept predicat condiționat — îl vom denumi predicat dependent (de gradul II) — și factorii sintactici care îi conferă această valoare.

²⁷ cf. D. D. Drașoveanu, *Despre natura raportului dintre subiect și predicat*, în CL, III (1958), p. 175—182.

²⁸ Facem abstracție de situațiile cînd — datorită unui motiv sau altuia — predicatul este elidat.

²⁹ cf. Matilda Caragiu, *op. cit.*, p. 63.

³⁰ cf. Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Berna, 1950.

³¹ cf. Matilda Caragiu, *op. cit.*, p. 71.

³² *Id. Ibid.*, p. 65.

Am afirmat mai sus că gerunziul poate avea subiect, propriu sau coincident cu al predicatului propoziției în a cărei componentă apare.

Spre deosebire de opinia potrivit căreia gerunziul este predicat independent de prezența sau absența unui subiect propriu³³, consideram că gerunziile verbe/or autosemanteme care nu au subiect propriu sint părți secundare de propoziție³⁴, întrucît pot îndeplini variate funcții sintactice³⁵. A considera că și acestea au valoare predicativă contravine în opinia noastră ideii că prezența lor nu este implicată de subiect, acesta avînd un predicat al său, față de care gerunziile sint subordonate, în calitate de părți de propoziție (inclusiv element predicativ suplimentar), și referirea lor la subiect se realizează doar mijlocit de verbul predicat. Ele însă pot fi transformate în propoziții secundare, potrivit corespondenței dintre părțile de propoziție și propozițiile subordonate³⁶.

Apreciem că gerunziul este predicativ:

1. Cînd are subiect propriu. Însăși legătura strînsă a gerunziului cu subiectul său face ca semnificația sa verbală să se mențină pe primul plan³⁷ și să poată funcționa ca predicat dependent³⁸.

Predicatele dependente pot avea ca subiect:

a) un pronume (exprimat sau neexprimat):

Și mergînd ei cîteva zile tot prin codru, Fiul Iepeii a băgat de seamă . . . I. Creangă, O., p. 310.

Și mergînd noi tot așa, cam pe la amiază deodată s-a schimbat vremea cea frumoasă . . . I. Creangă, O., p. 26.

*Și trebuiesc luptate războaiele aprinse, Căci voi murind în sînge, ei pot să fie mari.*³⁹ M. Eminescu.

— *Ei, ei! măi Zaharie — zic eu coborîndu-ne (noi) la vale spre Pașcani . . .* I. Creangă, O., p. 25.

. . . îl privesc stăruitor, ca să-l fac să se întoarcă spre mine, ascultînd (el) ca de o poruncă, fără să vrea. Cam. Petrescu, U., p. 337.

La Iași aveam s-o văd din nou, căutîndu-mă (ea) bucuroasă în grădina Copoului și arătîndu-mi (ea) că a fost înzestrată și . . . Cam. Petrescu, U., p. 265.

Venind (el) astfel zilnic în casă, Marioara i-a mărturisit că se simte slăbuță la limba română . . . L. Rebreanu, R.I., p. 16.

Cînd subiectul este neexprimat, persoana celui care efectuează acțiunea este marcată prin pronume reflexiv sau, în „propoziția inde-

³³ Vezi, în această problemă, observațiile Matildei Caragiu, în *op. cit.*, p. 72.

³⁴ Problema elementului predicativ suplimentar nu o luăm aici în discuție.

³⁵ Pentru valorile gerunziilor ca părți secundare de propoziție, vezi Frieda Edelstein, *op. cit.*

³⁶ cf. M. Avram, *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, p. 141—164.

³⁷ cf. Frieda Edelstein, *op. cit.*, p. 20.

³⁸ La O. Jespersen (vezi *The Philosophy of Grammar*, Londra, 1963, p. 77) termenul „funcția II” = predicat se întrebuintează în altă accepțiune.

³⁹ Citat și în *Gramatică*, ed. II, vol. I, p. 232.

pendentă⁴⁰, prin pronume personal avînd altă funcție decît subiect (vezi mai sus⁴¹).

b) un substantiv sau un echivalent:

... *de unde fiindu-i aproape ținîrîmul „Eternitatea“, și-a luat acolo casă de veci...* I. Creangă, O., p. 118.

După o mică pauză, refăcîndu-se parcă atmosfera, Tănăsescu vorbi cu glasu-i bătrînesc. L. Rebreanu, R.I., p. 56.

Ajungînd vestea la tînărul Matiaș-Crai despre această tulburare, măriă sa nu s-a întrîstat... M. Sadoveanu, V., p. 89.

*Întîlnîndu-se cei doi, totul era salvat*⁴². I. Vinea.

c) nedeterminat:

Și drept vorbînd, acesta-i adevărul. I. Creangă, O., p. 31.

Se îmbogățește vîzînd cu ochii. L. Rebreanu, R.I., p. 65.

Cînd eram mic, auzeam vorbîndu-se mereu de stafii și eu nu văzusem nici una. Cam. Petrescu, U., p. 335.

Gerunziul (verb autosemantem) cu subiect propriu are, în limba română, o deosebită frecvență, în comparație cu alte limbi romanice⁴³. Prezența lui caracterizează mai ales limba scrisă⁴⁴ și cea a oamenilor cu un nivel de instruire mai înalt.

d) o subiectivă:

Considerîndu-se că toate condițiile au fost create, au trecut la înfăptuirea sarcinilor.

2. Cînd, în anumite împrejurări, numele predicativ (sau propoziția predicativă) este legat de subiectul său printr-un auxiliar sintactic la gerunziu. Întrucît numele predicativ, ca parte fundamentală a predicatului nominal, nu poate exista în afara structurii predicatului și, implicit, a propoziției — la fel ca și subiectul —, trebuie să admitem că mijlocirea numelui predicativ (sau a propoziției predicative) poate fi realizată printr-o copulă⁴⁵ la gerunziu „condiționat“:

a) nume predicativ:

Dar lișițele, nefiînd chioare, nici moarte, au zburat, toporul s-a confundat... I. Creangă, O., p. 179.

Pravîlă a tras destule foloase fiind supus și credincios. L. Rebreanu, R.I., p. 265.

El însuși fiind un tînăr aprig și semeț... nu se uita să numere cu grijă pe toți potrivnicii... M. Sadoveanu, V., p. 87.

Deci toate fiind bune la noi, se cuvîne să fim și noi lupi la alții. M. Sadoveanu, V., p. 205.

⁴⁰ Folosim termenul *independent* pentru propozițiile al căror predicat este exprimat prin mod personal propriu-zis.

⁴¹ Considerăm suficient un număr mai redus de exemple, întrucît toate celelalte nu ridică probleme aparte.

⁴² Exemplu luat din lucrarea Friedei Edelstein.

⁴³ cf. Frieda Edelstein, *op. cit.*, p. 195 și urm.

⁴⁴ cf. Matilda Caragiu, *op. cit.*, p. 89.

⁴⁵ Verbele copulative își păstrează și la gerunziu calitatea lor de instrumente gramaticale. Vezi O. Tunsöiu, *art. cit.*, p. 152.

b) o propoziție predicativă:

Moșneagul fiind un gură-cască, sau cum îți vrea să-i ziceți... I.
Creangă, O., p. 286.

Fiind ei cum îi știi, dă-le pace!

Subiectul predicatelor nominale de gradul II poate fi propriu — în majoritatea cazurilor —, dar și coincident cu al predicatului „independent”, exprimat sau neexprimat (dar deductibil din context).

Spre deosebire de situațiile tratate la 1 a, b, c, d, admitem drept predicat nominal (II)⁴⁶ dependent și construcțiile referitoare la subiectul predicatului „independent”. Contradicția este doar aparentă, deoarece, pe când un verb la gerunziu care nu are un subiect al său poate fi atras în sfera părților (secundare) de propoziție, numele predicativ (și propoziția predicativă) mijlocit de un auxiliar sintactic la gerunziu nu poate primi același tratament sintactic. Aceasta, deoarece numele predicativ (partea esențială a predicatului nominal) nu poate fi considerat drept parte secundară de propoziție, adică complement circumstanțial. Este știut că un complement nu poate sta în nominativ⁴⁷, iar numele predicativ, exprimat prin părți de vorbire ce cunosc flexiune nominală și neprecedat de prepoziție, apare totdeauna la acest caz.

La cele afirmate, trebuie să adăugăm — în sprijinul opiniei noastre — că într-o singură propoziție nu putem avea atât un predicat verbal, cât și unul nominal⁴⁸.

În ce privește gradul de dependență sau de independență existent între propozițiile discutate la 1 a, b, c, d și 2 a, b și restul propozițiilor cu predicate „independente”⁴⁹, de gradul I (verbale sau nominale), trebuie să subliniem că ele nu pot apărea drept propoziții independente — ca și cele al căror predicat este un verb la conjunctiv⁵⁰ —, prezența lor fiind condiționată de existența cel puțin a unui predicat I.

Datorită celor afirmate la 1 și 2, precum și faptului că prezența lor este sintactic condiționată, am considerat că gerunziul constituie un mod predicativ d e p e n d e n t.

Raportul de subordonare interpropozițional se realizează cu ajutorul conectivelor, adică joncțional⁵¹. Subordonarea propozițiilor cu predicate dependente (verbale sau nominale) nu se realizează paratactic, cum s-ar

⁴⁶ Termenul îl folosim în altă accepțiune decât D. D. Drașoveanu, vezi *Despre elementul predicativ suplimentar*, în CL, XII (1967), nr. 2, p. 235—242.

⁴⁷ N. Drăganu (vezi *Elemente de sintaxă a limbii române*, Buc., 1945, p. 83—84), prin „complement în nominativ” se referă la fenomenul sintactic cunoscut sub denumirea „element predicativ suplimentar”.

⁴⁸ Vezi definiția propoziției.

⁴⁹ În ce privește gradul de independență a diferitelor propoziții, acad. A. I. Graur (vezi *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG, I, p. 129) a demonstrat că nici propozițiile principale coordonate nu sînt total independente.

⁵⁰ Pentru folosirea conjunctivului cu valoare de mod independent, vezi D. D. Drașoveanu, *Elemente...*, p. 14.

⁵¹ Juxtapunerea nu constituie un mijloc specific al subordonării în frază. Vezi, în această problemă, I. Rizeșcu, *Propoziții subordonate paratactice*, în SG, III, p. 107—137.

părea la prima vedere, ci tot cu ajutorul conectivelor: conjuncții și locuțiuni conjuncționale subordonatoare, ele fiind incluse în gerunziu⁵².

3. Când este coordonat cu un predicat al unei propoziții principale⁵³. În aceste situații (extrem de rare), acțiunile exprimate sînt succesive⁵⁴ și, ca urmare, gerunziul nu poate fi dependent (subordonat) de verbul predicat. Datorită acestui fapt, restricția de a avea subiect propriu devine facultativă, nemaiconstituind o condiție determinatorie, esențială.

Este cunoscut faptul că predicatul nu poate fi coordonat (conceput pe picior de egalitate) cu o parte secundară de propoziție, ci numai cu un alt predicat⁵⁵. Prin urmare, gerunziul, datorită coordonării sale cu un predicat I, devine predicat II⁵⁶, fiind oarecum autonom⁵⁷ (semidependent).

Raportul de coordonare între cele două predicate se realizează în primul rînd prin parataxă și, mai rar, prin joncțiune (și):

După aceea se trage cu dispreț din fața episcopului, și ieșind din biserică, își caută de drum. I. Creangă, O., p. 36.

*... m-am culcat, însă n-am stîns amîndouă luminările, ci numai una, punind pe cealaltă la căpătiul meu*⁵⁸. Gane.

Și cînd deodată numai iaca vedem în prund cîțiva oameni clate peste grămadă și unul din ei mugind puternic. I. Creangă, O., p. 13.

În ce privește funcția sintactică⁵⁹ a propozițiilor cu predicate verbale sau nominale dependente (de gradul II), aceasta nu se înscrie între obiectivele urmărite în prezenta discuție.

În concluzie, reținem:

1. Același rol sintactic poate fi îndeplinit de forme flexionare diferite⁶⁰.

2. Lipsa de referire formală a gerunziului la persoana care săvîrșește acțiunea nu îi conferă în exclusivitate valoare de mod nepersonal (nepredicativ).

3. Valoarea gerunziului sub aspect sintactic trebuie privită diferențiat, potrivit cu contextul în care apare.

⁵² cf. Frieda Edelstein, *op. cit.*, p. 149.

⁵³ cf. Frieda Edelstein, *op. cit.*, p. 131 și urm.

⁵⁴ Nesimultaneitatea gerunziului cu predicatul I rezultă clar din context. Vezi Matilda Caragiu, *op. cit.*, p. 82; în privința determinării valorilor gramaticale în funcție de context, vezi T. Slama-Cazacu, *Limba și context*, Buc., 1959, p. 302 și urm.

⁵⁵ cf. acad. Al. Graur, *Părțile principale ale propoziției*, în LL, VI (1962), p. 52 (observațiile autorului se referă la propozițiile predicative).

⁵⁶ A. M. Muhin (vezi *Funkcionalnyj analiz sintaksičeskich elementov*, Moscova—Leningrad, 1964, p. 50 și urm.) arată că predicatul la gerunziu (și infinitiv) este un predicat dependent.

⁵⁷ cf. Matilda Caragiu, *op. cit.*, p. 80.

⁵⁸ Exemplu luat de la Frieda Edelstein.

⁵⁹ Vezi, în acest sens, cele două lucrări fundamentale, citate în nota 1.

⁶⁰ cf. H. Glinz, *Geschichte und Kritik der Lehre von den Satzgliedern in der deutschen Grammatik*, Berna, 1947, p. 13.

4. Gerunziul trebuie considerat predicativ (ca predicat dependent) cînd se găsește într-una din relațiile:

- a) $[S_2 (a \leftrightarrow b \leftrightarrow c) P_2] \leftrightarrow [P_2 \approx P_s] \approx [S_1 (a \leftrightarrow b) \sim P_1]$ ⁶¹
 b) $[S_2 \leftrightarrow S_3 (a \leftrightarrow b) \sim Vc_2 \rightarrow Np \leftrightarrow Pp] \approx [S_1 \leftrightarrow S_3 (a \leftrightarrow b) \sim P_1]$
 c) $[S_1 \leftrightarrow S_3 (a \leftrightarrow b) \sim P_1] = [S_2 \leftrightarrow S_3 \sim P_2 \leftrightarrow Vc_2 \rightarrow Np]$

Trăsăturile ce rezultă din relațiile înfățișate sub a, b, c fac ca gerunziul să fie predicat dependent (verbal sau nominal).

5. Dacă trăsăturile relațiilor a, b, c nu se realizează, gerunziul apare ca mod nepersonal (nepredicativ), avînd rolul unei părți secundare de propoziție.

6. Rezultă din 1, 2, 3, 4 a, b, c și 5 că gerunziul trebuie să figureze atît la sintaxa părților secundare de propoziție, cit și, în calitate de predicat dependent, la aceea a frazei.

ДЕЕПРИЧАСТИЕ – „ЗАВИСИМОЕ” СКАЗУЕМОЕ

(Резюме)

Исходя из критического рассмотрения синтаксических функций деепричастия, отмеченных в традиционных грамматиках, автор статьи, опираясь на синтаксические критерии, делает некоторые уточнения и дополнения, устанавливает положения, в которых деепричастие полнозначительных глаголов и глаголов-связок + именная часть сказуемого следует считать сказуемым. Деепричастие является зависимым сказуемым, так как это качество деепричастия обусловлено наличием некоторых грамматических факторов, в отсутствии которых оно остаётся второстепенным членом предложения.

⁶¹ Semnele noastre simbolizează:

- S_1 = subiectul predicatului la mod personal.
 P_1 = predicatul la mod personal propriu-zis.
 S_2 = subiectul propriu gerunziului.
 P_2 = gerunziu (verb autosemantem) predicativ.
 S_3 = subiect al verbului la mod personal propriu-zis și al gerunziului.
 a = exprimat.
 b = neexprimat.
 c = nedeterminat.
 Vc_2 = verb copulativ la gerunziu.
 Np = nume predicativ.
 Pp = subordonată predicativă.
 Ps = subordonată subiectivă.
 \approx = în relație de subordonare (în frază).
 \parallel = coordonat (prin conective sau parataxă).
 $[]$ = limitele propoziției.
 \rightarrow = urmat de.
 \sim = subordonarea predicatului față de subiect.
 \leftrightarrow = sau.
 $()$ = elementele cuprinse între parantezele mici reprezintă ipostazele în care poate apărea subiectul.

THE GERUND — “DEPENDENT” PREDICATE

(Summary)

Starting from the critical examination of the syntactic functions of the gerund recorded in the traditional grammar books, and on the basis of syntactic criteria, the author makes some specifications and completions. He establishes the situations in which the gerund of the full verbs and that of the copulative verbs + predicative should be considered as a predicate. The gerund appears as a dependent predicate because this quality is conditioned by the presence of certain grammatical factors without which it remains a secondary part of the sentence.

REALISMUL POPULAR ȘI CONCEPȚIA ESTETICĂ A LUI IOAN SLAVICI

SARA IERCOȘAN

Dacă în istoria noastră literară s-a putut vorbi de existența în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a unei epoci pe care Iorga a numit-o „epoca realismului popular“, temeiul principal l-a furnizat opera lui Ioan Slavici. Cei dintii recenzenți ai volumului său *Novele din popor*, între care Eminescu, observau inspirația din popor a scriitorului și autenticitatea oglinzirii vieții populare. În ceea ce privește literatura română, opera lui Slavici îi furnizează lui Maiorescu majoritatea exemplorilor în baza cărora formulează cunoscuta teorie a romanului popular. În 1888, G. Bogdan-Duică, trecând în revistă cu ascutit spirit critic literatura română din Transilvania, într-o suită de „reviste literare“ apărute în „Gazeta Transilvaniei“ și apoi în „Tribuna“, pune și el proza lui Slavici în legătură cu mișcarea literară realistă din Europa și subliniază caracterul ei reprezentativ pentru orientarea populară a literaturii. Lui Iorga și îndeosebi lui Ion Breazu le revine meritul de a fi acordat atenția cuvenită studierii vieții literare din Transilvania ultimelor decenii ale secolului trecut, în strânsă legătură cu cea din România, și de a fi evidențiat locul central ocupat de Slavici în orientarea acesteia pe făgașul oglinzirii realiste a vieții populare. Breazu, într-un studiu intitulat *Temeiurile populare ale literaturii românești din Transilvania*, a analizat condițiile ce au favorizat apariția acestei orientări literare, principalele ei trăsături și etape, ca și repercusiunile sale asupra dezvoltării literaturii române, îndeosebi transilvănene, în secolul al XX-lea.

În general, însă, meritele lui Slavici în acest sens au fost văzute în faptul că el a ilustrat cel mai fericit prin opera sa noua mișcare, i-a dat prestigiu și a constituit un exemplu pentru alți scriitori. A fost mai puțin reliefată contribuția sa concretizată în studii și articole, în corespondență sau comunicări academice, în care, cu forța convingerii și a firii sale stăruitoare, Slavici pledează cu obstinție, reluând mereu ideile, pentru apropierea scriitorului de popor, din viața căruia să-și ia inspirația și a cărui limbă să o valorifice în operele literare. Doar cercetările mai noi, între care cele două monografii publicate în ultimii ani — Pompiliu

Marcea, *Ioan Slavici* și D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici. Opera literară* — acordă o atenție sporită acestei probleme.

În cele ce urmează ne propunem să reliefăm unele aspecte ale contribuției lui Slavici la orientarea literaturii epocii, nu prin exemplul propriei sale opere, ci prin îndrumările date în cadrul publicisticii, și îndeosebi să analizăm sensul și limitele „realismului popular“ în cadrul concepției estetice a scriitorului.

*

Noțiunea de realism popular, ca și cea de realism burghez, de pildă, neutilizată la noi, dar frecventă în alte literaturi, este derivată din cea de realism, fiind menită să denumească o varietate a acestuia, o particularizare a metodei realiste prin circumscrierea ei într-un anumit domeniu de inspirație, viața populară, mai ales țărănească, la noi. De aici derivă apoi o serie de alte trăsături ale sale cum ar fi asimilarea experienței folclorice, lărga sa accesibilitate, valorificarea limbii populare etc. Această noțiune implică două aspecte fundamentale: pe de o parte, ea presupune realism (adică o anumită concepție, o anumită viziune, o anumită metodă de creație), așa cum s-a constituit el în Europa secolului al XIX-lea, avînd la bază observația asupra realității, fără limite și prejudecăți, idealul redării ei obiective etc., etc. Pe de altă parte, în componența acestei noțiuni intră ideea caracterului popular al literaturii pe care o denumește, înțeles mai mult sau mai puțin complex, doar ca inspirație din viața populară, în general, sau avînd unele determinări speciale: derivarea din folclor, adresarea către masele populare, năzuința de a exprima specificul național etc.

Termenul de realism popular nu este întrebuițat în epoca în care s-a născut realitatea literară pe care o acoperă. Nu îl utilizează nici Slavici, întemeietorul literaturii realismului popular, nici Maiorescu, socotit primul lui teoretician. Faptul nu este întâmplător. Adepți convinși ai apropierei scriitorilor de creația populară și acceptînd în mare măsură o anumită literatură realistă sau aflată la interferența realismului cu romantismul ori clasicismul, cei doi mari scriitori, formați la școala esteticii clasice, manifestă rezerve față de o parte a literaturii realiste a vremii și mai ales față de unele elemente ale doctrinei realismului și de terminologia acestuia. De aceea vom găsi în articolele lui Maiorescu denumiri ca „romanul popular“, la Slavici pe cea de „școală poporană“, „curent poporal“, „literatură poporană“ etc., dar nu vom găsi, cum spunem, pe cea de „realism popular“. Și, într-adevăr, avem în Slavici, sub acest aspect, în primul rînd un propagandist neobosit al orientării literaturii spre popor.

În privința surselor acestei idei a scriitorului sirian, două sînt cu deosebire importante și pe acestea le indică el însuși în mai multe rînduri. Prima este ideologia junimistă, avînd ea însăși antecedente, în acest sens, în mișcarea generației de la 1848, din rîndurile căreia Slavici îl distinge în mod deosebit pe Alecsandri: „Vasile Alecsandri, scrie el, întorcîndu-se după terminarea studiilor sale în țară, începe să călă-

toarească prin munți ca să adune poezii din gura poporului, căci poetul adevărat simte că-n poporul român este izvorul poeziei române și că punctul de plecare pentru dezvoltarea noastră literară nu este nici Omer, nici Orășiu, nici Shakespeare, nici Voltaire, nici Goethe, ci literatura noastră poporană¹.

Rolul precumpănitor în declanșarea unui adevărat curent în favoarea unei literaturi de orientare populară, ca bază a unității culturale a tuturor românilor, îl atribuie „Junimii“ și îndeosebi lui Titu Maiorescu, care, de la primele sale studii critice, militează cu talent și consecvență pentru a impune această „nouă direcție“ nu numai în literatură, ci în întreaga mișcare culturală. Nu se putea să nu-i vorbească lui Slavici și unele pasaje ca cele de mai jos din interesantul studiu al lui Th. Rosetti, *Despre direcțiunea progresului nostru*, pe care în ansamblu îl găsea, de altfel, prea pesimist: „Numai făcând abstracție de formele goale și fără sens ale civilizațiunii noastre superficiale, numai întorcându-ne la izvorul primitiv și nesecat al vieții populare, numai studiind datinile și obiceiurile ca și limba poporului nostru de jos, clasele culte ale societății române se vor putea înțelege pe ele înșile ca un element propriu și distins, ca un mădular neatârnat și necesar în lanțul omenirii“².

La aceste idei Slavici se arată receptiv de timpuriu, încă din perioada studiilor sale la Viena, când vine în contact cu ideologia junimistă, prin intermediul lui Eminescu, al „Convorbirilor literare“ și prin legăturile epistolare cu redactorul acestei reviste. Ulterior, participând la viața cenaclului junimist și colaborând la publicațiile legate de el, asimilarea acestor idei se desăvârșește; Slavici însuși devine unul din principalii lor agenți, mai ales în Transilvania.

O altă sursă a „poporanismului“ lui Slavici trebuie considerată dezvoltarea internă a culturii și literaturii române din Transilvania, ca o prelungire a tendințelor luministe în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Aceste tendințe se întâlnesc cu prețuirea pentru valorile literaturii populare adusă de romantici — receptată fie direct, din surse străine, fie din mișcarea literară din România — și se altoiesc pe un climat social și politic favorabil. Slavici însuși vorbea în studiul său *Ardealul* despre întemeierea și sfârșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a celui de-al XIX-lea, la românii din Transilvania, a unei clase culte, care „era fără îndoială cea mai democratică și mai națională în Europa, tot oameni ieșiți din masele poporului și legați prin sânge și interese de popor“³. Mult timp aceste tendințe democratice și populare au fost concurate de prejudecățile latiniste și G. Bariț, cea mai proeminentă figură din viața culturală a românilor transilvăneni de la mijlocul veacului trecut, se ridică într-un articol din revista „Transilvania“, în primul ei an de apariție, împotriva unei literaturi

¹ I. Slavici, *Literatura poporană*, în *Amintiri*, [București], 1967, p. 421.

² Th. Rosetti, *Despre direcțiunea progresului nostru*, în „Convorbiri literare“, VIII (1874), p. 12.

³ Ioan Slavici, *Ardealul*, București, 1893, p. 116.

scrise „în limba poporului“, pe motiv că acesta nu citește și toate încercările literaturii de a se apropia de el au eșuat. Paralel se ridicau însă din diferite centre ale Transilvaniei, prin publicațiile ce luau ființă una după alta, chemări adresate scriitorilor de a se apropia de popor, de viața, literatura și limba sa; asemenea apeluri devin tot mai puternice după înțelegerea unei „noi direcții“ în această provincie, pe urmele celei de la Iași. Dacă Tudor Vianu era îndreptățit să afirme că „realismul popular apare în sînul Junimii“⁴, Titu Maiorescu avea și el dreptate, cel puțin în parte, cînd scria, în 1898, că centrul vieții literare a românilor s-a mutat în ultimul timp în Transilvania și, adăugăm noi, aceasta tocmai datorită direcției fructuoase dată de orientarea spre realismul popular. Dezvoltarea ulterioară a literaturii române i-a îndreptățit apoi pe unii istorici literari și îndeosebi pe Breazu să vorbească despre realismul popular mai ales ca de o mișcare literară transilvăneană, fiindcă într-adevăr aici el a dat unele din cele mai de seamă realizări și a cunoscut o posteritate remarcabilă.

Ideile lui Slavici despre orientarea populară a literaturii nu sînt însă reductibile la aceste surse. Stăruința pusă în propagarea unora dintre ele, detalierea aduse, culoarea și accentul dobîndit de una sau alta dintre aceste idei ne îndreptățesc să vorbim la scriitorul șirian de o depășire a izvoarelor amintite, de încheierea unei concepții proprii în această privință.

Pledoaria pentru orientarea populară a literaturii este la Slavici o expresie a atitudinii democratice și naționale în problemele culturale, sociale și politice, punct de vedere afirmat răsplat în articolul program din primul număr al „Tribunei“, cînd Slavici, vorbind în numele redacției, își propune să se identifice în toate problemele cu poporul, să fie glasul acestuia. Într-un alt editorial, *Către publicul român*, scrie referitor la viața politică: „Ne vom mărgini și pe viitor a reprezenta curentele populare“, iar cu privire la cea literară: „Vom stăruii dar și mai departe să formăm încetul cu încetul din «Tribuna» un centru de lucrare literară, în care se întîlnesc talentele *de la noi*, lucrează împreună, se încurajează unele pe altele și stabilesc prin lucrarea lor punctul de plecare al dezvoltării noastre literare, care nu poate să fie decît în poezia *noastră* populară“⁵. Chiar de la începuturile afirmării sale în publicistică, Slavici are idei hotărîte despre rosturile literaturii, ale unei literaturi „popolare“, ca unul din factorii de educație socială. Și aici el se desparte de junimiști și în primul rînd de mentorul grupării, care nu recunoaște literaturii alte rosturi decît cele estetice. În 1874, ocupîndu-se de problemele învățămîntului la românii transilvăneni, scria: „Formarea școlară, chiar de ar fi destulă, se pierde cu vremea, dacă nu vom avea o literatură populară, prin care să conservăm ce a dat școala și suplinim încă ce ea nu a putut da“⁶. De altfel, pînă la sfîrșitul vieții, Slavici se va simți

⁴ T. Vianu, *Studii de literatură română*, București, 1965, p. 482.

⁵ „Tribuna“, I (1884), nr. 1 (14/26 apr.) și nr. 202 (22 dec./3 ian).

⁶ Ioan Slavici, *Învățămîntul popular*, în „Lumina“, III (1874), nr. 28, p. 150.

scriitor și dascăl în același timp, ba mai ales dascăl, și va acorda literaturii un loc însemnat în perfecționarea vieții morale a oamenilor, în promovarea frumosului, dar și a binelui.

Spre deosebire de alți junimiști notorii, între care Alecsandri sau Maiorescu, Slavici nu se apropie de popor din afară, de sus în jos, ci vine din chiar mijlocul său. Când își începea activitatea literară la Viena, el nu cunoștea altă limbă românească decât „șirieneasca“ lui, în care își scrie primele opere, și altă literatură românească decât cea populară, îndeosebi basme, pe care începe să le povestească unul după altul, îndată ce se convinge că oameni de mare cultură ca Eminescu, Maiorescu și alții le acordă atita însemnătate.

Șovăielile cărturarilor ardeleni în apropierea de literatura populară, în preconizarea unei literaturi accesibile poporului și mai ales scrisă în limba acestuia sînt repede depășite de Slavici, care-și formează de timpuriu convingerea nestrămutată că aceasta nu numai că nu contravine intereselor naționale, ci e singura cale sănătoasă pe care trebuie să se îndrepte românii transilvăneni, pe urmele „noii direcții“ din „țară“, tinzînd la realizarea unității culturale pe o bază populară. Pornit la înfăptuirea acestei idei încă din perioada studenției, prin activitatea în cadrul „României june“ și prin publicistică, preocupat de ea în timpul șederii lui la Eucurești, Slavici reușește să o impună definitiv mai ales prin intermediul „Tribunei“, fără a înceta nici mai tîrziu să tragă semnale de alarmă atunci cînd i se pare că unitatea culturală este primejduită, că orientarea populară și națională a literaturii slăbește, datorită tendințelor cosmopolite ale claselor suprapuse⁷.

Concepția lui Slavici despre literatura „poporală“, pe care o preconizează și o realizează în activitatea sa de scriitor (vezi în această privință titlul primului său volum, *Novela din popor*), este interesantă și complexă. Ea nu se limitează la ideea inspirației din viața poporului și la utilizarea limbii populare, ci presupune pătrunderea în însăși structura intimă a modului de a simți și gândi, de a concepe frumosul, specific poporului nostru, și năzuința scriitorului de a crea în același fel. Cheia sensibilității și expresivității populare trebuie căutată în literatura și arta populară, idee pe care Slavici o afirmă în nenumărate rînduri: „Numai însă din literatura poporală putem să cunoaștem vederile și gustul poporului, numai prin ea ne vom deprinde a simți și a gândi românește...“, citim în introducerea cursului său de literatură populară, ținut la Azilul „Elena Doamna“ din București. De altfel, această convingere scriitorul și-o formase de timpuriu și ea lasă numeroase urme în corespondența sa cu I. Negruzzi. Scriindu-i de la Arad în 1873, îl informează despre bogatele sale proiecte literare, între care o serie de „piese teatrale solo, un fel de copii de pe natură: *Ciors-Intors*, *Dascălul Pintille*, *Fițingău*, *Taie-Fuga*... , tot caractere luate nu din viață, ci din glumele poporului

⁷ Vezi articole ca: *Unitatea noastră culturală, Ce e național în artă, Poporismul în artă etc.*, în *Amintiri*, București, 1967.

de aici⁸. Mai tirziu, căutînd să-l convingă pe redactorul „Convorbirilor“ de valoarea dramei sale *Bogdan-Vodă*, Slavici vorbește despre concepția unitară ce stă la baza întregii sale creații de pînă atunci și realizează o primă caracterizare mai cuprinzătoare a „școlii populare“, pe care o ilustra prin creația sa, avînd conștiința originalității și noutății: „Te rog ia poveștile mele, novelele mele, comediile mele, pe Safta, și apoi pe Bogdan-Vodă, le ia și le pune alătura, le aseamănă și vei găsi aceleași vederi estetice. Aceasta îi dă pașaport literar. Este o dramă românească . . . , e, dacă îți place, o școală rea, dar o școală deosebită, o școală fără viitor, dar o școală poporală⁹. În continuare scriitorul explică mai pe larg în ce constă această „poporalitate“ a dramei sale, subliniînd mai ales două aspecte ale problemei: „temeiurile etice ale dramei“, luate din modul de a înțelege binele și frumosul specific popular, și structura caracterelor. Eroul este caracterizat ca un fel de om anapoda, asemănător multor personaje din folclor, din propria sa creație sau din opera altor scriitori care au creat pornind de la folclor: Popa Tanda, Petru Viteaz-Greuruș, Frecățel, Dănilă Prepeleac. O confruntare nu numai cu literatura populară, ci și cu viața reală, îi poate confirma buna intuire a caracterului personajului: „Te rog cată în viață și te incredințează dacă îți poți inchipui altfel pe români între aceleași împrejurări¹⁰.

În activitatea sa publicistică Slavici revine mereu asupra necesității consolidării „școlii populare“ în literatură, idee din care își face la „Tribuna“ un adevărat program. Mai tirziu, în 1910, răspunzînd la ancheta revistei „Luceafărul“ în problema poporanismului, el are prilejul din nou să definească literatura „poporală“. „Românii, scrie el, au particularul lor fel de a gîndi și de a simți, au vederile lor în ceea ce privește binele și frumosul în viața morală ori în formele intuitive, au gustul lor estetic: poporală e numai opera care în felul ei se potrivește cu această fire particulară a tuturor românilor¹¹. Firea românilor, gustul lor estetic se evidențiază în toate manifestările etnografice și artistice, de la arhitectură la poezie, de la port la muzică, dar ea nu se poate învăța, ci se dobîndește de cel care trăiește „în legătură sufletească cu masele mari ale poporului¹². Caracterul popular al unei literaturi îi apare ca o condiție indispensabilă a originalității ei, singura care îi poate conferi o valoare universală. Analizînd raportul dintre caracterul național și popular al literaturii, Slavici realizează disocieri interesante între aceste două noțiuni, în sensul prețuirii de totdeauna pentru valorile spirituale ale maselor populare și al rezervelor față de pătura „superpusă“. În același articol el scrie: „Nu e dar nici național și poporal același lucru și nu tot ceea ce e național e și poporal, dar ceea ce e poporal e totodată și național¹³.

⁸ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, II, București, 1935, p. 212.

⁹ *Ibid.*, p. 277.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ I. Slavici, *Amintiri*, p. 519.

¹² *Ibid.*, p. 518.

¹³ *Ibid.*, p. 520.

O atenție specială acordă Slavici limbii, ca unul din elementele esențiale ale literaturii. De altfel, această preocupare e comună majorității cărturarilor ardeleni ai vremii. De la începuturile activității sale literare, el a fost adeptul unei orientări populare în constituirea limbii literare. În numeroase articole și studii, în comunicări academice, se va pronunța asupra acestei probleme. După un îndemn trecător adresat intelectualilor și îndeosebi tineretului din Transilvania de a cunoaște limba claselor culte din România, oglindită în *Novelile* lui N. Gane, în interesul unității culturale, Slavici a manifestat în continuare mai ales rezerve față de această limbă, supusă influențelor din afară, împestrită cu neologisme, învățată din cărți adesea rău scrise. Ceea ce prețuiește el este o limbă „în cel mai larg înțeles popular“, pe care o putem găsi în poeziile populare, „în mare parte din poeziile lui Alecsandri, ale lui Coșbuc, în cronici și în cărți bisericești, în colecțiunile de povești ale lui Ispirescu, ale lui Sima lui Ioan, și mai puțin în scrierile lui Creangă“¹⁴. Această limbă, ca și gustul estetic popular, nu se poate învăța în școală, ci numai trăind în mijlocul poporului unde deprinzi fără efort simțămîntul limbii românești. Ferindu-se de influența corupătoare a vorbirii claselor dominante, literatul trebuie să evite închistarea dialectală și să-și facă un ideal din a scrie pe înțelesul și gustul întregului popor român.

*

Dacă în ceea ce privește orientarea populară a literaturii Slavici este unul dintre scriitorii care o înțeleg mai complex și o propagă cu mai multă stăruință, făcîndu-și din aceasta un crez și un scop de o viață, în privința metodei realiste, cealaltă componentă a realismului popular, lucrurile se prezintă întrucîtva altfel. Prin unele laturi ale concepției sale filozofice și pedagogice, el se arată pregătit încă din perioada debutului literar să accepte realismul, cel puțin în unele aspecte ale sale. Astfel, într-o scrisoare către I. Negruzzi din 1872, comentînd „prelecțiunile populare“ ale junimiștilor după rezumatele apărute în „Convorbiri“, critică poziția principală expusă de Maiorescu în prelegerea introductivă, considerînd-o prea idealistă. În același timp își exprimă propriile convingeri în aceeași problemă: „Eu zic cum că omul e rezultatul organic al vieții sociale“, de unde rezultă că „temeiul lucrării lui îl vom cerca în lumea din afară, de unde vin motivele“¹⁵. Grijă pentru condiționarea socială a caracterelor, pentru redarea veridică a formării lor prin înrîurirea mediului înconjurător îl preocupă pe Slavici în opera sa și o va recomanda și altora, de pildă aceluiși Iacob Negruzzi, într-o scrisoare în care îi comentează pe larg romanul *Mihai Vereanu*, făcînd în același timp considerații despre estetica romanului prin analogie cu cea a dramei, oarecum în felul în care o va face Maiorescu peste cîtiva ani, cînd formulează cunoscuta teorie a romanului popular. În articolele sale critice, Slavici se arată adesea receptiv față de operele realiste reprezentative din literatura

¹⁴ *Ibid.*, p. 518—519.

¹⁵ I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 187.

noastră. Recenzînd printre cei dintîi comedia lui Caragiale *O noapte furtunoasă*, o consideră „un tablou de moravuri zugrăvit cu deplină iubire de adevăr și cu multă putere intuitivă; ea ne arată caractere adevărate și bine descrise: aceasta îi dă dreptul de a fi”¹⁶.

Trebuie să observăm însă că în articolele sale teoretice și critice ideile realiste exprimate explicit sau care pot fi deduse din diferite contexte sînt covîrșite adesea și uneori contrazise de cele aparținînd clasicismului, cu putere de circulație încă în tratatele de estetică ale vremii. Fără să ne mai referim la ideile sale despre unele specii literare, în care Slavici se arată tributar esteticii tradiționale, idei expuse pe larg de D. Vatamaniuc în monografia amintită, vom arăta că însuși procesul de creație este înțeles de el prin prisma concepției clasice. După părerea sa scriitorul trebuie să manifeste interes numai pentru ceea ce este comun, general omenesc. „Privită dar din punct de vedere al fondului estetic, scrie Slavici, arta este și are să fie universală, adevă izvorită pretutindeni și în toate timpurile din aceleași simțăminte omenești pentru care inimile tuturor oamenilor sînt deschise”. Și mai departe: „Căci adevărat, bun, frumos e în om numai ceea ce e notă comună, iar ceea ce e particular ori poate chiar individual e rău și porit, de cele mai multe ori răspingător”¹⁷. Dar și mai hotărît se îndepărtează Slavici de estetica realismului atunci cînd preconizează oglindirea în opera de artă nu a realului, ci a idealului, prezentarea omului nu așa cum este, ci cum ar trebui să fie. „Omeneste firesc, estetic este adevărat, poetic este frumos e nu ceea ce se petrece în această mizerabilă lume reală, ci ceea ce potrivit cu firea omenească trebuie să se petreacă”¹⁸. Scrie el într-un articol polemic îndreptat împotriva lui Duiliu Zamfirescu, afirmînd de fapt tocmai lucruri care-l apropie de adversarul său, el însuși adept al unui realism temperat de nevoia idealului și a seninătății. Îi mai unea apoi și ostilitatea față de naturalism, exprimată cu violență de Slavici în cuprinsul aceluiași articol, unde Zola este numit „defăimător al neamului omenesc”. De altfel, acceptarea limitată a realismului de către scriitorul șirian, în aspectele sale teoretice, este probată și de absența termenului în articolele sale și ea se manifestă — e drept, mult mai puțin — și în creația sa literară, mai ales la început, cînd Slavici preferă inspirației directe din realitățile populare, una mediată de producția folclorică. Faptul a fost sesizat și exploatat de Zamfirescu în acuzațiile ce i le aduce.

În ciuda celor arătate mai sus, prin cele mai bune opere ale sale, create în perioada de vîrf a activității scriitoricești, Slavici rămîne unul din primii și cei mai de seamă reprezentanți ai realismului românesc. Inspirîndu-se din mediile în care a trăit, îndeosebi din viața satelor și orășelelor din Transilvania, el nu ne-a înfățișat numai eroi ideali, ci mai ales oameni care-ți dau în cel mai înalt grad impresia autenticității

¹⁶ I. Slavici, *O noapte furtunoasă. Comedie în patru acte*, în „Timpul”, IV (1879), nr. 17 (23 ian.). Vezi I. L. Caragiale, *Opere, I*, [București], 1959, p. 544.

¹⁷ I. Slavici, *Amintiri*, București, 1967, p. 485.

¹⁸ *Ibid.*, p. 560.

și realității, iar tendințele moralizatoare prezente în întreaga sa operă își găsesc în aceste cazuri o fericită aoperire artistică, scriitorul reușind adesea să realizeze dezideratul obiectivității realiste.

Încercînd să conchidem asupra contribuției lui Slavici la orientarea literaturii noastre pe drumul realismului popular, constatăm o situație într-un fel paradoxală. Dacă în plan teoretic scriitorul militează conștient și convins pentru o literatură de orientare populară, receptînd destul de limitat estetica realistă, în planul creației literare realismul se impune ca o coordonată de bază a întregii sale opere, în timp ce caracterul ei „poporal“, existent, desigur, rămîne cu timpul într-un plan secundar. De fapt, numai realizînd această sinteză între manifestările teoretice și opera literară și avînd-o în vedere în primul rînd pe aceasta din urmă, putem vorbi de Slavici ca de promotorul și, alături de Creangă, ca de cel mai de seamă reprezentant al perioadei realismului popular în literatura noastră.

НАРОДНЫЙ РЕАЛИЗМ И ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ИОАНА СЛАВИЧА

(Резюме)

Автор пытается выявить некоторые аспекты вклада Иоана Славича в ориентировку литературы эпохи, не на примере его собственного творчества, а путём указаний, данных в его публицистике. Анализируются также значение и недостатки „народного реализма“ в рамках эстетических взглядов писателя. Автор статьи приходит к выводу, что нет полного соответствия между литературным творчеством Славича и его эстетическими идеями. Если творчество писателя является большей частью важным моментом в развитии румынского реализма, то в его теоретических взглядах примыкание к реализму является ограниченным, обременённым реминисценциями классической эстетики. Основным требованием эстетики Славича является народность литературы.

LE RÉALISME POPULAIRE ET LA CONCEPTION ESTHÉTIQUE DE IOAN SLAVICI

(Résumé)

L'auteur se propose de mettre en lumière certains aspects de la contribution de Ioan Slavici à l'orientation de la littérature de son temps non par l'exemple de ses propres ouvrages, mais par les considérations pratiques qu'il publia dans la presse; elle s'efforce en même temps d'analyser le sens et les limites du „réalisme populaire“ dans l'ensemble de la conception esthétique de l'écrivain.

La conclusion de l'auteur est qu'il n'existe pas une correspondance parfaite entre l'oeuvre littéraire de Slavici et ses idées esthétiques. Si l'oeuvre marque, par la plupart de ses créations, un moment important dans le développement du réalisme roumain, elle n'apporte au réalisme, dans ses manifestations théoriques, qu'une adhésion limitée et pour ainsi dire étouffé sous les réminiscences de l'esthétique classique. Le trait dominant de son esthétique littéraire demeure l'exigence d'une orientation populaire de la littérature.

DESPRE CALITATEA UNOR INTERJEȚII

G. G. NEAMȚU

0.0.1. Ca parte de vorbire, interjecția este diferențiată de celelalte clase de cuvinte din diferite puncte de vedere, punându-se în evidență, de la caz la caz, originea, natura ei, conținutul semantic etc.¹. Interjecția este apropiată de fapte gramaticale cu note comune: vocativul și imperativul². Pentru că apare în anumite contexte, însoțită de semne de punctuație obligatorii, aceasta, ca și vocativul și apozitia, nu realizează un raport sintactic cu restul enunțului. Este un caz de nonraport sintactic³.

0.1.1. După sens, interjecțiile se împart în:

- interjecții care exprimă manifestarea unei voințe sau dorințe;
- interjecții care redau o senzație fizică sau o stare sufletească;
- onomatopее⁴.

0.1.2. Examinând, cu aproximație, sensurile interjecțiilor, convertirea lor posibilă în anumite părți de vorbire, se ajunge la concluzia că majoritatea au valori verbale și nominale. Or, acest lucru verifică și în plan *sincronic* legătura dintre interjecție, nume și verb⁵.

¹ Cf., pentru descrierea și clasificarea interjecțiilor, *Gramatica limbii române*, vol. I, Editura Academiei R.S.R., ed. a II-a, București, 1966, p. 421—430 [vom nota, în continuare, *Gram. Acad.*]; Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Editura științifică, București, 1967, p. 296—299 [vom nota, în continuare, *Structura morfologică...*].

² Cf. Mircea Zdrenghea, *Este vocativul un caz?*, în S.C.L., 1960, nr. 3, unde se afirmă: „Legătura strinsă dintre vocativ și imperativ se mai vedește și prin faptul că amândouă pot fi înlocuite prin aceeași interjecție“ (p. 801).

³ Cf. *Structura morfologică...*, p. 296; D. D. Drașoveanu, *Curs de sintaxă a limbii române contemporane*, ținut la Facultatea de filologie din Cluj, 1968/69.

⁴ Cf. *Gram. Acad.*, ed. a II-a, vol. I, p. 423.

⁵ Cf. pentru legătura genetică a acestor părți de vorbire, M. Zdrenghea, *O nouă clasificare a părților de vorbire*, în „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza“ din Iași, tom. VI, 1960, fasc. 2, Supliment; M. Zdrenghea, *Considérations sur le rapport entre la langue et la pensée*, în „Actes du X-e Congrès International des Linguistes“, Bucarest, 28 août—2 septembre 1967, I, Bucarest, 1969, p. 541—547.

0.1.3. Dacă am încerca o clasificare a interjecțiilor după posibilitatea substituirii lor, chiar aproximative, cu aceste părți de vorbire, schema ar putea arăta ca cea de mai jos:

- a) interjecții verbale imperative (arată voința, dorința etc.);
- b) interjecții verbale imitative (onomatopee);
- c) interjecții propriu-zise (nedefinite — arată diverse stări fizice, sufletești, senzații);
- d) interjecții nominale — vocative (formule ale adresării);

Observații. 1. Interjecțiile de sub a) și b) au caracter verbal mai accentuat, putând fi destul de ușor analizate în cadrul enunțului ca fragmente cu valoare predicativă, cu determinanți chiar.

Orice onomatopee este echivalentul concret al unui verb.

2. Interjecțiile de sub c) le-am numit *nedefinite* pentru că au un conținut mai larg, eterogen, putând reda, în funcție de context, diferite senzații, stări sufletești etc.⁶

3. Unele interjecții nominale, după expresie, în funcție de locul în enunț, pot fi considerate verbale. A se examina:

Măi, ia mai taci! (nominală)

Măăă, al dracului ghinion! (verbală)

În primul exemplu, se realizează o adresare, printr-un *vocativ*, existând posibilitatea ocurenței unui vocativ (substantiv sau pronume). În celălalt, se exclude calitatea de *adresare*, fiind manifestarea unei stări sufletești.

1.0.0. În notele de față, intenționăm să facem câteva observații în legătură cu interjecțiile nominale — vocative.

1.0.1. Acestea (*măi, mă, fă, fa, făi, hei, bre* etc.) sînt folosite foarte adesea în limbajul popular, fiind numite, în general „formule“ ale adresării. Situația lor este discutată pe larg în literatura de specialitate, încercîndu-se clasificări, explicații ale utilizării lor, detaliindu-li-se valorile afectiv-stilistice etc.⁷ Calitatea lor de interjecții poate suferi unele detalieri.

a) Cînd exprimă stări sufletești și senzații, indiferent de subspecia lor, rămîn interjecții propriu-zise: **Măăă, dar strașnică afacere!**; **Hei, al naibii te-ai învîrtit!** **Bree, să știi că sîntem pierduți!** În toate exemplele date, ruperea de restul enunțului este destul de clară. Nu există raportări la vreo parte de vorbire. Remarcăm, de asemenea, rolul intonației, ca

⁶ Cf. *Gram. Acad.* vol. I, ed. a II-a, p. 427.

⁷ Cf. *Gram. Acad.* vol. I, ed. a II-a, p. 421—430; *Structura morfologică...* p. 296—299; I. I. Bujor, *Vocativul tu*, în C.L., XII, 1868, nr. 1, p. 117—121; Ilie Dan, *Un vocativ regional*, în L.R., XII, 1963, nr. 5, p. 527—532; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, cap. *Pronumele*, p. 125—127; Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 39, 113; Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, Ed. Acad. R.P.R., 1959, p. 169, 179; Sextil Pușcariu, *Despre onomatopee în limba română*, în „Dacoromania“, I (1920—1921), p. 75—108; Valeriu Rusu, *Formule de adresare în limba română (mă, măi)*, în L.R., VIII, 1959, nr. 1, p. 52—61; M. Zdrenghia, *lucrările citate*.

mijloc suprasegmental de diferențiere a unei interjecții nominale de una propriu-zisă.

b) Când exprimă adresarea, ele intră în legătură cu un vocativ. În acest sens se afirmă că ele însoțesc un vocativ.

1.1.1. Asemenea interjecțiilor sînt considerate de Sextil Pușcariu unele gramaticale, la fel ca morfemele, avînd rolul de a da vocativului o formă distinctă de a nominativului⁸. Autorul citat consideră expresiile *Ioane!*, *măi Ioane!* etc., ca fiind echivalente din punct de vedere gramatical⁹.

1.1.2. Considerăm că, mergînd pe linia *construcțiilor echivalente*, însăși forma *tu* de la vocativ, însoțind un vocativ, poate fi considerată ca avînd valoare morfematică: *Mărie!*; *tu, Mărie!*

Din acest punct de vedere, între *tu* și *măi, mă, hei* etc. nu există reale deosebiri. Gramaticile îl consideră pe *tu*, cu sau fără funcție sintactică, drept pronume. Și acest lucru, tocmai pentru că este formulă de adresare, intră, ca expresie, într-o serie paradigmatică (*eu, tu, el, ea — noi, voi, ei, ele*), avînd aceeași expresie cu pronumele propriu-zis de persoana a II-a, folosit cu funcție sintactică. Cert este că acest «pronume», formulă de adresare, în vocativ, are un conținut în bună măsură imprecis¹⁰. Întrebuințarea lui cunoaște puține restricții de gen și număr: *Tu, fată!*; *Tu, fetelor!*; *Tu, Ioane!* dar **Tu, băieților!*¹¹, substantivele în vocativ putînd fi considerate ca fiind de persoana a II-a. Elementul constant rămîne persoana.

1.1.3. Diferențe față de pronumele *tu* apar și în corelația singular — plural. În afara vocativului, toate pronumele personale funcționează numai la numărul și genul dictate de expresie. *Tu* de la vocativ, în mare parte, apare și în contextele lui *voi*. Situația nu este însă și reversibilă. Ex.: *Tu, păpușă!*; *Tu, păpușilor!*; dar **Voi, păpușă!*. Așadar, *tu* rămîne formulă de adresare, un fapt gramatical aparte, neavînd caracteristicile pronumelui personal cu aceeași expresie. *Valoarea lui morfematică, și numai morfematică, apare în construcțiile cu vocativ*. Numele proprii cu formă de nominativ, indiferent dacă sînt sau nu însoțite de morfem, pot forma singure un vocativ. Numele comune, cu formă de nominativ, cu sau fără morfem, nu pot forma un vocativ. Ex.: *Ion!*; *Ioane!*; *Tu, Ion!*;

⁸ Cf. Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, 1959, p. 39: „Interjecțiile *măi, mări, bre, fa...* sînt instrumente gramaticale de care limba noastră face adesea uz spre a da vocativului o formă distinctă de a nominativului sau numai spre a întovărăși vocativele formate cu desinență: *măi oameni, Ioano fa!*“.

⁹ Cf. Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I. 1940, p. 113.

¹⁰ Cf. Iorgu Iordan, *Stilistica...*, p. 125: „... în limba noastră *tu* are deseori valoare de persoană generală (sau, ceea ce-i tot una, de pers. III cu sens de «cineva, oricine, lumea, oamenii» etc.)“.

¹¹ Imposibilitatea ocurenței lui *tu* cu vocativul plural, masculin ar putea fi explicată prin faptul că, în genere, în adresare, forma *tu* se manifestă mai mult cu valoare de feminin, opunîndu-se lui *mă (măi)*. Expresia *măi băieților!* este corectă și des uzitată în limbajul popular. Mai mult, la vorbitorii care au altă limbă maternă decît româna, nu se prea face opoziția *tu — mă*. Ex.: *tu, băiete!* în loc de *mă, băiete!*

Tu, Ioane! dar; **bătat!*; **tu, băiat!*¹² Când acest pronume formează singur un vocativ, valoarea lui pronominală este evidentă, dincolo de expresie, ținând locul unui nume. Ex.: *Tu, du-te acasă!*; *Tu, mai lăsați-mă în pace!* Acest lucru a și făcut posibilă afirmația cum că acesta se poate considera un subiect în vocativ pe lângă un imperativ¹³. Și în aceste situații calitatea lui pronominală prezintă note aparte, rămânând invariabil în raport cu numărul vocativului (cf. exemplele de mai sus).

2.0.0. Examinarea contextelor în care apare *tu*, pe de-o parte, și *măi*, *măi*, *hei* etc., pe de altă parte, ne conduce la formularea citorva observații.

2.0.1. *Tu* are drept echivalente aproximative pe *măi*, *mă*, *hei*, *fa* etc.¹⁴. În situații de vocativ, *tu* intră în variație liberă cu acestea. Toate realizează adresarea. Diferența între ele ține de latura expresiei și a conținutului afectiv-stilistic.

2.0.2. La fel ca pronumele *tu* în vocativ, acestea substituie un substantiv în vocativ, și numai în vocativ. Posibilitatea acestei substituții, identice pentru *tu* și «interjecțiile» amintite, în aceleași condiții, acordă același statut gramatical și acestora din urmă. Așadar, nu pare justificată încadrarea lui *tu* (pronume personal) și a lui *măi*, *măi*, *hei*, *fa* etc. (interjecții) la clase lexico-gramaticale diferite. Toate constituie elemente de realizare a vocativului în planul expresiei. În mod identic, *tu* și *măi*, *mă*, *hei* etc. pot însoți un vocativ sau pot forma singure un vocativ, fiind echivalente cu acesta¹⁵. Distribuția lui *tu* este acoperită perfect de aceste interjecții.

2.0.3. Ele se constituie, aproximativ, într-un sistem organizat semantic. Organizarea este însă destul de vagă, fiind posibile multe substituții între componentele seriei, fără a aduce modificări în planul conținutului.

Ex.: *măi, băiete! măi, băieți!*
mă, băiete! mă, băieți!

V. Rusu analizează vocativul adresării prin aceste «interjecții», pe care le încadrează în serii semantice organizate¹⁶. În aceeași serie e încadrat și *tu*. Constituirea acestora s-a realizat, probabil, datorită faptului că au fost simțite, interjecțiile în discuție, ca fapte gramaticale nomi-

¹² Pot apărea însă foarte bine la vocativ cu formă de nominativ însoțite de determinanți. Ex.:

*Ciocoi pribeag, adus de vânt
De ai cu iadul legământ,
Să-ți fim toți cîini, lovește-n noi!*

(G. Coșbuc, *Fire de tort*, 1966, p. 171.)

¹³ Cf. M. Zdrenghea, *Lucrările citate*.

¹⁴ Cf. Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 125.

¹⁵ Cf. Pentru situațiile interesante în care poate apărea *măi*, *mă*, *hei*..., Ilie Dan, *lucr. cit.*; Valeriu Rusu, *lucr. cit.*; *Structura morfologică...*, p. 296: „Mai mult decît atît, sînt împrejurări în care interjecția are valoarea unui vocativ, căci servește ca mijloc de a ne adresa cuiva, fără să-i mai spunem numele (și nu numai cînd nu știm cum îl cheamă)“.

¹⁶ *Lucr. cit.*, p. 56.

nale, variabile după gen și număr¹⁷. Or, aceste categorii sînt străine părților de vorbire neflexibile, cum este interjecția. Existența unui mare număr de forme pronominale pentru vocativ reprezintă o stare de fapt.

Cele de mai sus ne conduc la următoarele două întrebări:

a) *Tu*, de la vocativ mai este un pronume personal propriu-zis, sau altceva?

b) *Măi, mă, hei, fa, bre* etc. sînt interjecții sau nu?

Faptul că atît prin *tu* cît și prin *măi, mă* etc. se realizează adresarea, fapt specific și exclusiv posibil pentru persoane¹⁸, ne conduce la considerarea acestora ca *forme pronominale personale*. Ele au însă un caracter special — se folosesc exclusiv ca formule de adresare în vocativ. Le-am putea numi pronume ale adresării. Neavînd însă trăsăturile gramaticale ale pronumelui personal propriu-zis, ne face să le considerăm fapte gramaticale neîncadrabile în paradigma acestui pronume. Se dovedeste, și în acest fel, că vocativul are trăsături deosebite ca natură de alte fapte gramaticale.

2.1.0. Ținînd seama de rolul acestora, precum și de contextele în care apar, le putem încadra în două categorii:

2.1.1. Morfeme ale vocativului. Le considerăm, deopotrivă, morfeme ale vocativului (adresării) cînd e'le apar însoțind vocative (substantive sau pronume în acest caz). Valoarea lor este, așa cum arăta S. Pușcariu¹⁹, morfematică, avînd sau nu un rol funcțional, deosebind sau nu, în planul expresiei, vocativul de nominativ. Ele sînt redundante în ambele situații.

2.1.1. Pronume personale ale adresării (vocative). Cînd apar singure, formînd prin ele înseși un vocativ, sînt, în a'leleași condiții, forme nominale, ținînd locul unui substantiv sau pronume în vocativ. Sîntem obligați să le considerăm pronume ale adresării pe motiv că realizează adresarea și țin locul unei persoane, căreia ne adresăm.

2.2.0. Contextele specifice pentru cele două categorii:

2.2.1. Morfeme ale vocativului:

tu + substantiv (pronume) în vocativ;

măi, mă, hei etc. + substantiv (pronume) în vocativ.

2.2.2. Pronume ale adresării (= vocativ):

tu + verb;

măi, mă, hei etc. + verb.

Notă: Ambele categorii pot figura și în situații cu topica inversă.

2.3.0. Apariția lui *tu, măi, mă, hei* etc., încadrate în oricare dintre categorii, nu este condiționată de imperativ. În general, apar împreună,

¹⁷ Cf. Valeriu Rusu, *lucr. cit.*, p. 56—60. Autorul construiește astfel seria semantică a formulelor de adresare:

$$\begin{array}{l} \text{bă (m. sg.)} \quad \left\langle \begin{array}{l} \text{mă (m. și f.)} \\ \text{fă (f.)} \end{array} \right\rangle \text{tu (m. și f.)} \text{ — } \text{măi (sg. și pl.)} \end{array}$$

¹⁸ În rest, adresarea e posibilă ca figură de stil (metaforă-personificare).

¹⁹ Cf. *Limba română*, vol. I, 1940, p. 113.

dar nu exclusiv. Pentru ocurența lui *tu* (pronume) împreună cu imperativul, unii îl consideră subiect al imperativului²⁰. În acest caz, argumentația adusă pentru *tu* rămâne valabilă și pentru *măi, mă, hei* etc.

Ex.: **Tu, du-te acasă!** — **Măi, du-te acasă!**

Nu aceeași este situația în cazurile în care nu apare imperativul:

Tu, ce faci? (vocativ). — **Tu ce faci?** (nominativ):

Mă, ce faci? (vocativ).

Pentru *tu* în vocativ, neînsoțit de imperativ, se exclude calitatea de subiect. *Măi, mă, hei* etc. rămân întotdeauna în vocativ.

2.3.1. În cazul în care, printr-o analogie formală, dar nesuținută suficient cu argumente gramaticale, acordăm valoare pronominală și lui *tu*, morfem al vocativului, și, deci, și lui *măi, mă, hei* etc., al doilea termen, indiferent ce este, va trebui considerat apozitie:

Măi, Ioane, prinde caii la căruță!

Tu, tinere, mai vino!

Fată, hei, taci și ascultă!

Copilă, tu, du-te!

Analogia se stabilește cu grupuri similare: *noi, oamenii; voi, copiii* etc. Intonația specială poate marca al doilea termen ca fiind în apozitie sau constituind un atribut substantival pe lângă pronume. A se compara:

a) *Noi, oamenii, sîntem aceia care . . .*

Voi copii, ce mare lucru știți!

b) *Măi, Vasile, nu plînge!*

Măi Vasile, nu plînge!

Valoarea morfematică apare mai pregnant atunci cînd virgula lipsește, neînțelegîndu-se două unități distincte și, deci, e discutabilă existența unui atribut în asemenea construcții.

2.3.2. Dacă sub aspect stilistic se realizează un plus de expresivitate, în planul conținutului semantic se realizează manifestarea dublă a unei informații. Este un caz de redundanță. Ele, după cum se poate constata, se și pot omite.

*

Am încercat, în notele de față, mergînd pe linia afirmațiilor din literatura problemei, să arătăm că vocativul *tu* și «interjecțiile» *măi, mă, fa* etc. sînt fapte gramaticale cu note comune. Aceste formule de adresare se pot încadra în două categorii: *morfeme ale vocativului* și *pronume ale adresării*, nefiind nici interjecții și nici pronume personale propriu-zise. La vocativul adresării, *măi, mă, hei, fa* etc. sînt **pronume** tot atît ca și *tu*, fiind elemente de manifestare a vocativului în planul expresiei.

²⁰ Cf. M. Zdrengea, *Este vocativul un caz?*, în S.C.L., XI. 1960. nr. 3, p. 797—801.

О КАЧЕСТВЕ НЕКОТОРЫХ МЕЖДОМЕТИЙ

(Резюме)

Автор рассматривает некоторые аспекты, связанные с румынским звательным падежом, осуществлённым посредством личного местоимения *tu* и „междометий” *măi*, *măi* *fa*, *fă* и т. п., и приходит к выводу, что это однородные грамматические факты. Они имеют общие особенности, которые, с одной стороны, придают им особый от междометий статус *и*, с другой стороны, различают их от собственно личных местоимений. В зависимости от контекста они являются в одинаковой мере морфемами звательного падежа или местоимениями обращения.

ON THE QUALITY OF SOME INTERJECTIONS

(Summary)

Some aspects concerning the Romanian vocative achieved with the pronoun *tu* and the «interjections» *măi*, *mă*, *fa*, *fă* are discussed in the paper, the author coming to the conclusion that they are similar grammatical facts. They have common traces which, on one hand, give them a special position, different from that of the interjections, and, on the other hand, make them different from the proper personal pronouns. Depending on the context, these are both morphemes of the vocative or pronouns of addressing.

RECENZII

I. Simionică, **Limba franceză contemporană. Lexicologie**, Editura didactică și pedagogică, București, 1970. 325 p.

Aflat la cea de a doua ediție (după *Cours de lexicologie du français moderne*, Buc., 1963), manualul de lexicologie franceză al lui I. Simionică, destinat, firește, în primul rînd studenților de la secțiile de limbă franceză ale Universităților, se prezintă de data aceasta în condiții mult îmbunătățite față de ediția din 1963.

Bogăția materialului prezentat, o redistribuire a lui pe baza îmbinării unor criterii de ordin științific și didactic, renunțarea la unele paragrafe existente în ediția precedentă, dar unde... „nu se întîmpla nimic“ (vezi *Méthode en lexicologie, Le mot et la notion*, etc.), includerea unor noi paragrafe a căror substanță e dată de cercetări lexicologice mai noi (*Signifiant et signifié*, etc.), utilizarea unei terminologii mai adecvate, un aparat bibliografic bogat și, în același timp, „la zi“, în sfîrșit, redactarea într-o franceză pură, accesibilă — iată doar cîteva din calitățile manualului de care ne ocupăm.

După noțiunile generale de lexicologie care fac obiectul primului capitol, în capitolul următor se ia în discuție cuvîntul ca unitate lexicală, cu toate implicațiile ce decurg din tratarea unei astfel de teme: definirea cuvîntului, raportul între forma sonoră și conținutul semantic, semnul lingvistic, motivarea cuvîntului, forma internă a sa, etc., probleme spinoase la a căror elucidare și-au adus contribuția nu puțini specia-

liști, printre care și unii români. Numeroasele soluții propuse, cît și diversitatea și, în unele cazuri, caracterul contradictoriu al unora dintre ele, au determinat probabil poziția, oarecum, ambiguă, ezitantă a autorului față de problemele în discuție. Așa, de pildă, după ce în cuprinsul paragrafului opt (pp. 24—25), autorul pare a se ralia părerii lui F. de Saussure și A. Meillet asupra caracterului arbitrar al semnului lingvistic, formulînd chiar concluzia că „nu există raport direct între forma sonoră a cuvîntului și accețiunea sa“ (p. 26), în continuare (pp. 26—28) încearcă să dovedească contrariul. Întrucît, „orice cuvînt trebuie să fie înțeles“ și acest lucru e posibil doar „dacă la început el numește obiectul prin ceva ce-i este caracteristic [...] și dacă apare pe baza cuvîntelor și noțiunilor care există deja în limbă“ (p. 26), părere acceptabilă, în principiu, dar numai pe plan sincron, nu și diacronic. Același efort de combatere a arbitrarului semnului sonor și pe paginile următoare, unde se afirmă textual că „toate cuvîntele sînt motivate. Există deci între forma cuvîntelor, noțiune și realitate un raport istoricește constituit“ (p. 28), pentru ca la p. 30, discutînd asemănarea unor denumiri onomatopoeice în diferite limbi, să se afirme că „aceste coincidențe se explică prin identitatea de impresie produsă de același obiect, iar **nu printr-o legătură intrinsecă** care ar exista între forma sonoră și sens“ (s.n.). Dacă despre o pretinsă legătură care ar exista între forma grafică a unor cuvînte și sens se poate spune că e o pură speculație gratuită, despre forma-

rea unei impresii pe baza unor forme sonore ce se repetă nu se poate afirma așa ceva. Autorul respinge părerea, în general acceptată, că repetiția, în interiorul aceluiași cuvânt, a lui *o* și *u* în scutul nazal ar sugera melancolia. E un fapt cunoscut însă că poeții romantici în frunte cu V. Hugo s-au folosit de procedeul acumulării unor sunete, pentru a produce o anumită impresie asupra cititorului. A se vedea, în acest sens, utilizarea de către V. Hugo a nazalelor *o* și *u* în scopul redării unei atmosfere lugubre, conștient fiind de producerea unei atari impresii asupra auditorului, la lectura poeziei.

Capitolul al III-lea, consacrat vocabularului, e mult mai cuprinzător decât capitolul respectiv din cursul lito. Păcind, la început, distincția între *fonds principal lexical* și, respectiv, *masse du vocabulaire* — termeni utilizați în locul termenilor *fonds essentiel* și *contenu général*, prezenți în cursul lito —, autorul se ocupă în continuare, de fapt, de vocabular, renunțând, pe bună dreptate, la hățușul de clasificări și categorisiri artificiale și descriptive de cuvinte aparținătoare așa-zisului fond esențial. Se acordă, în schimb, spațiu altor probleme mult mai importante pentru cunoașterea vocabularului francez. Astfel se ia în discuție aportul regionalismelor, argoului, limbajului familiar, al celui popular și vulgar, precum și al limbajurilor profesionale, pe care autorul le numește, nu știm de ce, „limbi speciale”. Toate acestea, alături de informațiile cuprinse în capitolul despre frazeologie, vizează aspectul viu, practic, al limbii, dovedindu-se utile celui ce se folosește de limba franceză fie și numai pentru că îl ajută să evite unele cuvinte și expresii nelalocul lor, știut fiind că adesea unii confundă cunoașterea unei limbi străine cu utilizarea, nu importă în ce împrejurări, a unor argotisme și construcții prea familiare.

Susceptibilă de interpretări ni se pare aserțiunea după care poporul e factorul determinant în materie de creație verbală, dacă termenul de popor traduce aici noțiunea de „masă ignorantă”, mai ales că, spunând acest lucru, autorul se sprijină doar pe două cuvinte (*naviguer* și *cinéaste*), pe care poporul le-a impus în detrimentul formelor recomandate de specialiști (*naviger* și *metteur en scène*). De altfel, ultimul exemplu nici nu vine

în sprijinul afirmației, întrucât *cinéaste* a fost creat de G. Sadoul și-apoi el e departe de a scoate din uz pe *metteur en scène*. Lucrurile nu se petrec chiar așa de simplu. De regulă **cuvintele noi** apar din necesitatea de a reda aspecte și fapte noi ale vieții materiale și spirituale. Astăzi, mai ales, ele sînt creația specialiștilor, deoarece treaba aceasta e destul de grea și delicată și nu e la îndemina oricui, dacă se urmărește ca noul cuvînt să fie acceptat de colectivitatea ce se servește de limba respectivă. Altfel ce rost ar avea în Franța organismele constituite oficial, din specialiști veghind la o îmbogățire rațională și științifică a vocabularului.

Evident, într-un curs de lexicologie a limbii franceze contemporane informațiile referitoare la istoria limbii franceze vor fi reduse la un minimum necesar înțelegerii altor capitole, cum se avertizează și în „Avant-propos”. Principiul e respectat în cuprinsul capitolului al IV-lea unde se face puțină lexicologie istorică. Exagerată ni se pare însă afirmația că invazia triburilor germanice a avut repercusiuni „profunde” (p. 70), lăsînd urme „profunde” (p. 71) în domeniul limbii. În comparație cu rezultatul pătrunderii în Franța a bretonilor și vasconilor, care și-au păstrat limba, provocînd înlăturarea latinei din regiunile unde s-au stabilit, influența populațiilor germanice nu e de loc „profundă”, ea reducîndu-se doar la o listă de cuvinte și la cîteva nume proprii adoptate de populația galo-romană; aproape nimic în flexiune, domeniu ce caracterizează atît de profund o limbă.

Neologismele, domeniu atît de controversat de puriști și moderați, prilejuiesc autorului observații juste privind adoptarea unei poziții de mijloc, împotriva unor exagerări puriste, dar și împotriva unor libertăți neîntemeiate care șochează uneori urechile vorbitorilor cu cite un cuvînt straniu (cel mai adesea englez) lansat de unii oameni de afaceri care sub un nume original caută să mascheze un produs vechi, demodat, cum se exprima undeva încă F. Brunot.

Capitolele V—VIII, consacrate îmbogățirii vocabularului prin derivare, conversiune, compunere și împrumuturi oferă un foarte bogat material lexical, interesant prin exemplele adesea neașteptate, surprinzătoare pe care le conține. Vorbitorul român de limbă fran-

ceză e avertizat asupra pericolului de a folosi cuvinte ce nu există în franceză, derivate, desigur, sub influența unor cuvinte românești asemănătoare: *sériorité*, *dirigeur*, *minutiosité*, etc. Un mare spațiu e acordat dubletelor, dar mai ales împrumuturilor, sursă permanentă și convenabilă de îmbogățire a vocabularului. Referitor la cuvântul *hospodar* (p. 156), trebuie spus că el e atestat în română și cu sensul de „domn, prinț, voievod” (vezi *Dicționarul Academiei*, tom. II, partea I, 1934, s.v.) unde se dă și un feminin *gospođa* tot cu sensul de „doamnă, soția domnitorului”. Grafia cu *h* a fost adoptată de francezi după grafia slavă, de unde provine, de altfel, și cuvântul românesc.

Capitolul IX, despre dispariția cuvintelor, încheie partea referitoare la mișcările cuvintelor. Urmează partea despre mișcările semantice ale cuvintelor, respectiv capitolele: X (*Semantica*), XI (*Seriile lexicale...*), XII (*Frazeologia*).

Confuziile ce se fac uneori între cuvinte cu aspect grafic sau sonor apropiat — e vorba de paronime și de cuvinte aparținând aceleiași familii de cuvinte — pledează suficient pentru importanța ce trebuie acordată acestei probleme. Dacă, în cursul de față, autorul o abordează, în linii mari, satisfăcător, e de regretat că în cadrul lecțiilor practice de limbă franceză, atât în licee, cât și în universități se neglijează complet astfel de exerciții având drept rezultat sistematizarea și precizarea sensurilor diferitelor cuvinte.

Ultimele două capitole se ocupă de Toponomastică și, respectiv Lexicografie.

În felul acesta manualul de lexicologie franceză al lui I. Simionică îmbrățișează toate aspectele pe care le ia vocabularul limbii franceze contemporane, constituind un prețios instrument didactic la îndemina tuturor celor ce vor să se inițieze în unele „taine” ale limbii franceze.

GH. HAȘ

Vasile Șerban, *Sintaxa limbii române — curs practic*, ediția a II-a revizuită și completată, Editura didactică și pedagogică, București, 1970, 444 p.

Reeditarea cursului practic de sintaxă al lui Vasile Șerban este un act editorial binevenit. Încă de la prima ediție

(1964), autorul a dat dovada unei ferice înțelegeri a conceptului de curs practic, fixându-și expunerea la nivel accesibil și dându-i o structurare mai conformă cu principiile didactice decît o face tratatul Academiei.

Lucrarea nu este o traducere la nivelul „pentru toți” a unui tratat oficial, căci peste tot este prezentă tenta originalității. Autorul are o concepție proprie, o atitudine selectivă, critică, deși, dată fiind destinația cărții, ocultește pe cît e posibil controversale. Bogata sa experiență didactică e vădită în echilibrul dintre rigoarea științifică și sistematizarea didactică. Vasile Șerban se ferește de o simplificare vulgarizatoare, dar nu uită că trebuie să fie explicit, ordonat, concret.

Inovațiile de organizare și de interpretare au, de cele mai multe ori, o solidă justificare. Spre exemplu, pentru a facilita înțelegerea corespondenței dintre părțile de propoziție și subordonațele frazei, acestea din urmă sînt tratate la partea de propoziție respectivă. Consecvent aceluiași paralelism, autorul scoate circumstanțialul consecutiv din categoria modalului (argumentele ce le aduce nu sînt de ordin exclusiv didactic) și-i dă o existență de sine stătătoare, ca și corespondenței sale de la nivelul frazei. Pentru prima dată în gramaticile noastre se introduce atributul interjecțional, aplicindu-se astfel cu mai multă rigozitate criteriul de clasificare a atributului după partea de vorbire prin care este exprimat. Din aceeași consecvență în aplicarea criteriilor rezultă și noutatea predicatului adverbial și interjecțional.

Cele de mai sus nu epuizează, de fapt, lista noutăților cărții. Complementul sociativ, de pildă, e scos dintre circumstanțiale, formînd, împreună cu complementul de agent, o subgrupă în cadrul complementului necircumstanțial. În propoziție și frază, Vasile Șerban găsește cinci feluri de raporturi: de coordonare, de subordonare, de dublă subordonare (elementul predicativ suplimentar), referențial (apozitia) și de interdependență (subiect-predicat). Interogația retorică este tratată ca al cincilea fel de propoziție interogativă. Interesanță este și noua sa clasificare a propozițiilor după structură: monomembre, bimembre și plurimembre, după părțile de propoziție prezente, indiferent dacă

aceste părți sînt principale sau secundare. O propoziție ca *Pe mama (Pe cine aștepti? — Pe mama.)* este considerată monomembră nominală.

Firește, toate aceste puncte de vedere sînt expuse argumentat și pe un ton care e departe de a fi sentențios. Autorul dă în note și alte puncte de vedere, păstrînd acestora respectul cuvenit, lăsînd ca cititorul să opteze pentru o soluție sau alta. Așa procedează în cazul predicatului complex, de exemplu, unde se postează pe poziția analizei semiauxiliarelor de mod și de aspect în chip diferit față de felul propus de *Gramatica Academiei*.

Caracterul practic al lucrării nu e scăpat din vedere niciodată, fapt ce explică marea bogăție de exemple ilustrative, schemele recapitulative de la sfîrșitul capitolelor, insistența observațiilor de punctuație etc. De fapt, un întreg capitol, *Metodologia analizei sintactice*, indică etapele unei analize metodice și se oprește asupra problemelor mai dificile de analiză (construcții, locuțiuni etc.).

Fără îndoială, îmbunătățirile aduse față de prima ediție, informația la zi, sporesc valoarea cărții, care se consultă cu plăcere și ușurință, lucru facilitat și de indicele de materie și de autori de la urmă.

Am reproșa autorului un anumit exces de semantism și anumite mici inconsecvențe. Adăugînd predicatul adverbial și interjecțional, putea să aplice același criteriu și la elementul predicativ suplimentar, căci și acesta poate fi exprimat prin adverb și interjecție. Se vorbește, de asemenea, de substantiv acordat cînd are funcția de nume predicativ, deși se știe că această parte de vorbire are categorii gramaticale deictice și nu are nici o categorie gramaticală anaforică, prin acord. Binevenită ar fi fost, credem, și o mai mare insistență asupra noilor tendințe din sintaxa limbii române precum și înlocuirea formei *funcțiune sintactică* cu *funcție sintactică*, formă mai scurtă și mai modernă.

Cele citeva sugestii și observații din final nu umbresc valoarea cărții. Ea e opera unui om la care vocația cercetării e dublată de o solidă experiență didactică.

G. GRUIȚĂ

Lidia Sfirlea, **Pronunția românească literară — stilul scenic**, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, 208 p.

Deși are un subtitlu, „stilul scenic”, cartea Lidiei Sfirlea prezintă interes nu numai pentru studenții de la institutele de teatru sau actori, cărora li se adresează în primul rînd, ci și pentru specialiști și — de ce ar fi altfel — pentru ceea ce înțelegem prin „marele public”, dovadă fiind rapida ei epuizare din librării.

Avînd la bază teza de doctorat a autoarei, *Pronunția românească literară* evidențiază profunde cunoștințe lingvistice și un rafinat spirit de observație a rostirii vorbitorilor de limbă română, în general, și a actorilor, în special.

După definirea noțiunilor de *dictiune* și *pronunțare*, autoarea analizează, în spirit critic, lucrările de acest gen apărute pînă acum la noi, remarcînd aportul fiecăreia, dar mai ales denaturările generate de o insuficientă pregătire lingvistică a autorilor.

Obiectul cercetării îl constituie vorbirea actorilor dramatici, a cîntăreților de operă și a crainicilor de la radio și televiziune, fără a neglija însă și modul de pronunțare a sunetelor limbii române de către unii dintre marii actori dispăruți, a căror voce se află înregistrată pe discuri.

Pronunțarea scenică, în concepția autoarei, are două funcții distincte: o funcție generală și alta artistică. În cea de a doua funcție vorbirea scenică realizează „o încălcare conștientă a normelor literare” pentru a reda autenticitatea personajului respectiv, mediul social, gradul de cultură etc. Se menționează, și pe bună dreptate, că un actor „nu poate realiza aspectul nonliterar al rostirii, pînă nu cunoaște bine aspectul general” (p. 35).

Enunțînd principiile generale ale pronunțării scenice, autoarea menționează claritatea și expresivitatea cu care trebuie să fie rostite sunetele limbii, necesitatea ca actorii și toți ceilalți vorbitori să se desprindă de imaginea scrisă a sunetelor, motivînd prin aceea că „pronunțarea este cea care determină modificarea scrierii” și nu invers. Se dau numeroase exemple de încălcare a normelor în rostire ca: lipsa preiotării

în cuvinte ca *eu, el, este, era* etc., ne-concordanța dintre felul rostirii dialectale și locul, pe plan geografic, de desfășurare a acțiunii din piesele de teatru. rostirea cu accente dialectale supărătoare în cazul unor piese de teatru clasice, solemne.

Un număr apreciabil de pagini este rezervat tratării sistemelor vocalic și consonantic din limba română literară, modulul de realizare a acestora în vorbirea scenică. Astfel, se precizează că vocalele inițiale, în afară de „e”, au o existență sigură, independentă de orice element de sprijin, pe când vocala „e” își păstrează existența numai în neologisme, în rest fiind preiotată. Vocalele interioare nu ridică probleme deosebite cu excepția trecerii vocalei $\text{ɛ} > \text{ă}$, a deschiderii lui „e” și a rostirii lui „ă” în loc de „e” în numeralele de la 11—19. Nenumărate abateri de la normele ortopedice se observă însă în cazul vocalelor în hiat, când aproape general apare iodul, în unele contexte fonetice (*lecție, mindriya, miye* etc.), wa-ul în altele (*atenuwat, ambiguwă*) sau cazuri de reducere a hiatului (*trotwar, imedyat, garsonyeră*).

Tratînd mult controversata problemă a diftongilor în limba română, Lidia Sfirlea distinge două categorii de diftongi: *diftongi liberi și diftongi dependenți de consoană*. Sînt date multe exemple de felul cum se realizează primii diftongi în poziție inițială, finală, după vocală ș.a.m.d., remarcîndu-se peste tot tăria elementului asilabic al diftongilor liberi, cu excepția cazurilor cînd se află în interiorul cuvintelor. A doua categorie de diftongi „ea” și „oa” este tratată în funcție de consoanele precedente.

Triftongii sînt și ei de două feluri: liberi și dependenți de consoană și se realizează în patru feluri deosebite.

Sub influența factorului afectiv, vocalele românești suferă adesea modificări atît de ordin cantitativ cit și de ordin calitativ, remarcă autoarea. Cele mai frecvente sînt: deschiderea timbrului vocalelor palatale și labiale, cînd se exprimă sentimente negative, închiderea vocalelor, cînd se exprimă sentimente de entuziasm, duioșie etc., mărirea duratei vocalelor pentru a ridiculiza, pentru a exprima ideea de superlativ, pentru exprimarea aprobării sau dezaprobării etc.

Sistemul consonantic în stilul scenic coincide, după autoare, cu cel al limbii literare, fiind alcătuit din cele patru serii stabilite de Emil Petrovici: naturale (neutre), diezate, bemolate, diezate-bemolate. Sînt scoase în evidență variantele și nuanțele de timbru pentru primele și pozițiile de realizare pentru celelalte două.

Referitor la rostirea grupurilor de consoane, autoarea face următoarele observații: niciodată sonora „b” + cons. surdă nu se realizează ca sonoră; surda „s” se sonorizează înaintea sonorelor; „s” din suf. -ism se rostește cînd -ism, cînd -izm, subliniîndu-se tendința de menținere a fricativei surde; rostirea lui „c” + „s” cu caracter fie sonor, fie surd, fie și într-un fel și în altul. Multe neajunsuri, spune autoarea, mai persistă în rostirea invariabilă a lui „n” fără a se ține cont de mediul consonantic înconjurător. Supărătoare sînt și rostirile lui „ș” și „j” cu timbru palatal și elidarea unor consoane ca „t”, „d” în cuvinte ca *altminteri, astfel, fiindcă* etc.

Factorul afectiv determină o realizare deosebită a consoanelor, în special a sonantelor. Sînt prezentate diferite exemple de realizare expresivă a acestora: „r” dă o rezonanță mai aspră, sugerînd enervarea, disperarea sau snobismul. Din cercetări minuțioase reiese că sonanta „r” apare mult mai sonoră în stilul scenic decît în cel literar. Sonantele nazale „m” și „n” redau neîncrederea, nesiguranta. Dar și restul consoanelor pot primi valori expresive prin mărirea duratei și a intensității.

Tratînd înlăntuirea sunetelor în frază, autoarea remarcă fenomenele de coarticulare și acomodare conform principiului economiei, cele mai multe înflînindu-se în varianta familiară a stilului scenic.

Stilul scenic prezintă și unele abateri de la formele gramaticale în formarea pluralului substantivelor feminine, a substantivelor și adjectivelor masculine, accentuări greșite ale verbelor etc.

În modul de rostire a neologismelor, numelor proorii și a cuvintelor străine se remarcă încă prezența sunetelor „ö” și „ü” inexistente în limba română literară, tendințe de franțuzire, rostirea inadecvată a unor nume rusești, germane și maghiare.

Într-un capitol de 28 de pagini este tratată pronunțarea nonliterară sau de-

finitorie a stilului scenic, reliefându-se mai multe variante: populară, regională, arhaică, neologistică și hipercorectă, neautohtonă și cea a defectelor de vorbire.

Ultimul capitol al cărții e destinat dezbaterii elementelor prozodice în care intră accentul, intonația, ritmul, pauza, tempo-ul. Trebuie subliniat că aceste probleme de fonetică suprasegmentală sînt relativ puțin studiate în limba română, putîndu-se remarca doar cîteva articole apărute mai ales în ultimul deceniu. Menționăm și faptul că această latură a fost obiectul de cercetare atît al foneticienilor cît și al „sintaxistilor”, nici una din categorii însă nu a tratat-o cu suficientă profunzime, ea continuînd să rămînă un fel de „apendice” al foneticii și sintaxei. Noi sîntem de părere că aceste probleme trebuie să fie studiate în primul rînd de către foneticieni, cu aparatură, întrucît „după ureche” sau după textul scris cercetările e puțin probabil că vor progresa.

Lidia Sfirlea evidențiază caracterul liber al accentului expiratoric, locul lui în cuvînt, propoziție și frază, fiind adesea utilizat în scop definitoriu.

Intonația e tratată mai ales pe baza unor lucrări ale autorilor străini. Acest fapt e și pozitiv și negativ; pozitiv pentru orientarea generală și negativ pentru că fiecare limbă își are propria intonație, ea neputînd fi „transplantată” de la o limbă la alta.

Reliefînd aspectele esențiale ale acestei lucrări, considerăm util să ne oprim asupra unora dintre ele. În esență sa lucrarea se bazează pe sistemul fonologic stabilit și apărut în atîtea lucrări de către Emil Petrovici. Acest fapt se reflectă în felul cum e tratat vocalismul, dar mai ales consonantismul limbii române. Dar, din moment ce admitem existența consoanelor diezate, bemolate și diezate-bemolate, e dificil să mai susținem că limba romană posedă diftongi și triftongi. Dacă recunoaștem existența consoanelor *iod* și *digamma*, existența diftongilor și a triftongilor cade de la sine. Autoarea utilizează de mai multe ori noțiuni ca: „element de sprijin”, „iod cu caracter consonantic”, „element intervocalic”, „fricativă palatală”, „fricativă intervocalică”, „reducerea hiatului prin elidarea primei vocale” în cuvînte ca *apropye-te*, „elemente asilabice în

interiorul cuvintelor”. „semivocalele „i”, „u” din diftongii descendenți”, „iod” etc., care nu sînt de natură să ușureze lectura nici măcar pentru cei inițiați în fonetică, ca să nu mai vorbim de restul. Deci remarcăm inconsecvența autoarei în ce privește prezentarea vocalismului și a consonantismului conform unei concepții de la care pornește, încercîndu-se astfel. o... „împăcare a părților”. Elaborîndu-și sistemul, știm bine, E. Petrovici a afirmat nu o dată: „limbii române îi sînt străini diftongii”.

Nu vedem necesitatea schimbării denumirii de consoană „neutră”, cum apare în sistemul lui Emil Petrovici, cu consoană „naturală” la Lidia Sfirlea. Explicația dată de autoare nu rezistă.

Titlul cărții e *Pronunția...*, deși autoarea însăși n-a mai utilizat, după cît am putut constata, nici măcar o dată termenul „pronunție”, ci „rostire” sau „pronunțare”. Termenul „pronunție”, considerăm noi, are o sferă mult prea îngustă și e menținut mai mult prin tradiție la institutele de teatru.

Nu înțelegem de ce autoarea nu este de acord cu repulsia în special a cîntăreților față de vocala închisă „i”. Se știe doar că este greu să menții tonul un timp mai îndelungat pe o vocală închisă „i” sau „i”, faptul explicîndu-se, cum prea bine știe autoarea, prin distanța foarte mică dintre limbă și palat la rostirea lor, ceea ce împiedică scurgerea masivă a curentului de aer.

I. T. STAN

Mario Wandruszka, *Sprachen — vergleichbar und unvergleichlich*. München, 1969, R. Piper et CO. Verlag, 544 p.

Profesorul de filologie romanică M. Wandruszka, de la Universitatea din Tübingen, compară șase limbi europene: germana, engleza, franceza, spaniola, italiana și portugheza pe baza a șazeeci de opere literare și a traducerilor lor, în scopul cunoașterii mai adînci a structurii acestor limbi, a unității și diversității lor.

Cartea tratează în cele treizeci de capitole probleme de fonetică și fonologie, de lexicologie, de morfologie și sintaxă, pornind de la „Sunet și sens” și termi-

nînd cu „Topica și forma propoziției“. Prin intermediul ei aflăm cum sînt alcătuite aceste limbi, ce realizează ele și cu ce mijloace operează traducătorul dintr-o limbă în alta. Metoda comparării traducerii oferă o bază sigură pentru o descriere comparativă completă a mai multor limbi și pentru o apreciere critică a mijloacelor ce ne stau la dispoziție în acoperirile parțiale sau totale ale formelor de exprimare.

Din compararea critică a unui vast material cules în decursul a douăzeci de ani, autorul constată că principalele caracteristici ale limbilor noastre sînt: analogia și anomalia, polimorfismul și polisemantismul, redundanța și deficiența, explicația și implicația. Fiecare capitol îl conduce pe autor la concluzia că în limbile analizate nu putem admira un sistem „perfect“ de forme și funcții, ci capacitatea de a satisface cu asemenea forme și structuri „imperfecte“ cele mai variate posibilități de expresie. Autorul găsește o serie de forme și structuri nemotivate, arbitrare, determinate de factori eterogeni și în mare măsură de întâmplare.

Structura silabei, a cuvîntului, proporția între vocale și consoane sînt diferite de la o limbă la alta — combinațiile de sunete nu se aseamănă nici chiar în limbile înrudite. Astfel, numărul mare de cuvinte compuse din germană, este foarte greu de pronunțat și de tradus pentru vorbitorii unei limbi române, unde numărul acestor cuvinte este mult mai mic.

Interesante sînt datele statistice ale autorului privind tendința limbilor analizate spre cuvinte scurte și monosilabice: germana 50%, engleza 75%, franceza 65%, italiana sub 40%, iar spaniola și portugheza peste 40%.

Autorul susține teza bine cunoscută că cele mai multe cuvinte din limbile comparate nu pot fi comparate fonetic, ci sînt arbitrare. (Engleza s-ar părea că prezintă cele mai multe cuvinte care se pot motiva fonetic).

Capitolul dedicat vocabularului subliniază un fenomen foarte des întîlnit: lipsa unui corolendent exact în limba în care traducem. Comparînd limbile amintite, autorul demonstrează cît de aproximativă este redarea sensurilor unui cuvînt într-o altă limbă, cît de greu pot fi transpuse sinonimele, du-

bletele dialectale, cuvintele din argou și jargon: în italiana, cuvîntul „il paese“ se folosește atît pentru „țară“ cît și pentru „sat“, în franceză „les parents“, pentru „părinți“ și „rude“. Autorul explică polimorfismul ca un surplus nesistematic de forme care creează cazuri de sinonime, și polisemantismul, cu folosirea nesistematică a aceleiași forme în diferite funcțiuni, fapt care duce la omonimie. O altă teză teoretică ilustrată este aceea că cuvîntul nu se suprapune ideii, exprimarea lingvistică a ideii nu este ideea însăși, așa cum inclinăm să credem cunoscînd doar limba maternă.

Lingvistul își pune mereu întrebarea: Ce înseamnă diversitatea de forme și structuri în cele trei mii de limbi ale omenirii? Oglîndese ele oare diferitele experiențe, diferitele concepții despre lume ale popoarelor care le-au creat? Dînd răspuns la aceste probleme de bază ale lingvisticii, Wandruszka se îndoaște atît de idealismul humboldtian, cît și de concepțiile lui A. Meillet, după care „Chaque langue est un système rigoureusement aencé, ou tout se tient“, și caută să adopte un punct de vedere original.

Trecînd la morfologie, găsim o serie de explicații interesante, cum ar fi aceea privind deosebirea dintre adjectiv și adverb în limbile române și dispariția acestei deosebiri în germană. Fără îndoială că germana ne oferă o soluție foarte bună, pentru că o diferențiere strictă nu e nici posibilă nici necesară, neexistînd în nici una din limbi un sistem opozițional consecvent. — aici autorul își reafirmă teza că limbile analizate cunosc încadrarea obligatorie într-un sistem rigid.

O altă parte de vorbire mult discutată în limbile amintite este articolul: cu ajutorul lui determinăm lucruri, care în limbile fără articol sînt cuprinse implicit în contextul lingvistic dat. Articolul ne ajută la recunoașterea genului (franceză, italiană, germană), la deosebirea singularului de plural (germană) la ridicarea unui cuvînt la rangul de substantiv, atît în limbile române cît și în cele germanice. Dispariția terminațiilor la substantiv a dus în engleză la pierderea aproape în întregime a genului gramatical, fenomen care, pe de o parte a generat unele imprecizii, pe de alta, a însemnat un cîștig, deoarece genul gra-

matal reprezintă un balast de necrezut pentru limbile noastre. Germana a păstrat cu fidelitate genul gramatical; că de multe ori această categorie reprezintă un nonsens, ne convingem amintind substantive ca „das Weib“ sau „die Sache“. Exemplele s-ar putea înmulți spre a demonstra că limbile noastre diferă de sistemele de informație consecutive și coerente create de om, și că în realitate limbile comparate de autor oferă sisteme „nesistematice“, capricioase.

Cît de strîns sîntem legați de anumite tipare ale propoziției, cît de rigidă e ordinea cuvintelor acestor limbi, pînă unde merge libertatea, iată cîteva fenomene sintactice esențiale de care lingvistul și traducătorul se izbesc la orice pas. Pentru a preciza critic obligativitatea și libertatea topicii, autorul pornește de la limba vorbită, în sens saussureian, arătînd rolul factorului subiectiv, rolul intenției vorbitorului. Traducătorul trebuie să manifeste prudență, pentru a nu se lăsa furat de topica originalului și pentru a adapta comunicarea, și din punc-

tul de vedere al redării topicii limbii în care urmează să traducă.

Toate aceste constatări teoretice ies la iveală în urma unei migăloase munci filologice de analiză și comparație a textelor dintr-o limbă în alta. Chiar și cititorul care nu poate urmări integral comparațiile e atras de textul clar al cărții și de întrebările îndrăznețe cu privire la originea, folosirea și forța de expresie a unei limbi. Cititorul român se simte inclinat să adauge traducerilor din cele șase limbi, traducerea românească, cartea fiindu-i de un dublu folos: în compararea românei cu germana și engleza și apoi cu limbile romanice.

Cartea *Sprachen-vergleichbar und unvergleichlich* e o operă fundamentală de critică lingvistică, care cuprinde și indicații prețioase de teoria traducerii și de metodică predării limbilor străine. Cartea trezește interes pentru abordarea unor noi unghiuri de vedere, ea adresîndu-se nu numai lingvistului, ci în egală măsură traducătorului și pedagogului.

ELENA VIOREL

CRONICĂ

● În anul universitar 1969/1970 șase cadre didactice de la Facultatea de filologie și-au desfășurat activitatea peste hotare, în cadrul unor lectorate de limba și literatura română: în R. F. a Germaniei, conf. Mircea Zăciu (Bonn, Köln, Aschen), conf. Gavriil Scridon (München), lector Octavian Șchiau (Tübingen); lector Cornel Căpușan în S.U.A. (Bloomington), lector Mircea Homorodean în Franța (Toulouse) și asist. Anton Goția în R. P. Ungară (Budapesta). Paralel cu munca de predare, au depus eforturi lăudabile pentru propagarea valorilor culturii românești în rândurile publicului din țările respective. Astfel, cu ocazia Colocviului internațional „Lucian Blaga“ de la Universitatea din Freiburg (iunie 1970), M. Zăciu a ținut comunicarea *Lucian Blaga în poezia românească*, iar G. Scridon, la Seminarul de filologie romanică al Universității din München, a pregătit o seară literară Eminescu—Arghezi, cu care prilej a relevat aspecte ale operei celor doi poeți.

● În virtutea unor schimburi inter-universitare, mai mulți profesori filologi s-au deplasat în străinătate, unde au ținut conferințe sau comunicări pe diferite teme de cultură românească. Prof. dr. doc. Ioan Pătruț a vorbit la Institutul de studii slave al Universității din Paris despre *Vechile raporturi lingvistice slavo—române și Latin și slav în lexiconul limbii române* (noiembrie 1970); prof. dr. doc. Márton Gyula, invitat de Catedra de limba și literatura maghiară a Universității din Novisad, a prezentat un ciclu de trei conferințe; prof. dr.

doc. Liviu Rusu a dezbătut la München, Dortmund, Münster, Düsseldorf și Göttingen (11—24 noiembrie 1969) subiectele: *Goethe în literatura românească*, *Viziunea lumii în poezia populară românească*, *Eminescu și Schopenhauer*, iar la Freiburg, Stuttgart și Bonn — Bad Godesberg (12—26 mai 1970): *Perspectiva profunzimii în cercetarea influențelor literare*, *Goethe în literatura românească și Faustismul în opera poetică a lui Lucian Blaga*.

● Facultatea noastră a fost vizitată de profesorii C. Tagliavini (Italia), E. Tappe (Anglia) și I. Szatmári (R. P. Ungară). Învățătul italian a conferențiat despre *Dialectologia italiană contemporană*.

● Între 16 și 18 octombrie 1969 a avut loc la București cea de a II-a Consfătuire de literatură comparată, la care Facultatea de filologie a fost reprezentată de prof. dr. doc. Liviu Rusu (*Titu Maiorescu și Hegel*) și conf. Szabó György (*Elemente noi în poeziile mai recente despre Ovidiu*).

● În ședințele lunare ale Societății de științe filologice, filiala Cluj, au citit comunicări: lect. O. Șchiau (*Gheorghe Asachi — omul și opera*), lect. M. Protașe (*Gheorghe Asachi — omul de cultură*), lect. G. Antonescu (*Gheorghe Asachi — poetul*), lect. Eva Semlyén (*Tehnica predării programate la limba engleză*), asist. I. Șeuleanu (*Nevesteasca, un cîntec de nuntă bihorean*), asist. S. Iercoșan (*Elemente de estetică și critică literară în corespondența lui Titu Maiorescu*), lect. Z. Sinka și asist. P. For-

na (*Lirica medievală germană în contextul creației europene*). La Simpozionul Pavel Dan (Turda, noiembrie 1969) conf. dr. D. Pop a comunicat despre *Pavel Dan și cultura populară*, iar conf. dr. P. Dumitrașcu, despre *Aspecte stilistice ale prozei lui Pavel Dan*.

● Din programul de lucru al Asociației slavistilor, filiala Cluj, reținem câteva puncte mai interesante: *Arii dialectale în slava comună* (prof. dr. doc. I. Pătruț), *Cu privire la delimitarea pozițiilor condiționate fonologic și morfologic* (conf. dr. A. Băn), *Jukovski și romantismul german* (lector A. Ghijițchi), *Probleme din morfologia graiurilor cehe din Banat* (lect. Gh. Ciplea).

● În perioada 26 februarie — 10 martie 1970, lect. E. Gáll, de la Catedra de filologie slavă, a fost invitată la un curs de perfecționare organizat pe lângă Universitatea din Moscova pentru cadrele didactice care predau limba și literatura rusă în învățământul superior din țările socialiste.

● La simpozionul internațional de lingvistică algebrică de la Smolenice (Bratislava, 9—13 februarie 1970) a luat parte lect. dr. E. Kis, precum și un grup de studenți, membri ai cercului științific „Petru Maior”, care și-au marcat prezența prin două comunicări: *La structure algébrique des adverbes des langues romanes* (E. Kis) și *Problèmes de typologie verbale à l'aide de la théorie des graphes* (V. Hopirteanu, I. Lascu, D. Mirza, M. Țenchea).

● Sub egida Comitetului pentru cultură și artă al județului Bihor a apărut o culegere de studii *Zilele folclorului bihorean*. În paginile ei semnează conf. dr. Dumitru Pop (*Din istoria preocupărilor pentru folclorul bihorean*) și asist. Ion Șeuleanu (*Cîntecele de nuntă din Bihor*).

● În trecutul an universitar, și-au susținut tezele de doctorat următoarele cadre didactice: Antal Árpád, *Szentiváni Mihály — monografie*; Eugen Câmpeanu, *Stilistica substantivului*; Teiszler Paul, *A szatmár megyei sváb eredetű lakosság magyar nyelvjárásának magánhangzó rendszere (Sistemul vocalic al graiului maghiar vorbit de populația de origine șvabească din județul Satu-Mare)*; Maria Căpușan, *Evasion et revolte dans le*

théâtre français contemporain; Karin Guni, *Tema celuiilalt în opera lui Jean-Paul Sartre*.

● În ședințele săptămânale ale Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj au fost audiate comunicările: prof. dr. docent I. Pătruț: *Vechile raporturi slavo—române. Probleme de metodă și terminologie*, lect. P. Schweiger: *Incălcări ale sistemului fonologic în vorbirea afazicilor și Funcționarea creierului uman și a calculatorului electronic la generatoare de limbaj uman*; asist. C. Vlad: *Limbajul critic literar, precizări teoretice*; asist. I. T. Stan: *Fonetica și fonologia* (I).

● Catedra de limba română a fost vizitată de prof. Boris Cazacu, membru corespondent al Academiei R.S.R., prorector al Universității București, iar profesorii Victor Iancu și Eugen Todoran de la Universitatea din Timișoara au ținut lecții în fața studenților noștri.

● Catedra de filologie slavă, în colaborare cu Asociația slavistilor, a organizat în ziua de 30 aprilie 1970 un simpozion închinat nașterii lui V. I. Lenin. Comunicările au fost pregătite de: conf. dr. M. Croitoru (*Valoarea artistică în concepția lui V. I. Lenin*), lect. O. Vințel (Lenin despre limbă. *Limbajul marelui conducător*), lect. A. Vințel (Lenin despre creația populară. *Figura lui Lenin în folclor*) și asist. I. T. Stan (*Lenin în cinematografia sovietică*).

● La sesiunea științifică a Institutului pedagogic de 3 ani din Oradea (23—24 mai 1970) au fost prezenți, cu comunicări: prof. dr. doc. R. Todoran: *Școala lingvistică clujeană. Privire generală*; asist. M. I. Oros: *Toponimia sincronică și diacronică*; asist. I. T. Stan: *Accentul și corelatele sale*.

● În zilele de 29 și 30 mai 1970 au avut loc lucrările sesiunii anuale a corpului didactic de la Universitate. În cele patru secții de la Facultatea de filologie au fost dezvoltate 58 de teme. Iată câteva titluri semnificative: *Sextil Pușcariu și structuralismul* (prof. dr. doc. R. Todoran); *În legătură cu vechiul nume al Sebeșului* (prof. dr. M. Zdrenghea); *Împrumuturi românești în lexicul limbii maghiare contemporane* (prof. dr. doc. Márton Gy.); *În legătură cu penetrabilitatea sistemelor lingvistice* (prof. dr.

doc. I. Pătruț); *Din istoria formelor perifrastice de trecut în limba română* (conf. dr. V. Pamfil); *Acordul — mijloc de exprimare a raporturilor* (conf. D. D. Drașoveanu); *Elemente aforistice în opera lui Slavici și Coșbuc* (conf. dr. P. Dumitrașcu); *Motivul „paharul de aur” în folclorul românesc* (conf. dr. D. Pop); *Declinul unui cuvânt în explicația lui Paul Valéry* (conf. dr. I. Gheorghe); *Trei ipostaze dikensiene: David Copperfield în românește* (prof. dr. doc. M. Bogdan); *Hiperbola și paradoxul în creația lui L. Andreev* (lect. M. Galbács); *Cîntecul de priveghi în Valea Gurghiului* (lect. N. Both); *Barocul și concepția de infinit* (lect. I. Pulbere).

• La cururile de vară (1970) au fost trimiși, de la Facultatea de filologie, printre alții: Vámszer Márta la Universitatea din Helsinki și Vasile Voia la cursurile organizate de Goethe-Institut din Stafen-Breisgau (R. F. a Germaniei).

• Conf. dr. M. Croitoru, de la Catedra de filologie slavă, a luat parte, între 29 iunie — 11 iulie 1970, la al VI-lea Seminar de limbă, literatură și cultură slovenă de la Universitatea din Ljubljana — R. S. F. Iugoslavia.

• La lucrările Congresului Academiei latine internaționale (Academia Latinitati inter omnes gentes fevendae) ținut

la București (28 august — 3 septembrie 1970) au fost prezenți conf. T. Weiss, lect. V. Diaconu și asist. M. Pătruț.

• Printre comunicările celui de al VI-lea Congres de literatură comparată (Bordeaux, 13 august — 5 septembrie 1970) s-a numărat și cea a prof. dr. doc. Liviu Rusu: *Eul creator ca izvor al comunicării poetice și al sociologiei literare*.

• În producția editorială cea mai recentă figurează și câteva volume elaborate de cadre didactice de la Facultatea de filologie. Spicuim: Ion Budai-Deleanu, *Scrieri inedite*. Prefață, note și comentarii de I. Pervain; Mircea Zăciu, *Glose*; Ion Vlad, *Între analiză și sinteză și Descoperirea operei*; Dumitru Pop, *Folcloristica Maramureșului*; Gavril Scridon, *Ecouri universale în poezia lui George Coșbuc*; Márton Gyula, *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönzavai* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969); Szabó T. Attila, *Anyanyelvünk életéből*; Szabó Zoltán, *Kis Magyar stílustörténet*; Csehi Gyula, *Modern Kalliópé*; Szigeti József, *Mű és Kora*; Ștefan Bitan, *Labiș — albatrosul ucis*; Liviu Petrescu, *Realitate și românesc*. Ultima carte citată a obținut, în februarie 1970, premiul Asociației scriitorilor din Cluj.

În cel de al XVI-lea an de apariție (1971) *Studia Universitatis Babeș—Bolyai* cuprinde seriile:

matematică—mecanică (2 fascicule);
fizică (2 fascicule);
chimie (2 fascicule);
geologie—mineralogie (2 fascicule);
geografie (2 fascicule);
biologie (2 fascicule);
filozofie;
sociologie;
științe economice (2 fascicule);
psihologie—pedagogie;
științe juridice;
istorie (2 fascicule);
lingvistică—literatură (2 fascicule).

На XVI году издания (1971) *Studia Universitatis Babeș—Bolyai* выходит следующими сериями:

математика—механика (2 выпуска);
физика (2 выпуска);
химия (2 выпуска);
геология—минералогия (2 выпуска);
география (2 выпуска);
биология (2 выпуска);
философия;
социология;
экономические науки (2 выпуска);
психология—педагогика;
юридические науки;
история (2 выпуска);
языкознание—литературоведение (2 выпуска).

Dans leur XVI-me année de publication (1971) les *Studia Universitatis Babeș—Bolyai* comportent les séries suivantes:

mathématiques—mécanique (2 fascicules);
physique (2 fascicules);
chimie (2 fascicules);
géologie—minéralogie (2 fascicules);
géographie (2 fascicules);
biologie (2 fascicules);
philosophie;
sociologie;
sciences économiques (2 fascicules);
psychologie—pédagogie;
sciences juridiques;
histoire (2 fascicules);
linguistique—littérature (2 fascicules).

43871

Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali
și prin difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Prețul 10 lei